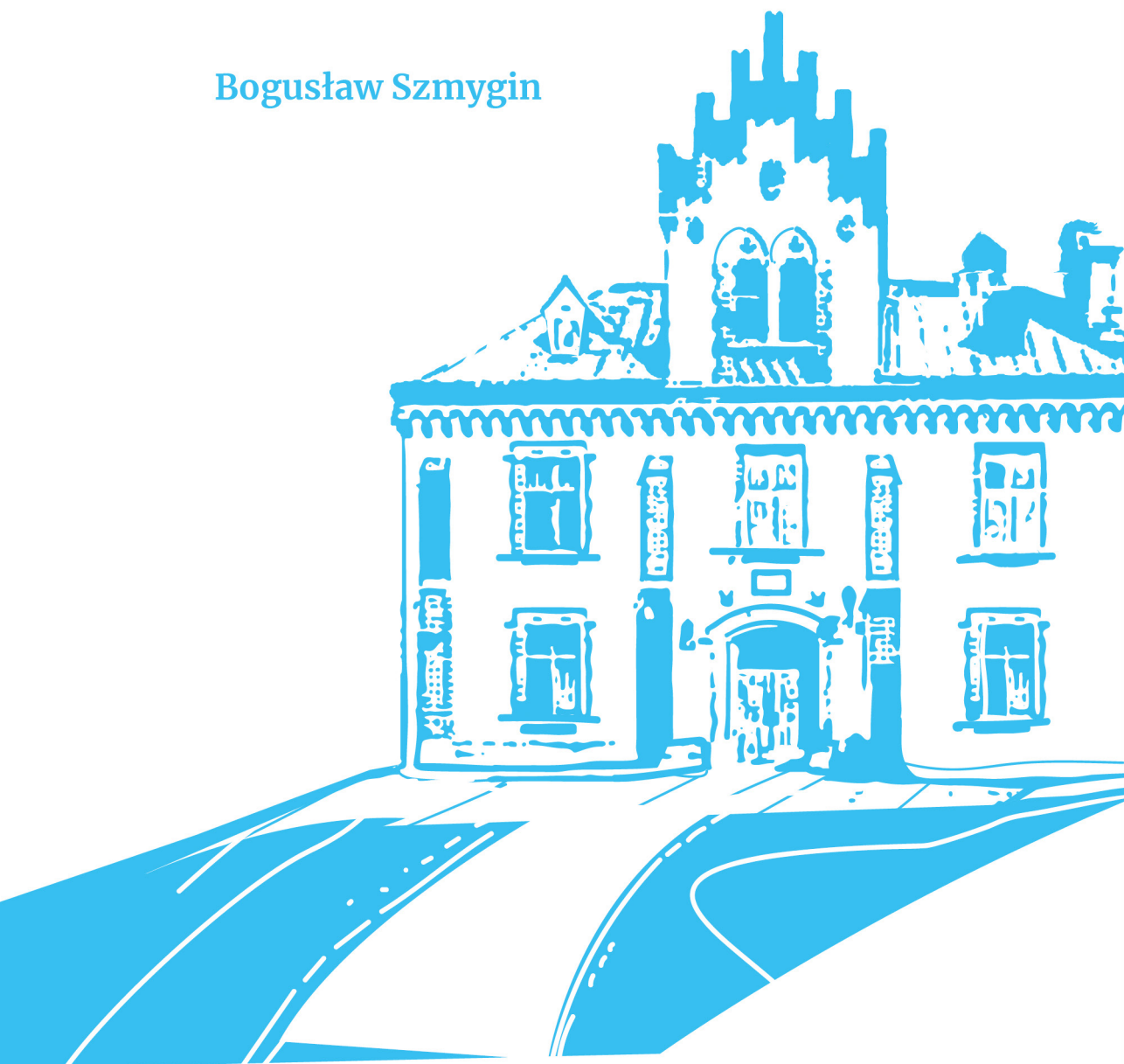

Bogusław Szmygin

Dostępność architektoniczna obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi potrzebami

Publikacja wykorzystuje wyniki projektu:

Smart Value – scientific modern analysis of research topic: Values and valuation as the key factors in the protection, conservation and future modern utilization of the heritage – collaborative research of European cultural heritage.

Dostępność architektoniczna
obiektów zabytkowych
dla osób ze szczególnymi
potrzebami

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Sfinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

Recenzenci naukowi:

dr hab. inż. arch. Krystyna Kirschke, prof. uczelni

dr hab. inż. arch. Piotr Molski, prof. uczelni

Koordynator wydania:

Tomasz Błyskosz

Redaktorka prowadząca:

Maria Wierchoś

Redakcja:

Jacek Błach, Maria Wierchoś

Korekta:

Jacek Błach, Dariusz Rudziński

Opracowanie graficzne i skład:

Izolda Bączkowska

Zdjęcia:

Bogusław Szmygin

Wydawcy:

Narodowy Instytut Dziedzictwa

ul. Mikołaja Kopernika 36/40

00-924 Warszawa

nid.pl

ISBN 978-83-67381-08-6

Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej

ul. Nadbystrzycka 36C/309D

20-618 Lublin

wpl.pollub.pl

ISBN 978-83-7947-530-8

Bogusław Szmygin

Dostępność architektoniczna obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi potrzebami

Warszawa 2022

Spis treści

Wstęp | 7

CZĘŚĆ I

Dostępność – charakterystyka zagadnienia, uwarunkowania formalne i konserwatorskie | 11

Rozdział 1. Charakterystyka zagadnienia dostępności | 13

- 1.1. Pojęcie niepełnosprawności | 13
- 1.2. Rodzaje niepełnosprawności | 16
- 1.3. Liczba osób niepełnosprawnych | 19
- 1.4. Bariery środowiskowe | 21
- 1.5. Dostępność | 22

Rozdział 2. Prawne i administracyjne uwarunkowania dostępności | 31

- 2.1. Zobowiązania wynikające z Konstytucji RP oraz Karty praw podstawowych Unii Europejskiej | 32
- 2.2. Uwarunkowania wynikające z Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ | 34
- 2.3. Uwarunkowania wynikające z Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami | 39
- 2.4. Wymogi dotyczące obiektów budowlanych i dostępu osób niepełnosprawnych – Prawo budowlane i Rozporządzenie Ministra Infrastruktury | 46

Rozdział 3. Uwarunkowania konserwatorskie – dostępność z perspektywy ochrony zabytków | 57

- 3.1. Ramy prawne warunkujące dostępność zabytków | 57
- 3.2. Charakterystyka zabytków a uwarunkowania dostępności | 61
- 3.3. Uwarunkowania doktrynalne ingerencji w zabytki | 68
- 3.4. Konserwatorskie zasady ingerencji zapewniających dostępność zabytków | 74

CZĘŚĆ II

Systematyka problemów i rozwiązań służących zapewnieniu dostępności w zabytkach | 79

Rozdział 4. Obszary historyczne i dojścia do obiektów zabytkowych | 85

- 4.1. Komunikacja na obszarze historycznym | 86
- 4.2. Dojazd i parking w pobliżu wejścia do zabytku | 89
- 4.3. Nawierzchnie ułatwiające poruszanie się | 92
- 4.4. Urządzenia techniczne zapewniające dojazd do zabytku | 96

Rozdział 5. Wejścia do obiektów zabytkowych | 99

- 5.1. Wejście alternatywne do zabytku | 100
- 5.2. Urządzenia umożliwiające wejście do zabytku | 104
- 5.3. Przebudowa wejścia do zabytku | 109

Rozdział 6. Powierzchnie i poziomy w obiektach zabytkowych | 113

6.1. Likwidacja progów | 114

6.2. Likwidacja stopni | 117

6.3. Pomosty i podniesione podłogi | 120

Rozdział 7. Komunikacja na kondygnacji – pochylnie i podnośniki pionowe | 127

7.1. Pochylnie | 128

7.2. Podnośniki pionowe | 133

Rozdział 8. Komunikacja pomiędzy kondygnacjami – windy i platformy schodowe | 137

8.1. Windy | 138

8.2. Platformy schodowe | 144

Rozdział 9. Wystrój i wyposażenie obiektów zabytkowych | 147

9.1. Urządzenia umożliwiające komunikację z obsługą zabytku | 148

9.2. Dostosowanie wyposażenia dla potrzeb osób z ograniczeniami ruchu | 150

9.3. Sprzęt ułatwiający korzystanie z zabytku | 152

CZĘŚĆ III

Projektowanie i wdrażanie dostępności w obiekcie zabytkowym | 157

Rozdział 10. Koncepcja i audyt dostępności obiektu zabytkowego | 159

10.1. Raport i audyt dostępności | 160

10.2. Audyt dostępności architektonicznej zabytku | 162

Rozdział 11. Program dostępności Muzeum Warszawy | 169

11.1. Realizacja programu dostępności w Muzeum Warszawy | 169

11.2. Realizacja dostępności w ramach stref przestrzenno-funkcjonalnych | 173

11.3. Wnioski wynikające z programu dostępności w Muzeum Warszawy | 195

Aneks | 199

Bibliografia | 205

Wstęp

Obowiązkiem społeczeństwa jest zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości pełnego udziału we wszelkich formach aktywności – idea dostępności stała się współczesnym standardem, a przepisy nakazują, aby wszystkie instytucje publiczne były dostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Dostępność architektoniczna obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi **Przedmiot i tezy publikacji**
potrzebami to monografia zagadnienia, a jednocześnie przewodnik, który kompleksowo omawia temat dostępności architektonicznej w obiektach zabytkowych oraz przedstawia możliwości, zasady i formy jej zapewnienia przy możliwie największym poszanowaniu wartości zabytkowych. Czytelnicy odnajdą w niej podstawowe informacje na temat dostępności, model opracowania koncepcji jej wprowadzania do zabytków oraz wiele przykładów ilustrujących wszystkie te kwestie.

Zapewnienie dostępności w budynkach już istniejących oznacza konieczność dokonania szeregu prac modernizacyjnych (z oczywistych powodów – zabytki powstały w czasach, w których wszystkie standardy funkcjonalne, techniczne, użytkowe były radykalnie odmienne), a największy zakres prac związany jest z zapewnieniem dostępności architektonicznej, czyli likwidacji barier architektonicznych utrudniających poruszanie się osobom z ograniczoną mobilnością. To skomplikowane zagadnienie, bo metody konserwatorskiej ochrony zabytków polegają na ograniczeniu – a nawet wyeliminowaniu – ingerencji naruszających zabytkowe wartości, tymczasem likwidacja barier architektonicznych bazuje właśnie na różnego rodzaju ingerencjach, tak więc działania służące dostępności zabytku są bardzo często w sprzeczności z założeniami jego ochrony.

Przepisy dotyczące zapewniania dostępności mają charakter uniwersalny i obejmują wszystkie obiekty publiczne, lecz w zabytkach jest to również kwestia ochrony wartości zabytkowych, tymczasem decydenci uwzględnili tylko kwestie techniczne i ekonomiczne. Problem nie został dostrzeżony i nie ma przepisów określających, jak powinien być ustalany kompromis pomiędzy potrzebą zapewnienia dostępności a potrzebą ochrony zabytków, co jest najważniejszym celem i obowiązkiem służb konserwatorskich. Środowisko konserwatorskie powinno więc jak najszybciej

opracować zagadnienie dostępności obiektów historycznych z perspektywy ochrony zabytków – szczególnie w dwóch obszarach, które zostały szczegółowo omówione w niniejszej publikacji.

Po pierwsze, trzeba określić granice kompromisu między potrzebą zapewnienia dostępności a potrzebą ochrony zabytkowych wartości – w obiektach historycznych zlikwidowanie wszystkich barier architektonicznych może spowodować znaczącą utratę tych wartości, dlatego pełna dostępność budynku może nie być możliwa. Kompromisem jest zapewnienie dostępności funkcjonalnej, umożliwiającej pełną realizację funkcji użytkowych, jakie pełni dany podmiot publiczny. Na przykład w muzeum, które ma siedzibę w zabytku, będzie to możliwość obejrzenia kolekcji muzealnej. W urzędzie zlokalizowanym w zabytkowym budynku będzie to dostępność do punktów lub miejsc, w których można załatwić wszystkie sprawy, którymi zajmuje się urząd.

Po drugie, trzeba określić optymalne formy zapewniania dostępności przy minimalnych ingerencjach w zabytek i sformułować metodologię działania, która pozwoli opracować program dostępności funkcjonalnej przy akceptacji dla rozwiązań alternatywnych w strefach funkcjonalno-przestrzennych, na które może być podzielony zabytkowy budynek. Poza tym w technicznych lub materialnych działaniach służących zapewnieniu dostępności konieczne jest uwzględnienie szeregu zasad, które obowiązują przy dokonywaniu ingerencji w obiektach zabytkowych.

Mimo że w coraz większej liczbie zabytków podejmowane są działania zapewniające dostępność, jest to wciąż nowe zagadnienie dla środowiska konserwatorskiego i nie opracowano jeszcze wzorców kompleksowego działania. Dlatego w praktyce rozwiązania techniczne zapewniające dostępność w zabytkach nie są wynikiem systemowej analizy opartej o założenia funkcjonalne, konserwatorskie i architektoniczne, a sprowadzają się najczęściej do działań punktowych. Zaproponowanie całościowej metodologii postępowania wymaga więc kompleksowego przedstawienia zagadnienia i takie zamierzenie określiło strukturę niniejszej publikacji.

Część I przedstawia podstawowe informacje na temat dostępności, omawia obowiązujące przepisy oraz prezentuje podejście do niej z perspektywy konserwatorskiej.

W części II przedstawiono metodologię podziału zabytku na strefy funkcjonalno-przestrzenne, w ramach których powinno się zapewnić dostępność. Każdej z sześciu wydzielonych stref poświęcono jeden rozdział, przedstawiono także wiele przykładów praktycznych rozwiązań z krajów europejskich.

Część III pokazuje metodę działania w skali całego obiektu. Jej pierwszy rozdział przedstawia postępowanie prowadzące do opracowania koncepcji dostępności zabytku (oparte na stosowanych już audytach dostępności). Drugi rozdział szczegółowo omawia przykład udanej realizacji programu dostępności w bardzo złożonym zabytku – Muzeum Warszawy.

Publikacja przedstawia całościowo zagadnienie dostępności w obiektach zabytkowych, zawiera przepisy, zasady działania, analizy konserwatorskie, metodologię podejścia do dostępności, procedury i przykłady – łączy więc zagadnienia metodologiczne z elementami o charakterze poradnikowym.

Książka skierowana jest do wszystkich interesariuszy mających udział w procesie zapewniania i zwiększania dostępności zabytków. To przede wszystkim zarządzający zabytkami, realizujący wszelkie prace i nadzorujący je z perspektywy konserwatorskiej, właściciele i użytkownicy zabytków – oni planują, organizują i finansują działania w zabytkach. Do tej grupy należą też służby konserwatorskie, ponieważ ich nadzór i akceptacja jest warunkiem wszelkich ingerencji w zabytkach. Te grupy wspólnie zapewniają dostępność zabytków, muszą więc działać skutecznie z perspektywy dostępności i odpowiedzialnie z perspektywy ochrony zabytkowych wartości.

Drugą ważną grupą są adresaci prac zapewniających dostępność i prace te oceniający. Zasadniczą część tej grupy stanowią oczywiście osoby z ograniczeniami, ale można do niej zaliczyć również urzędników różnych instytucji, którzy są odpowiedzialni za egzekwowanie przepisów związanych z dostępnością.

Na koniec pewne wyjaśnienie. Obecnie powszechnie stosowane i obowiązujące jest niedyskryminujące określenie „osoby ze szczególnymi potrzebami”, jednak w dokumentach i publikacjach sprzed kilku lat używano określenia „osoby niepełnosprawne”, więc w prezentacji niektórych dokumentów i przepisów użycie tego określenia uznaliśmy za konieczne, ponieważ użycie innych określeń obniżyłoby klarowność wyводу – dlatego w rozdziałach i podrozdziałach części I podstawowym określeniem jest „niepełnosprawność”.

Opracowanie tej publikacji było możliwe przede wszystkim dzięki środkom Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2019–2022, którego realizację organizował Narodowy Instytut Dziedzictwa. Część prac i wyjazdów studialnych była możliwa dzięki wsparciu ze środków Politechniki Lubelskiej i projektu Smart Value.

Zebranie informacji i wykonanie fotografii było możliwe dzięki życzliwej współpracy wielu osób reprezentujących instytucje działające w obiektach zabytkowych w Polsce i za granicą. Szczególne podziękowania chciałbym skierować do mgr Katarzyny Szafrąńskiej z Muzeum Warszawy, arch. Ewy Nekandy-Trepki, arch. Joanny Dudelewicz z Muzeum Getta Warszawskiego. Dziękuję również za współpracę pracownikom Narodowego Instytutu Dziedzictwa, doktorowi Andrzejowi Siwkowi i magistrowi Tomaszowi Błyskoszowi.

Za recenzenckie uwagi podziękowania kieruję również do prof. Krystyny Kirschke i prof. Piotra Molskiego.

Wszystkie fotografie zamieszczone w publikacji zostały wykonane przez autora monografii.

Adresaci publikacji

Podziękowania

ss

Część I

Dostępność –
charakterystyka
zagadnienia,
uwarunkowania formalne
i konserwatorskie

Charakterystyka zagadnienia dostępności

Poniższy rozdział stanowi wprowadzenie do problematyki dostępności, a układ poruszonych zagadnień służy przedstawieniu pojęcia niepełnosprawności, charakterystyki barier ograniczających dostępność oraz działań ją zapewniających.

1.1. Pojęcie niepełnosprawności

Pojęcie niepełnosprawności posiada szeroki zakres znaczeń, używamy go w wielu kontekstach – inaczej definiowane jest w medycynie, naukach społecznych czy w prawie. Można jednak sformułować szeroką, ogólną definicję: niepełnosprawność to ograniczenia o różnym charakterze, które dotkniętym nimi osobom utrudniają lub uniemożliwiają wykonywanie różnorodnych czynności.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 2006 roku – podstawowy dokument międzynarodowy poświęcony temu zagadnieniu – do osób niepełnosprawnych zalicza:

te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami (art. 1)¹.

Określenie niepełnosprawności wskazuje jednoznacznie, że „obniżenie sprawności” jest postrzegane jako ograniczenie osoby, ale również w kontekście barier, które ograniczają osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości działania (w porównaniu do innych osób). Powiązanie tych dwóch elementów wskazuje

---

¹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities), Zgromadzenie Ogólne ONZ, Nowy Jork, 13 grudnia 2006 r., Dz.U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169.

względność niepełnosprawności – jest ona funkcją ograniczeń osoby i środowiskowych barier, które zmniejszają możliwość działań i uczestnictwa. Takie rozumienie niepełnosprawności pozwala niwelować jej skutki poprzez likwidację barier.

Względne i uwarunkowane środowiskowo definiowanie niepełnosprawności odzwierciedla współczesne, zmieniające się do niej podejście, co potwierdzają i inne zapisy konwencji:

uznając, że niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i że niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowymi, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami (preambuła, pkt e).

Szerokie pojęcie niepełnosprawności zawiera również polska *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*². Przede wszystkim zrezygnowano w niej z określenia „osoba z niepełnosprawnością” na rzecz terminu „osoba ze szczególnymi potrzebami”³. Jak podkreślono we wstępie ustawy, takie sformułowanie jest szersze i pozbawione negatywnego zabarwienia, konotowane w pojęciu „niepełnosprawność”. Pojęcie „osoby ze szczególnymi potrzebami” zostało w ustawie zdefiniowane w sposób następujący:

osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2, pkt 3).

Ustawowa definicja zawiera więc trzy elementy, które charakteryzują współczesne podejście do pojęcia osoby ze szczególnymi potrzebami. Po pierwsze, krąg osób objętych pojęciem jest możliwie najszerszy – oprócz osób niepełnosprawnych w tradycyjnym rozumieniu oraz osób starszych, są to również osoby o czasowych ograniczeniach, np. kobiety w ciąży. Po drugie, wskazuje się konieczność podjęcia działań i zastosowania środków, które przezwyciężają ograniczenia, na przykład poprzez dostarczenie specjalistycznego wyposażenia. Po trzecie, wskazuje się cel – usuwanie barier środowiskowych, co umożliwi osobom ze szczególnymi potrzebami równe z innymi osobami uczestnictwo w różnych sferach życia.

² Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. z 2019, poz. 1696.

³ Polska ustawa o dostępności została przyjęta ponad dekadę po konwencji ONZ, a więc zmiana terminologii pokazuje kierunek przemian w tym obszarze. W konwencji ONZ podstawowe jest określenie „a person with disabilities” (osoba z niepełnosprawnością).

Szeroka interpretacja pojęcia osoby ze szczególnymi potrzebami znajduje pełne potwierdzenie w wielu współczesnych dokumentach. Na przykład w publikacji interpretującej wspomnianą ustawę pt. *Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?* zapisano:

Osoby ze szczególnymi potrzebami – osoby starsze, osoby z niepełnosprawnością lub inne osoby mające trwale lub czasowo naruszoną sprawność w zakresie mobilności czy percepcji (np. ludzie poruszający się przy pomocy kul, protez, wózków, słabi, chorujący, niesłyszący, niedowidzący, z trudnościami manualnymi i poznawczymi, osoby z wózkiem dziecięcym, z ciężkim bagażem itp.)⁴.

Zobowiązaniem społeczeństwa i państwa powinno być usuwanie barier środowiskowych, a zakres tych działań winien być na tyle szeroki, aby osoby ze szczególnymi potrzebami mogły uczestniczyć we wszystkich sferach życia.

Podsumowanie

Osoba ze szczególnymi potrzebami (niepełnosprawna) to osoba, która ze względu na cechy lub okoliczności musi podjąć działania, by pokonać bariery ograniczające jej uczestnictwo w różnych sferach życia na zasadach równości z innymi osobami.

Ze względu na szerokie znaczenie i niedyskryminacyjny charakter należy stosować określenie: osoby ze szczególnymi potrzebami.

Współczesne pojęcie niepełnosprawności ma charakter ewoluujący i względny, gdyż łączy dysfunkcje osób z barierami środowiskowymi.

Osoby ze szczególnymi potrzebami to wszystkie osoby z jakimikolwiek ograniczeniami utrudniającymi uczestnictwo w różnych sferach życia na zasadach równości z innymi osobami.

Ograniczenia uczestnictwa wynikające z ograniczeń osób ze szczególnymi potrzebami (dawniej – dysfunkcji osób niepełnosprawnych) należy likwidować przez usuwanie barier środowiskowych oraz specjalistyczne wyposażenie.

⁴ Piotr Kowalski, Adam Mikołajczyk, Bartosz Zimny, *Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?*, Łódź 2019, s. 9, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/86832/Poradnik_wdrazanie.pdf (dostęp: 26.10.2022).

1.2. Rodzaje niepełnosprawności

Pojęcie niepełnosprawności zdefiniowane poprzez ograniczenia jest wystarczające do ogólnych dyskusji na ten temat. W praktyce niepełnosprawność jest analizowana, definiowana i klasyfikowana na różne sposoby. Najbardziej ramowy podział niepełnosprawności wynika z perspektywy, którą można nazwać ogólnospołeczną, i z której niepełnosprawność postrzegana jest jako zagadnienie medyczne, społeczne, funkcjonalne lub prawne.

Z medycznego punktu widzenia niepełnosprawność stanowi długotrwały stan organizmu, w którym różne ograniczenia uniemożliwiają jego prawidłowe funkcjonowanie, a przeciwdziałanie polega na podejmowaniu działań leczniczych wobec osoby z niepełnosprawnościami. Ograniczenia mogą dotyczyć funkcji fizycznych lub psychicznych, mogą mieć charakter wrodzony lub nabyty, całkowity lub częściowy, trwałe lub okresowy, ustabilizowany lub postępujący.

Ze społecznego punktu widzenia niepełnosprawność to brak możliwości pełnego – na równi z innymi obywatelami – uczestniczenia we wszystkich formach życia społecznego. Przyczyną tak rozumianej niepełnosprawności są bariery środowiskowe. Ze społecznej perspektywy przeciwdziałanie niepełnosprawności polega na likwidacji barier i zapewnieniu dostępności osobie niepełnosprawnej – przedmiotem działania jest zatem środowisko, w którym funkcjonuje osoba niepełnosprawna.

Z funkcjonalnego punktu widzenia niepełnosprawność stanowi brak możliwości realizacji określonych funkcji – chodzenia, mówienia, widzenia, słyszenia, rozumienia, pamiętania. Przeciwdziałanie tak rozumianej niepełnosprawności wymaga likwidacji barier i zapewniania urządzeń, które rekompensują ograniczenia funkcjonalne – przedmiotem działania jest osoba niepełnosprawna lub środowisko, w którym funkcjonuje.

Z prawnego punktu widzenia niepełnosprawność to stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy, który osobie niepełnosprawnej ogranicza lub uniemożliwia realizację ról społecznych, w tym przede wszystkim podejmowanie pracy, a stwierdzenie stanu niepełnosprawności polega na wydaniu przez uprawnionego lekarza orzeczenia o niepełnosprawności. Wyróżniane są trzy stopnie niepełnosprawności: lekki, umiarkowany, znaczny. Stan niepełnosprawności może być trwały lub okresowy. Prawo reguluje sytuację osób niepełnosprawnych w różny sposób, uwzględniając i rekompensując ich ograniczenia.

Istotne – z punktu widzenia zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – są przede wszystkim klasyfikacje niepełnosprawności oparte o charakterystykę dysfunkcji. Takich klasyfikacji jest wiele i w różnym zakresie są powiązane z dostępnością. Z kolei gdy bierzemy pod uwagę działania praktyczne, czyli zapewnienie dostępności, istotne są przede wszystkim klasyfikacje określające charakter

obniżenia sprawności oraz klasyfikacje wyszczególniające grupy osób, których potrzeby należy uwzględnić w usuwaniu barier.

Przykładem pierwszego rodzaju jest spotykana w opracowaniach dotyczących osób niepełnosprawnych klasyfikacja wyszczególniająca oceny sprawności. Wyróżnienie obejmuje następujące grupy:

1. obniżona sprawność sensoryczna (zmysłowa) – brak, uszkodzenie lub zaburzenie funkcji zmysłowych (są to m.in. osoby niewidome, słabowidzące, głuche, słabosłyszące, z zaburzeniami percepcji wzrokowej i słuchowej);
2. obniżona sprawność intelektualna – upośledzenie umysłowe, demencja starcza;
3. obniżona sprawność funkcjonowania społecznego – zaburzenia równowagi nerwowej, emocjonalnej oraz zdrowia psychicznego;
4. obniżona sprawność komunikowania się – utrudniony kontakt słowny (zaburzenia mowy, autyzm, jąkanie się);
5. obniżona sprawność ruchowa – osoby z dysfunkcją narządu ruchu (wrodzoną lub nabytą);
6. mózgowie porażenie dziecięce (uszkodzenia mózgu płodu);
7. obniżona sprawność psychofizyczna z powodu chorób somatycznych (np. nowotwory, cukrzyca).

Przykładem drugiego rodzaju klasyfikacji jest wskazanie osób o szczególnych potrzebach, które wymagają zapewnienia dostępności do realizacji czasowych i trwałych potrzeb. Takie zestawienia powinny uwzględnić możliwie najszersze spektrum osób. Przykładem takiej typologii jest wyróżnienie następujących grup⁵:

- osób na wózkach inwalidzkich, poruszających się o kulach, o ograniczonej możliwości poruszania się;
- osób niewidomych i słabowidzących;
- osób głuchych i słabosłyszących;
- osób głuchoniewidomych;
- osób z niepełnosprawnościami psychicznymi i intelektualnymi;
- osób starszych i osłabionych chorobami;
- kobiet w ciąży;
- osób z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi;
- osób mających trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także trudności z rozumieniem języka pisanego albo mówionego);
- osób o nietypowym wzroście (w tym również dzieci);
- osób z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem.

---

⁵ Klasyfikacja przyjęta w rządowym programie Dostępność Plus 2018–2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2018, s. 9–10, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/97063/Program_Dostepnosc_Plus.pdf (dostęp: 26.10.2022).

Przedstawiona klasyfikacja obejmuje również osoby z mniej oczywistą niepełnosprawnością, pozwala to jednak dostrzec, jak duża jest grupa osób, którym należy zapewnić dostępność. Szczególnie warto zwrócić uwagę na uwzględnienie osób starszych, do których regulacje prawne zaliczają już osoby powyżej 60 roku życia⁶.

Oprócz klasyfikacji opartych o typologię niepełnosprawności, stosowane są oceny obiektywizujące (ocena punktowa) stopień niepełnosprawności. Do oceny sprawności – w rzeczywistości ograniczeń sprawności – stosowana jest tzw. skala Barthel lub indeks ADL (*Activities of Daily Living*). Ocena bada możliwości (sprawność) osoby niepełnosprawnej w samodzielnym wykonywaniu podstawowych czynności (skala punktowa jest używana w Europie Zachodniej do oceny konieczności zapewnienia pomocy ze strony osób trzecich)⁷. W oparciu o punkty funkcjonuje również skala równowagi Berg (ang. *Berg Balance Scale*), która ocenia sprawność ruchową⁸.

Konsekwencją niepełnosprawności – klasyfikowanej w różny sposób – są ograniczenia w dostępności, a mając na uwadze jej zapewnienie (usuwanie barier), można wyróżnić dwa rodzaje ograniczeń – mobilności i percepcji⁹:

Ograniczenie mobilności – fizyczne ograniczenie uniemożliwiające lub utrudniające prawidłowe poruszanie się; ograniczenia mobilności mogą doświadczać osoby: niepełnosprawne ruchowo (poruszające się na wózkach, o kulach bądź balkonikach, częściowo sparaliżowane lub z niedowładem kończyn), starsze z problemami w poruszaniu się, otyłe, niskiego wzrostu, często kontuzjowane, z ciężkim bagażem, poruszające się z dziećmi, kobiety w ciąży i inne osoby, które mają trudności w sprawnym przemieszczaniu się (np. z nadciśnieniem).

Ograniczenie percepcji – zaburzenia w funkcjonowaniu jednego lub wielu receptorów zmysłów człowieka, utrudniające postrzeganie otoczenia i samodzielne poruszanie się; ograniczenia w percepcji doświadczają osoby: niewidome, słabowidzące, głuche, niedosłyszające, z zaburzeniami węchu, a także z niepełnosprawnością intelektualną.

---

⁶ Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych, Dz.U., poz. 1705, art. 4, ust. 1.

⁷ Możliwość wykonywania określonych czynności ocenia się w punktach, które są sumowane. Na tej podstawie wyróżniane są trzy stany: stan lekki (86–100 pkt.), średnio ciężki (21–85 pkt.), bardzo ciężki (0–20 pkt.).

⁸ Ta skala pozwala ocenić możliwość wykonania czynności związanych z ruchem (maksymalna ocena wynosi 56 punktów). Są trzy oceny: osoba uzależniona od wózka (0–20 pkt.), osoba chodząca z pomocą (21–40 pkt.), osoba niezależna (41–56 pkt.).

⁹ *Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych*, informacja o wynikach kontroli NIK, Warszawa 2018, s. 4–5, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/094/> (dostęp: 26.10.2022).

Podsumowanie

Niepełnosprawność może być postrzegana jako zagadnienie medyczne, społeczne, funkcjonalne lub prawne; w każdym obszarze kluczowy jest inny aspekt niepełnosprawności, który powinien określać charakter działań zapewniających dostępność.

Zależnie od charakteru ograniczeń (dysfunkcji/niepełnosprawności) zapewnienie dostępności polega na działaniach podejmowanych w stosunku do osoby (leczenie, urządzenia) lub środowiska, w którym osoba z ograniczeniami funkcjonuje (likwidacja barier).

Z perspektywy usuwania barier dla zapewnienia dostępności można wyróżnić dwie zasadnicze grupy ograniczeń – mobilności i percepcji.

1.3. Liczba osób niepełnosprawnych

Ocena skali i znaczenia zagadnienia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami wymagałaby oszacowania liczby takich osób, ale dokładne jej określenie nie jest możliwe. Wynika to z kilku powodów. Przede wszystkim współczesne rozumienie pojęcia osoby niepełnosprawnej, a zwłaszcza osoby ze szczególnymi potrzebami, jest bardzo szerokie. Istotnym utrudnieniem jest również fakt, że część ograniczeń traktowanych jako niepełnosprawność ma charakter czasowy – na przykład szereg dysfunkcji może być leczonych, a pewne stany są z natury czasowe (ciąża). Poza tym wiele niepełnosprawności – w szczególności zaburzeń psychicznych – nie jest ujawnianych. Nie ma dokładnych systemów liczenia wszystkich osób ze szczególnymi potrzebami (w większej skali), w konsekwencji czego liczby osób niepełnosprawnych w skali społeczeństw są przybliżone, a wskazania podawane w statystykach uznaje się za niedoszacowane.

Według danych GUS z początku obecnego stulecia liczba osób niepełnosprawnych w Polsce była oceniana na 5,5 miliona¹⁰. W tej grupie dominowały osoby mające problem z poruszaniem się, których było 3,8 miliona. Według danych z roku 2019 liczba osób niepełnosprawnych w Polsce, przy zastosowaniu węższych kryteriów niepełnosprawności, była oceniana na 4,7 miliona¹¹. Przy zastosowaniu

¹⁰ Marek Wysocki, *Dostępna przestrzeń publiczna. Samorząd równych szans*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, s. 10, http://firr.org.pl/wp-content/uploads/2018/04/FIRR_Dostepna_przestrzen_publiczna.pdf (dostęp: 26.10.2022).

¹¹ Piotr Kowalski, Adam Mikołajczyk, Bartosz Żimny, dz. cyt., s. 10.

szerszych kryteriów liczba ta wzrosła do 7,7 miliona. Zależnie od definicji liczba osób niepełnosprawnych stanowi więc od 12% do 16% polskiego społeczeństwa.

Liczebność największej grupy – osób z ograniczeniami mobilności – jest szacowana na 10% całego społeczeństwa. Osoby z niepełnosprawnością wzroku stanowią około 5% populacji (1,8 miliona osób w Polsce). Liczbę osób z niepełnosprawnością słuchu szacuje się na ponad 3%. Ten szacunek jest jednak zaniżony, gdyż wśród osób powyżej 65 roku życia co czwarta osoba ma problemy ze słuchem. Szacuje się również, że około 5% społeczeństwa ma różnego rodzaju problemy psychiczne i umysłowe, które zawierają się w szerokiej definicji niepełnosprawności.

W skali Europy dane są podobne: szacuje się, że ponad 80 milionów obywateli Unii Europejskiej dotykają różne formy niepełnosprawności¹² – czyli ponad 15% jej populacji. Tak dużo osób nie ma więc możliwości równoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym, gospodarczym. Na naszym kontynencie problem będzie narastał, ponieważ społeczeństwa się starzeją – ocenia się, że powyżej 75 roku życia ponad jedna trzecia osób jest niepełnosprawna, w tym jedna piąta w stopniu znacznym.

W skali całego świata ocena liczby osób niepełnosprawnych ma najbardziej przybliżony charakter, choć szacunki są podobne. Według danych Światowej Organizacji Zdrowia ponad miliard ludzi ma różne ograniczenia traktowane jako niepełnosprawność, tak więc w całej populacji świata liczba osób niepełnosprawnych wynosi co najmniej 15%¹³. Warto też podkreślić, że światowe dane wskazują, iż w grupie osób niepełnosprawnych wskaźnik ubóstwa jest aż o 70% wyższy od średniej, co pokazuje, jak poważnym zagadnieniem jest niepełnosprawność i jak duże znaczenie ma usuwanie barier.

W szacunkach liczby osób niepełnosprawnych szczególną uwagę trzeba zwrócić na osoby starsze – prognozy jednoznacznie wskazują, że ich liczba w populacji będzie wzrastać. W Polsce wskaźnik osób powyżej 60 roku życia sięga już 25% całkowitej liczby ludności, a według przewidywań na rok 2030 wzrośnie on do ponad 28%¹⁴.

Z wiekiem maleje sprawność i dotyczy to wszystkich jej składowych – ruchu, zmysłów, orientacji, percepcji. Wzrasta też ryzyko wielu chorób i urazów, które istotnie wpływają na sprawność. Przyjmuje się, że w świetle obecnych kryteriów w grupie osób powyżej 60 roku życia ponad jedna trzecia spełnia warunki uznania za

---

¹² Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier, komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, s. 3, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/13578/Europabezbarier.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

¹³ Informacja zaczerpnięta ze strony Światowej Organizacji Zdrowia: https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1 (dostęp: 26.10.2022).

¹⁴ Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych, dz. cyt., s. 6.

niepełnosprawne, w grupie osób powyżej 70 lat więcej niż połowa, a w grupie powyżej 80 lat ponad trzy czwarte¹⁵.

Prognozy i dane statystyczne wskazują, że liczba osób starszych będzie wzrastać, a znaczny procent tych osób powinien być traktowany jako osoby ze szczególnymi potrzebami. Pesymistyczne szacunki wskazują, że łączną liczbę osób z różnymi ograniczeniami dostępności należy oceniać nawet na 30% w skali całej populacji¹⁶. Niepełnosprawność należy więc traktować jako niezwykle ważną kwestię ogólnospołeczną.

Podsumowanie

Osoby ze szczególnymi potrzebami stanowią co najmniej kilkanaście procent ogółu społeczeństwa – dlatego zapewnienie im dostępności stanowi ważne zadanie ogólnospołeczne.

Liczebność poszczególnych grup osób ze szczególnymi potrzebami wskazuje, że zapewnienie dostępności (usuwanie barier) powinno być skoncentrowane przede wszystkim na niepełnosprawności ruchu, następnie na niepełnosprawności widzenia, słyszenia, percepcji.

1.4. Bariery środowiskowe

Współczesne definicje jednoznacznie postrzegają i wiążą ograniczenia osób ze szczególnymi potrzebami z barierami środowiskowymi. Niepełnosprawność ma różny charakter, więc i różny jest charakter barier. Można je klasyfikować na dwa sposoby: ze względu na charakter dysfunkcji (i wynikających z nich szczególnych potrzeb) oraz ze względu na charakter samych barier (w stosunku do różnych potrzeb).

Klasyfikacja barier ze względu na charakter dysfunkcji powinna być – ze względów praktycznych – zawężona do kilku grup najpowszechniej występujących ograniczeń. Na podstawie statystyk można wyróżnić:

- bariery dla osób z ograniczoną mobilnością – ograniczające dostępność osobom z dysfunkcjami ruchu spowodowanymi chorobami, urazami oraz osobom starszym, kobietom w ciąży, osobom z małymi dziećmi itd.;

¹⁵ Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-w-wieku-60-struktura-demograficzna-i-zdrowie,24,1.html> (dostęp: 26.10.2022).

¹⁶ Dostępność Plus 2018–2025, dz. cyt.

- bariery dla osób z ograniczeniem widzenia – ograniczające dostępność osobom niewidomym, słabowidzącym, głuchoniewidomym, starszym;
- bariery dla osób z ograniczeniem słyszenia – ograniczające dostępność osobom głuchym, niesłyszącym, głuchoniewidomym, słabosłyszącym, niedosłyszącym;
- bariery dla osób z ograniczeniem rozumienia – ograniczające dostępność osobom z niepełnosprawnością intelektualną, chorującym psychicznie, osobom o ograniczonych możliwościach poznawczych.

Drugi typ klasyfikacji ujmuje specyfikę barier¹⁷:

- bariery architektoniczne – wszelkie utrudnienia występujące w budynku i jego okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom niepełnosprawnym;
- bariery techniczne – przeszkody wynikające z braku zastosowania lub niedostosowania urządzeń lub przedmiotów do rodzaju niepełnosprawności;
- bariery w komunikowaniu się – ograniczenia uniemożliwiające lub utrudniające osobom z niepełnosprawnościami swobodne porozumiewanie się lub przekazywanie informacji.

W praktyce działania służące dostępności są podejmowane w oparciu o drugi typ klasyfikacji, jednak likwidacja barier technicznych czy komunikacyjnych uwzględnia też różnice potrzeb określone w klasyfikacji pierwszej.

Typologie barier ograniczających dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami są tworzone ze względów praktycznych, pomagają w projektowaniu dostosowania budynków lub określonych urządzeń – dlatego typologii barier może być więcej. Na przykład w analizie barier architektonicznych można wyróżnić różne strefy i funkcje: wejście do budynku, komunikację poziomą, komunikację pionową itd. Takie podziały – identyfikacja grup barier i stref – są podstawą przedstawionej w kolejnych rozdziałach koncepcji dostępności zabytków.

1.5. Dostępność

Bariery ograniczają osobom ze szczególnymi potrzebami możliwość uczestniczenia i korzystania z różnych form aktywności. W budynkach największym problemem są bariery architektoniczne. To jednak zaledwie fragment zagadnienia, dostępność jest bowiem definiowana znacznie szerzej. W dokumencie Komisji Europejskiej przedstawiającym strategię dotyczącą niepełnosprawności określono ją następująco:

¹⁷ Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych, dz. cyt., s. 4.

„Dostępność” oznacza, że osoby niepełnosprawne mają dostęp, na równych prawach z innymi, do środowiska fizycznego, transportu, technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych (TIK) oraz pozostałych obiektów i usług¹⁸.

W najnowszym polskim programie rządowym o niepełnosprawności pojęcie to zostało określone w sposób następujący¹⁹:

Dostępność to właściwość środowiska (przestrzeni fizycznej, rzeczywistości cyfrowej, systemów informacyjno-komunikacyjnych, produktów, usług), która pozwala osobom z trudnościami funkcjonalnymi (fizycznymi, poznawczymi) na korzystanie z niego na zasadzie równości z innymi. Dostępność jest dla wielu osób warunkiem prowadzenia niezależnego życia i uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym kraju, społeczności lokalnej, szkoły czy miejsca pracy.

Zapewnienie dostępności jest zatem szerokim pojęciem, które obejmuje wszelkie działania prowadzące do zlikwidowania barier środowiska, dzięki czemu osoby ze szczególnymi potrzebami mogą korzystać z otoczenia w takim samym zakresie jak inne osoby. Podobnie jest określana dostępność w *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ z 2006 roku*. Zapisano tam, że aby zapewnić osobom niepełnosprawnym „samodzielne funkcjonowanie i pełny udział we wszystkich sferach życia”, państwa-strony podejmą działania w celu (art. 9):

zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich.

Wyszczególniono również działania, które mają zapewniać dostępność. Wskazano, że dotyczą one:

- (a) budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opiekę medyczną i miejsc pracy;
- (b) informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych i służb ratowniczych.

Ważnym aspektem dostępności jest samodzielność. Dostosowanie środowiska poprzez zlikwidowanie barier ma stworzyć warunki, które osobom ze szczególnymi

---

¹⁸ Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020, dz. cyt., s. 6.

¹⁹ Dostępność Plus 2018–2025, dz. cyt., s. 9.

potrzebami pozwolą na samodzielne uczestnictwo w określonej przestrzeni. Taki warunek został sformułowany między innymi w artykule 9 *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*.

Kolejnym ważnym aspektem w zapewnianiu dostępności jest różnicowanie grup, wynikające z odmiennych form ich aktywności i uczestnictwa w określonej przestrzeni²⁰. Na przykład w obiekcie zabytkowym udostępnionym do zwiedzania innej dostępności potrzebują odwiedzający, a innej pracownicy. Zwiedzający potrzebują dostępności do wybranych pomieszczeń i funkcji – wejścia, kasy, informacji, punktu sprzedaży, toalety, sal ekspozycyjnych. Natomiast pracownicy powinni mieć dostęp do wszystkich pomieszczeń, których może być znacznie więcej – biur, magazynów, zapleczy technicznych, innych wejść, pomieszczeń socjalnych itd. Zakres dostosowania obiektu może więc być różny, zależnie od przyjętego zakresu dostępności. Należy jednak podkreślić, że polityka zapewnienia dostępności powinna stworzyć możliwości zatrudnienia osobom ze szczególnymi potrzebami, dlatego dostępność należy zapewniać w możliwie najszerszej skali.

Program zapewniania dostępności powinien być konsultowany z osobami ze szczególnymi potrzebami²¹, ponieważ różnorodność barier i potrzeb sprawia, że trudno stosować uniwersalne rozwiązania. Zapewnianie dostępności wymaga analizy sytuacji, każdorazowo odrębnego projektu, dostosowania realizacji, dlatego włączenie osób z ograniczeniami do procesu zapewniania dostępności powinno być standardem.

Zasada ta powinna zwłaszcza obowiązywać w zapewnianiu dostępności w obrębie obiektów i przestrzeni zabytkowych. Konserwatorzy i projektanci adaptujący zabytki do współczesnych funkcji mogą nie znać potrzeb i rozwiązań, które zapewniają dostępność. Dlatego już na etapie planowania działań w obiektach i obszarach zabytkowych – adaptacji, rozbudowy, modernizacji, zmiany wyposażenia – wskazane są konsultacje z użytkownikami lub organizacjami reprezentującymi środowiska osób ze szczególnymi potrzebami. Konsultacje powinny objąć rozwiązania budowlane, funkcjonalne oraz dotyczące wyposażenia.

W praktyce dostępność jest zapewniana działaniami realizowanymi w różnym czasie i różnej formie poprzez wdrożenie uniwersalnego projektowania oraz poprzez racjonalne usprawnienie. *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych* określa je następująco (art. 2):

„Uniwersalne projektowanie” oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. „Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

²⁰ Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?, dz. cyt., s. 21.

²¹ Tamże.

„Racjonalne usprawnienie” oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Definicje wskazują, że pojęcia te różnią się, ale i dopełniają. Uniwersalne projektowanie można zinterpretować jako ogólne wskazanie, aby projektować środowisko kulturowe bez barier ograniczających dostępność. Na poziomie szczegółowym jest to zbiór zaleceń określających sposób projektowania dostępnej przestrzeni, obiektów, usług, a więc dotyczy rzeczy, które dopiero powstaną. Racjonalne usprawnienie dotyczy już istniejących przestrzeni czy obiektów – polega na modyfikacjach, które usuwają istniejące bariery. W pewnych przypadkach może to być trudne, a pewnych barier w ogóle nie można zlikwidować.

Zabytki powinny być chronione w jak najmniej przekształconej formie, dlatego są przede wszystkim przedmiotem racjonalnego usprawnienia. Uniwersalne projektowanie powinno natomiast dotyczyć nowych elementów, które są do nich wprowadzane.

Te dwa sposoby działania powinny zapewnić dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami, w rzeczywistości jednak mogą być konieczne odstępstwa, co oznacza, że można ją zapewnić tylko w pewnym zakresie. W takim przypadku konieczne jest zapewnienie dostępu alternatywnego, który można określić następująco²²:

to takie działania i rozwiązania organizacyjne, które zapewnią osobie ze szczególnymi potrzebami dostęp do budynku, ale nie w sposób samodzielny lub na zasadzie równości z innymi osobami (potrzebna pomoc innej osoby), albo które nie zapewniają dostępu do budynku podmiotu publicznego, ale umożliwiają skorzystanie z usług publicznych w inny sposób (np. online).

W praktyce wybór formy (zakresu) zapewnienia dostępności jest efektem jednostkowej, odrębnej analizy. Pod uwagę brane są możliwości techniczne, ograniczenia konserwatorskie, koszty, czas itd. Z zasady jednak należy dążyć do zapewnienia co najmniej minimalnej dostępności²³. Dlatego ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami stanowi, że dostęp alternatywny powinien być stosowany w wyjątkowych przypadkach (art. 7).

---

²² Tamże, s. 10.

²³ Ustawa o zapewnianiu dostępności..., dz. cyt., art. 6.

Można wyróżnić jeszcze dwie wzajemnie dopełniające się klasyfikacje: wynikającą ze specyfiki barier oraz dzielącą sposoby działania we wdrażaniu dostępności. W pierwszym przypadku zapewnienie dostępności różnicuje się ze względu na specyfikę likwidowanych barier – architektonicznych, technicznych i komunikacyjnych (zgodnie z typologią barier przedstawioną w punkcie 1.4. niniejszej publikacji).

Bariery architektoniczne to wszelkie utrudnienia występujące w budynku i jego okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom niepełnosprawnym. Zapewnienie dostępności architektonicznej wykracza poza rozwiązania stricte budowlane czy architektoniczne, dostępność architektoniczna oznacza bowiem nie tylko likwidację barier związanych z fizycznym poruszaniem się, ale również barier związanych z komunikowaniem czy odszukiwaniem informacji w budynku i przestrzeni.

Im bardziej przestrzeń jest przyjazna dla użytkowników ze specjalnymi potrzebami, tym bardziej jest przyjazna dla wszystkich użytkowników²⁴. Przestrzeń dostępna architektonicznie jest bowiem wygodna i intuicyjna w użytkowaniu.

Dostępność architektoniczna to filozofia zorganizowania przestrzeni i budynków w sposób, który pozwala wszystkim użytkownikom (nie tylko z ograniczeniami) na łatwe, intuicyjne i pełne korzystanie ze wszystkich możliwości, jakie one tworzą.

Bariery techniczne to przeszkody wynikające z braku zastosowania lub niedostosowania urządzeń lub przedmiotów odpowiednio do rodzaju niepełnosprawności. Zapewnienie dostępności technicznej polega więc na wyposażeniu przestrzeni, budynków, usług w urządzenia umożliwiające korzystanie z nich osobom z ograniczeniami. Przykładem urządzenia jest wózek dla osób z ograniczeniem ruchu.

Bariery w komunikowaniu to z kolei ograniczenia uniemożliwiające lub utrudniające osobom z niepełnosprawnościami swobodne porozumiewanie się lub przekazywanie informacji. Zapewnienie dostępności komunikacyjnej polega więc na wprowadzeniu urządzeń i usług umożliwiających komunikowanie oraz porozumiewanie się osobom z ograniczeniami widzenia, słyszenia, pojmowania. Podstawą komunikacji w takich przypadkach są języki alternatywne²⁵. Najpowszechniejsze są następujące formy komunikowania:

- alfabet Braille’a – system zapisu znaków odczytywanych dotykiem, który używa sześciu wypukłych punktów w różnym układzie. Alfabet pozwala zapisywać dowolny język oparty na alfabecie łacińskim. Ten system wykorzystują osoby niewidome;
- alfabet Lorma polega na przekazywaniu znaków poprzez dotykanie odpowiednich punktów na dłoni. Ten system jest wykorzystywany w komunikacji z osobami głuchoniewidomymi;

²⁴ Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?, dz. cyt., s. 20.

²⁵ Tamże, s. 17.

- polski język migowy (PJM) – system komunikacji uznawany za pełnoprawny język, w którym treść jest przekazywana za pomocą pokazywanych znaków. Ten system wykorzystują w komunikacji osoby głuche;
- czytnik ekranu – program komputerowy, który rozpoznaje i odczytuje tekst na ekranie komputera lub telefonu. Ten system jest wykorzystywany przez osoby niewidome i słabowidzące.

Rozgraniczenia wymienionych działań mogą być nieostre – na przykład urządzenia techniczne wspierają użycie języków alternatywnych, więc zapewnienie dostępności wymaga połączenia różnych form. Jest tak również przy dostępności cyfrowej, w której udostępnienie treści zapewniane przez multimedia wymaga wersji z lektorem (dla niewidzących) albo napisów (dla niesłyszących).

Działania służące zapewnieniu dostępności można też sklasyfikować ze względu na ich specyfikę – likwidacja barier ograniczających dostępność może być dokonana na trzy sposoby:

1. W przypadku produktów czy usług nowo tworzonych – można od razu zaprojektować je bez barier, czemu służy wymienione już projektowanie uniwersalne.
2. W przypadku zapewniania dostępności w istniejących przestrzeniach czy obiektach – trzeba bariery zlikwidować. Temu służą wymienione już racjonalne usprawnienia.
3. Zapewnianie dostępności może polegać na wprowadzeniu odpowiednich rozwiązań technologicznych, standardów informacyjnych, procedur obsługi. Tego typu działania wykorzystują i uniwersalne projektowanie, i racjonalne usprawnienia.

Ze względu na ograniczenia związane z koniecznością zachowania zabytkowych wartości, w obiekcie zabytkowym konieczne jest odpowiednie połączenie wszystkich trzech grup działań, w możliwie największym zakresie należy jednak wprowadzać działania trzeciego typu. Takie podejście sformułowano w rządowym programie zapewnienia dostępności, w którym zaplanowano:

poprawę dostępności obiektów kultury, w tym zabytkowych, poprzez łączenie indywidualnych rozwiązań architektonicznych (w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków) z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych oraz standardami informacyjnymi i odpowiednimi procedurami obsługi; zakup sprzętu i wyposażenia udostępniającego zasoby kultury osobom o szczególnych potrzebach (na przykład podnośniki, pętle indukcyjne, urządzenia do audiodeskrypcji)²⁶.

Można wskazać wiele rozwiązań mieszczących się w grupie trzeciej²⁷. Dla osób z dysfunkcją widzenia mogą to być: plany tyflograficzne, specjalne oznaczenia nawierzchni,

²⁶ Dostępność Plus 2018–2025, dz. cyt., s. 50.

²⁷ Standardy dostępności budynków dla osób z niepełnosprawnościami – poradnik uwzględniający koncepcję uniwersalnego projektowania, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2017, s. 20, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/standardy-dostepnosci-budynkow-dla-osob-z-niepelnosprawnoscia> (dostęp: 28.10.2022).

piktogramy z odpowiednimi symbolami, odpowiednie informacje tekstowe. Dla osób z dysfunkcją słuchu są to przede wszystkim pętle indukcyjne, przyjazne i efektywne rozwiązania dla osób ze wspomaganiem słuchu²⁸.

Na zakończenie warto podkreślić, że podmioty publiczne są zobowiązane do rozszerzania dostępności na jak najwięcej elementów środowiska kulturowego. Od roku 2021 każdy podmiot publiczny jest zobowiązany do opracowania raportu wdrażania dostępności.

Podsumowanie

Różnorodne bariery środowiskowe wymuszają podejmowanie działań, których celem jest zapewnienie dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Dostępność powinna być zapewniona przy zachowaniu warunku samodzielności osób ze szczególnymi potrzebami.

Zróżnicowanie dostępności może być dokonane ze względu na różne grupy użytkowników – pełna dostępność umożliwia zatrudnianie osób ze szczególnymi potrzebami w danej przestrzeni lub obiekcie.

Optymalne zapewnienie dostępności wspomagają konsultacje z osobami ze szczególnymi potrzebami (odpowiednimi organizacjami) już od etapu projektowania.

Wszelkie nowe elementy powinny być tworzone zgodnie z zasadami uniwersalnego projektowania; elementy istniejące powinny być dostosowane zgodnie z zasadami racjonalnego usprawnienia; obydwie formy uzupełniają się w tworzeniu dostępnego środowiska.

Gdy nie jest możliwe zapewnienie minimalnych warunków dostępności (art. 6 ustawy o zapewnianiu dostępności z 2019 roku), dopuszczalne jest zapewnienie dostępu alternatywnego.

Dostępność powinna być zapewniana na poziomie architektonicznym, technicznym i komunikacyjnym.

Wykorzystanie języków alternatywnych umożliwia zapewnienie dostępności znaczącym grupom osób ze szczególnymi potrzebami.

²⁸ Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych, dz. cyt., s. 5.

Prawne i administracyjne uwarunkowania dostępności

Prawa osób ze szczególnymi potrzebami oraz zapewnienie tym osobom dostępności są uregulowane wieloma dokumentami. Dokumenty te istotnie różnią się, co wynika z ich odmiennego charakteru, funkcji, odbiorców, statusu itd. Zbiór dokumentów odnoszących się do osób ze specjalnymi potrzebami można podzielić na pięć zasadniczych grup.

Pierwszą grupę stanowią dokumenty określające prawa obywateli i zobowiązania państw wobec osób ze specjalnymi potrzebami, które są w tych dokumentach elementem podstawowych praw obywatelskich. Drugą grupę stanowią dokumenty, które można określić jako programowe, gdyż w sposób całościowy formułują idee, potrzeby, zakres dostosowywania środowiska kulturowego do możliwości osób ze szczególnymi potrzebami. Trzecią grupę stanowią dokumenty, które w sposób systemowy i szczegółowy formułują uprawnienia i potrzeby osób z różnego rodzaju ograniczeniami. Czwartą grupę stanowią dokumenty, które opisują szczegółowe wymagania związane z dostępnością. Piątą grupę stanowią różne szczegółowe dokumenty, często w formie poradników.

W zapewnianiu dostępności obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi potrzebami ważne i pomocne są dokumenty zaliczone do każdej z wymienionych grup, jednak w tworzeniu standardu zapewniania dostępności zabytków najważniejsze są te, których formalny status obliguje do ich przestrzegania. Analiza powinna zatem objąć polskie akty prawne oraz te pośród międzynarodowych, które Polska ratyfikowała. Kluczowe są zatem zapisy dokumentów należących do czterech pierwszych grup.

W pierwszej grupie należy wymienić *Konstytucję RP* oraz *Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej*. *Konstytucja*, najważniejszy dokument tworzący podstawy porządku ustrojowego i prawnego w Polsce, zawiera zapisy bezpośrednio lub pośrednio odnoszące się do praw osób ze szczególnymi potrzebami. Podobny zakres mają zapisy *Karty praw podstawowych UE*, która jest dokumentem konstytuującym prawa obywateli Unii Europejskiej.

Do drugiej grupy dokumentów należy *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych*, przyjęta 13 grudnia 2006 roku w Nowym Jorku przez ONZ. Rzeczpospolita Polska przyjęła i ratyfikowała konwencję 25 października 2012 roku (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169), jest to więc obowiązujący w Polsce dokument, który określa działania, jakie powinny podjąć państwa w zakresie dostępu do „środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, a także do innych urządzeń i usług”.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r., poz. 1696), realizująca zapis artykułu 9 konwencji ONZ o jej wdrażaniu na szczeblu krajowym, należy do trzeciej grupy dokumentów. Znalazła się tu, ponieważ określa prawa osób o szczególnych potrzebach i zobowiązania różnych podmiotów do ich realizacji.

W czwartej grupie znajduje się *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane* i przede wszystkim *Obwieszczenie Ministra Inwestycji i Rozwoju z dnia 8 kwietnia 2019 roku w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie* (Dz.U. z 2019 r., poz. 1065) – zbiór szczegółowych przepisów technicznych, które muszą spełniać wszystkie budynki (również zabytkowe). Rozporządzenie zawiera kilkadziesiąt wymagań służących zapewnianiu dostępności.

Wszystkie wymienione dokumenty – każdy z innej perspektywy – tworzą ramy prawne dostosowania zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami.

2.1. Zobowiązania wynikające z *Konstytucji RP* oraz *Karty praw podstawowych Unii Europejskiej*

Dokumentem najważniejszym i najogólniejszym jest *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.). Znalazły się w niej zapisy bezpośrednio lub pośrednio odnoszące się do praw osób ze szczególnymi potrzebami. W ustępie 2 artykułu 32 zapisano:

Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.

Zapis ten jest interpretowany jako nakaz tworzenia warunków niedyskryminujących nikogo, a więc również osób o szczególnych potrzebach.

Bezpośrednim zapisem o konkretnych zobowiązaniach leżących po stronie państwa w stosunku do osób ze szczególnymi potrzebami jest artykuł 69:

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

Ten zapis należy traktować jako zobowiązanie państwa do działania na rzecz osób z ograniczeniami praktycznie w całym obszarze ich funkcjonowania jako obywateli.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej jest dokumentem określającym wartości, na których jest zbudowana Unia Europejska i prawa jej obywateli. W dokumencie tym są dwa zapisy bezpośrednio dotyczące osób ze szczególnymi potrzebami.

W artykule 21 (zatytułowanym *Niedyskryminacja*) zapisano, że zakazana jest wszelka dyskryminacja, a wśród powodów wskazano między innymi niepełnosprawność (ustęp 1). Z kolei artykuł 26 został całkowicie poświęcony niepełnosprawności i nosi tytuł *Integracja osób niepełnosprawnych*:

Unia uznaje i szanuje prawo osób niepełnosprawnych do korzystania ze środków mających zapewnić im samodzielność, integrację społeczną i zawodową oraz udział w życiu społeczności.

W podobnym duchu są sformułowane zapisy *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, w którym dwukrotnie odniesiono się do kwestii niepełnosprawności. W artykule 10 znalazł się zapis dotyczący dyskryminacji między innymi ze względu na niepełnosprawność:

Przy określaniu i realizacji swoich polityk i działań Unia dąży do zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

Z kolei w ustępie 1 artykułu 19 wskazano konieczność podjęcia działań, które będą przyczyniały się do zwalczania dyskryminacji, w tym powodowanej niepełnosprawnością:

Bez uszczerbku dla innych postanowień Traktatów i w granicach kompetencji, które Traktaty powierzają Unii, Rada, stanowiąc jednomyślnie zgodnie ze specjalną procedurą ustawodawczą i po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego, może podjąć środki niezbędne w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

Tak więc zarówno w polskiej ustawie zasadniczej, jak i obydwu dokumentach określających szeroko rozumiany ustrój Unii Europejskiej, znajdują się zapisy dotyczące osób ze szczególnymi potrzebami. Przesłanie tych tekstów jest podobne: po pierwsze, zakazana jest jakakolwiek dyskryminacja – a więc również wynikająca z niepełnosprawności; po drugie, wskazana jest konieczność zapewnienia osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego korzystania z praw i możliwości, które przysługują wszystkim obywatelom.

Podsumowanie

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej oraz Karta praw podstawowych Unii Europejskiej zakazują wszelkiej dyskryminacji obywateli – dotyczy to również osób niepełnosprawnych (odpowiednio art. 32, ust. 2 oraz art. 21, ust. 1).

Konstytucja RP oraz Karta praw podstawowych UE zawierają zapisy bezpośrednio nakazujące zapewnienie osobom niepełnosprawnym pełnię praw i możliwości, jakie mają wszyscy obywatele (odpowiednio art. 69 oraz art. 26).

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej zaleca podjęcie środków, które przyczynią się do zlikwidowania dyskryminacji między innymi ze względu na niepełnosprawność (art. 19, ust. 1).

2.2. Uwarunkowania wynikające z Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta przez ONZ jest najważniejszym międzynarodowym dokumentem programowym dotyczącym osób ze szczególnymi potrzebami. Konwencja została ratyfikowana przez Polskę, ale jest też pierwszym dokumentem dotyczącym praw człowieka, którego stroną jest Unia Europejska. Konwencja wiąże więc Polskę zarówno ze względu na ratyfikację, jak i ze względu na fakt, że stanowi element porządku prawnego Unii Europejskiej.

Konwencja jest dokumentem programowym, ponieważ obejmuje całość zagadnień związanych z szeroko rozumianą niepełnosprawnością i zawiera szereg zapisów wskazujących obszary i zakres, w których powinno nastąpić dostosowanie obiektów zabytkowych do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami. Z ogólnej treści tych zapisów należy wyprowadzać wnioski dotyczące dostosowania obiektów zabytkowych.

Artykuł 1 określa cel konwencji:

popieranie, ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności,

a do osób niepełnosprawnych zalicza:

osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.

Artykuł 2 definiuje kilka istotnych pojęć z punktu widzenia dostosowania obiektów zabytkowych. Pierwsze – powiązane – to „komunikacja” i „język”:

„Komunikacja” obejmuje języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille’a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy rozszerzone (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną. „Język” obejmuje język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego.

Obydwa pojęcia zwracają uwagę na różnorodność komunikacji i jej skuteczność w kontekście różnych form niepełnosprawności, co jest ważne w obiektach zabytkowych ze względu na szerokie pole wartości i znaczeń, które powinny być skutecznie zakomunikowane odbiorcom.

Definicja kolejnego ważnego pojęcia, „racjonalnego usprawnienia”, została już przytoczona w podrozdziale 1.5., zatytułowanym *Dostępność*. Usprawnienia powinny być działaniami „niepociągającymi za sobą nieproporcjonalnych i niepotrzebnych utrudnień”. Dostrzeżenie i uznanie takiego ograniczenia ma znaczenie w przypadku zabytków, w których granice ingerencji mogą wynikać z powodów technicznych, funkcjonalnych, finansowych czy z zagrożenia wartości dziedzictwa.

Następne ważne pojęcie to „uniwersalne projektowanie”, którego definicja również została już przytoczona. Warto jednak dodać, że spełniające wymagania osób ze szczególnymi potrzebami uniwersalne projektowanie dotyczy nie tylko budynków, ale wszelkiego rodzaju produktów, środowisk, usług, z których te osoby mogą korzystać. Taka interpretacja poszerza działania również na przestrzeń otaczającą zabytki. Właściwe projektowanie powinno obejmować też urządzenia, które podnoszą dostępność.

Kolejne zapisy istotne dla dostosowania zabytków do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami są zawarte w artykule 9 konwencji (cytowanym już w niniejszej publikacji), zatytułowanym *Dostępność*. Przede wszystkim szeroko określono samo pojęcie dostępności:

Aby umożliwić osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie i pełny udział we wszystkich sferach życia, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich.

Wyjaśniając pojęcie dostępności, zapisano, że wymienione działania obejmują również „rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności”. Wskazano również, że dotyczą one m.in. „budynków, miejsc pracy” (pkt a), a także – „informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych” (pkt b).

W ustępie 2 tego artykułu wyszczególniono działania, które państwa-strony powinny podjąć. Przede wszystkim zarekomendowano opracowanie i wdrożenie minimalnych standardów i wytycznych, dotyczących udogodnień i usług prowadzących do zapewnienia dostępności (pkt a). Zalecono wprowadzenie w budynkach i obiektach publicznych oznakowania w alfabecie Braille’a (pkt d) oraz pomocy w dostępności poprzez tłumaczy języka migowego (pkt e). Ważne zalecenie dotyczy popierania projektowania technologii oraz systemów informacyjnych i komunikacyjnych służących zapewnieniu dostępności (pkt h).

Kolejne zapisy związane z wprowadzaniem dostępności obiektów zabytkowych są zawarte w artykule 20, zatytułowanym *Mobilność*. Artykuł stanowi, że państwa-strony podejmą skuteczne działania, które umożliwią osobom ze szczególnymi potrzebami mobilność przy możliwie największej samodzielności. Zasadnicze punkty tego artykułu dotyczą dostarczania w odpowiedniej cenie urządzeń umożliwiających mobilność, jednak z punktu widzenia dostosowania obiektów czy miejsc historycznych dla osób z ograniczeniami kluczowy jest postulat maksymalnej samodzielności w korzystaniu z tych miejsc.

W artykule 21 zapisano wskazania dotyczące między innymi dostępu do informacji. Państwa-strony zadeklarowały podjęcie koniecznych działań, które pozwolą osobom ze szczególnymi potrzebami na swobodne uzyskiwanie, otrzymywanie i rozpowszechnianie informacji na zasadach równych z innymi członkami społeczeństwa. To oznacza, że osoby z ograniczeniami mają prawo do uzyskiwania informacji we wszelkich formatach, które są dostosowane do charakteru ich potrzeb. Wymieniono m.in. język migowy, alfabet Braille’a czy środki elektroniczne (pkt b). Oznacza to, że w obiektach zabytkowych informacje organizacyjne i merytoryczne powinny być przekazywane właśnie przy użyciu tych form komunikacji.

W artykule 24 zapisano, że państwa-strony uznają prawo osób ze szczególnymi potrzebami do edukacji, a jego realizacja nie dopuszcza jakichkolwiek form dyskryminacji – obowiązuje zasada równości. Wyszczególniono różne aspekty przestrzegania określonych zasad i zapewnienia prawa do edukacji osób ze szczególnymi potrzebami, i choć nie wymieniono obiektów zabytkowych, to ich znaczenie edukacyjne pozwala przyjąć, że fizyczna dostępność zabytków oraz dostosowanie związanych z nimi form informacji do potrzeb osób z ograniczeniami są zawarte w intencji tego artykułu. W szczególności dotyczy to zapewnienia dostępności dla młodzieży szkolnej.

Do kwestii dostępności zabytków odnosi się artykuł 27, który dotyczy pracy i zatrudnienia. W ustępie pierwszym zapisano, że państwa-strony uznają prawo osób z ograniczeniami do pracy na zasadach równych z innymi obywatelami.

Państwa-strony mają zapewnić „wprowadzenie racjonalnych usprawnień dla osób niepełnosprawnych w miejscu pracy”. Zapisy tego artykułu pozwalają na interpretację, że dostosowanie obiektów zabytkowych powinno umożliwić traktowanie ich jako miejsc pracy.

Z konserwatorskiego punktu widzenia istotny jest też artykuł 30, zatytułowany *Udział w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie*. Przede wszystkim wskazuje, że państwa-strony uznają prawo osób ze szczególnymi potrzebami do uczestnictwa na równych zasadach z innymi obywatelami w życiu kulturalnym, dlatego zobowiązują się podjąć działania, które umożliwią realizację tego prawa, a szczególnie zapisy dotyczą dostępności miejsc, w których odbywają się wydarzenia kulturalne. W ramach tych zaleceń określono, że osoby ze szczególnymi potrzebami „w miarę możliwości będą miały dostęp do zabytków i miejsc ważnych dla kultury narodowej” (art. 30, ustęp 1, punkt c).

To znaczące z konserwatorskiego punktu widzenia stwierdzenie jest jedynym w konwencji, które bezpośrednio odnosi się do dostępności zabytków, tym bardziej warto więc podkreślić, że zapis ma charakter warunkowy, co wynika zapewne z uznania specyficznych ograniczeń, którymi często charakteryzują się zabytki.

Podsumowanie

Analiza zapisów *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych* pozwala na sformułowanie generalnych wskazań:

Osoby ze szczególnymi potrzebami mają nieograniczone prawo do korzystania z wszelkich praw i możliwości, które mają inni obywatele.

Osoby ze szczególnymi potrzebami to osoby z obniżoną sprawnością o różnym charakterze, które w interakcji z barierami środowiskowymi mają ograniczoną możliwość pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Osobom ze szczególnymi potrzebami należy zapewnić pełną dostępność do wszystkich elementów środowiska kulturowego i usług – na takim poziomie, jaki mają inni obywatele.

Dostępność powinna być definiowana i realizowana bardzo szeroko – jako dostępność fizyczna, informacyjna, komunikacyjna itd. (art. 9).

Konieczne jest sformułowanie minimalnych standardów i wytycznych określających dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami (art. 9).

Dostępność powinna być realizowana z przestrzeganiem w jak największym zakresie zasady samodzielności osób ze szczególnymi potrzebami (art. 20).

Dostosowanie i dostępność obiektów powinna obejmować również ich funkcję jako miejsc pracy osób ze szczególnymi potrzebami (art. 27).

Dostosowanie obiektów zabytkowych do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami powinno mieć możliwie największy zakres, jednak powinno uwzględniać ograniczenia i wartość tych obiektów (art. 2, art. 30).

2.3. Uwarunkowania wynikające z Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami

W Polsce kluczowym dokumentem określającym wymogi i warunki dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami jest przyjęta w 2019 roku *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* (Dz.U. z 2019 r., poz. 1696).

Z punktu widzenia odniesień do obiektów zabytkowych najważniejszy jest rozdział pierwszy – *Przepisy ogólne*. W siedmiu artykułach sformułowano szereg zapisów tworzących ramy, w które powinno wpisać się dostosowywanie zabytków do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami.

Na początku określono zakres regulacji zawartych w ustawie oraz zdefiniowano pojęcia. Różne definicje tych pojęć były już podawane w niniejszej publikacji, jednak w polskim systemie prawnym ustawa jest najważniejszym dokumentem i ujęte w niej definicje są obowiązujące.

Bariera – przeszkoda lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2, pkt 1).

Dostępność – dostępność architektoniczna, cyfrowa oraz informacyjno-komunikacyjna, co najmniej w zakresie określonym przez minimalne wymagania, o których mowa w art. 6, będąca wynikiem uwzględnienia uniwersalnego projektowania albo zastosowania racjonalnego usprawnienia (art. 2, pkt 2).

Osoba ze szczególnymi potrzebami – osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2, pkt 3).

Uniwersalne projektowanie – uniwersalne projektowanie, o którym mowa w art. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 1217), zwanej dalej „Konwencją”, uwzględniane w szczególności w celu spełnienia minimalnych wymagań, o których mowa w art. 6, dla zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 2, pkt 4).

Racjonalne usprawnienie – racjonalne usprawnienie, o którym mowa w art. 2 Konwencji, stosowane w szczególności w celu spełnienia minimalnych wymagań, o których mowa w art. 6, dla zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 2, pkt 5).

Definicje jednoznacznie wskazują, że ustawa przyjmuje szerokie rozumienie pojęcia dostępności oraz możliwie najszersze rozumienie osób, którym powinna być

zapewniona dostępność – wykracza zatem poza tradycyjnie rozumienie niepełnosprawności.

Kolejnym elementem ustawy jest wskazanie podmiotów, które mają obowiązek zapewnienia dostępności (art. 3). To obowiązek:

1. jednostek sektora finansów publicznych w rozumieniu art. 9 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 869, z późn. zm.),
2. innych niż określone w pkt 1, państwowych jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej,
3. innych niż określone w pkt 1, osób prawnych, utworzonych w szczególnym celu zaspokajania potrzeb o charakterze powszechnym niemających charakteru przemysłowego ani handlowego, jeżeli podmioty, o których mowa w tym przepisie oraz w pkt 1 i 2, pojedynczo lub wspólnie, bezpośrednio lub pośrednio przez inny podmiot:
  - a) finansują je w ponad 50% lub
  - b) posiadają ponad połowę udziałów albo akcji lub
  - c) sprawują nadzór nad organem zarządzającym lub
  - d) mają prawo do powoływania ponad połowy składu organu nadzorczego lub zarządzającego,
4. związków podmiotów, o których mowa w pkt 1 i 2, lub podmiotów, o których mowa w pkt 3 – zwanych dalej „podmiotami publicznymi”.

Można zatem uznać, że wszystkie podmioty finansowane co najmniej w połowie ze środków publicznych mają obowiązek zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. To oznacza, że obowiązek ten dotyczy licznej grupy zabytków, które są własnością podmiotów publicznych, służą funkcjom publicznym i są finansowane ze środków publicznych.

Kolejne zapisy ustawy dotyczą zasad działania, które mają prowadzić do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 4). Kluczowy zapis stanowi, że dostępność zapewnia się poprzez stosowanie „uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień” (ust. 1). Konieczność stosowania zasad uniwersalnego projektowania w celu zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami powinna być zapisana już na etapie formułowania warunków udzielania zamówień publicznych, jeżeli prace mają być finansowane ze środków publicznych (ust. 3 i 4). W ramach tego artykułu zapisano również, że podmioty publiczne powinny zapewnić dostępność w związku z prowadzoną działalnością, a nawet już na etapie jej planowania oraz powinny usuwać bariery ograniczające dostępność i zapobiegać ich powstawaniu (ust. 2).

Zapisy artykułu 4 stanowią zatem, że podmioty publiczne prowadzące działania w obiektach zabytkowych są zobowiązane do usuwania w nich barier ograniczających dostępność, a w przypadku wszelkich ingerencji, inwestycji, przekształceń, zapewnienie dostępności powinno być uwzględnione już na etapie planowania. Odpowiedni zakres i formę dostosowania ma zapewnić przestrzeganie zasad uniwersalnego projektowania i racjonalnych usprawnień.

Artykuł 5 można uznać za uzupełnienie artykułu 4 – stanowi on, że przedsiębiorcy i organizacje pozarządowe także powinny dążyć w prowadzonej działalności do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Jest ono konieczne również w sytuacji, gdy podmioty niepubliczne działają na podstawie umowy z podmiotem publicznym, a działanie jest realizowane z udziałem środków publicznych (art. 5, ust. 2).

Artykuł 6 określa minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności w trzech zakresach dostępności: architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej. W ustępie 1 określono minimalne wymagania w zakresie dostępności architektonicznej:

- a) zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
- b) instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,
- c) zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- d) zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego, o którym mowa w art. 2 pkt 11 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 426, 568 i 875),
- e) zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób.

W ustępie 2 odniesiono się do zapewnienia dostępności cyfrowej i przywołano wymagania zapisane w *Ustawie o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych* z dnia 4 kwietnia 2019 r.

W ustępie 3 określono wymagania dotyczące dostępności informacyjno-komunikacyjnej, które polegają na zapewnieniu tłumaczenia na odpowiednie języki oraz zapewnieniu urządzeń, które pełnią podobne funkcje. Wymagania obejmują:

- a) obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, o których mowa w art. 3 pkt 5 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2017 r. poz. 1824), lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,
- b) instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia,
- c) zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łańcowym do czytania,
- d) zapewnienie, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.

Artykuł 6 określa minimalne wymagania w trzech głównych obszarach, w których powinna być zapewniana dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami. Wymagania te obowiązują w obiektach, które z mocy ustawy muszą realizować warunek dostępności – muszą zatem obowiązywać również we wszystkich zabytkach należących do tej grupy obiektów. Zobowiązania te można jednocześnie uznać za minimalny standard dostępności, który powinien być wprowadzony we wszystkich obiektach zabytkowych pełniących funkcje publiczne.

Uzupełnieniem artykułu 6 jest artykuł 7, wskazujący konieczność zapewnienia dostępu alternatywnego, który powinien być zapewniony, gdy ze względów technicznych lub prawnych podmiot publiczny nie jest w stanie zapewnić osobom o szczególnych potrzebach dostępności w minimalnym zakresie (art. 6, pkt. 1 i 3). W ustępie 2 artykułu 7 określono, że dostęp alternatywny polega w szczególności na:

- 1) zapewnieniu osobie ze szczególnymi potrzebami wsparcia innej osoby lub
- 2) zapewnieniu wsparcia technicznego osobie ze szczególnymi potrzebami, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, lub
- 3) wprowadzeniu takiej organizacji podmiotu publicznego, która umożliwi realizację potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w niezbędnym zakresie dla tych osób.

W ustępie 3 zapisano, że jeżeli nie jest możliwe zapewnienie dostępności cyfrowej w zakresie wskazanym w punkcie 2 artykułu 6, to zastosowanie ma artykuł 7 ustawy z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych.

Zapisy artykułu 7 – wskazujące powody, dla których można zastosować dostęp alternatywny – nie dają explicite możliwości zastosowania ich do obiektów zabytkowych (wartości zabytkowych). Niemniej w uzasadnionych przypadkach można dokonywać takiej interpretacji.

Realizacja zaleceń dotyczących zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami ma podlegać monitoringowi i raportowaniu. Obowiązek opracowania raportu i jego zasady określa artykuł 11:

Podmiot publiczny przekazuje co 4 lata, najpóźniej do dnia 31 marca danego roku, raport o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w danym podmiocie i publikuje go na swojej stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej, a jeżeli nie ma strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej – na swojej stronie internetowej (ust. 1).

Raport powinien zawierać informacje na temat zakresu spełnienia minimalnych wymagań dostępu, zgodnie z zapisami w artykule 6, a jeżeli nie mogą być one spełnione i jest zapewniony dostęp alternatywny, to należy takie działanie uzasadnić (art. 11, ust. 2). Uzupełnieniem artykułu 11 jest artykuł 12, który stanowi, że w zasa-

dnionych przypadkach stosowne władze mogą wystąpić do podmiotów publicznych o przedstawienie sprawozdania na temat zapewnienia dostępności, niezależnie od obowiązku przygotowania sprawozdań okresowych.

Artykuły tworzące rozdział 3 ustawy dotyczą możliwości i zasad wykonywania certyfikacji dostępności, która „ma na celu potwierdzenie, czy podmiot [...] zapewnia dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami” (art. 15, ust. 1). Określono, że certyfikacja obejmuje (art. 15, ust. 2):

- 1) weryfikację spełnienia minimalnych wymagań, o których mowa w art. 6, przez przeprowadzenie audytu dostępności;
- 2) sformułowanie szczegółowych zaleceń w zakresie poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez dany podmiot;
- 3) wydanie certyfikatu dostępności.

W artykule 19 zapisano, że dokument potwierdzający pozytywną weryfikację dostępności, zwany certyfikatem dostępności, jest wydawany dla konkretnego podmiotu na 4 lata. W artykule 21 zapisano, że certyfikacji dokonuje się na wniosek podmiotu ubiegającego się o certyfikat.

Analiza rozdziału 3 prowadzi do wniosku, że podmioty zarządzające obiektami zabytkowymi mogą ubiegać się o certyfikat dostępności, ale nie mają takiego obowiązku.

Kolejne zapisy, które mogą być odniesione do obiektów zabytkowych, dotyczą tzw. postępowania skargowego, przedstawionego w rozdziale 4 ustawy. W artykule 29 zapisano:

Każdy, bez konieczności wykazania interesu prawnego lub faktycznego, ma prawo poinformować podmiot publiczny o braku dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, o których mowa odpowiednio w art. 6 pkt 1 lub 3, tego podmiotu.

A w ustępie 1 artykułu 30 zapisano:

Osoba ze szczególnymi potrzebami lub jej przedstawiciel ustawowy, po wykazaniu interesu faktycznego, ma prawo wystąpić z wnioskiem o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, zwanym dalej „wnioskiem o zapewnienie dostępności”.

Wniosek o zapewnienie dostępności wnoszony jest bezpośrednio do podmiotu publicznego, który ma obowiązek zapewnić dostępność bez zwłoki, ale nie później niż w terminie 14 dni od złożenia wniosku (art. 31, ust. 1). Jeżeli zapewnienie dostępności nie jest możliwe, w artykule 31 określono procedurę wyjaśniania i powiadamiania wnioskodawcy, a w przypadku niezapewnienia dostępności, wnioskodawcy przysługuje prawo do skargi do Prezesa Zarządu PFRON (art. 32).

W rozdziale 5 ustawy znajdują się zapisy dotyczące Funduszu Dostępności, którego przeznaczenie określono w ustępie 3 artykułu 35:

Środki Funduszu przeznacza się na realizację zadań polegających na wsparciu działań w zakresie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami lub jej poprawy, w szczególności w budynkach użyteczności publicznej oraz budynkach mieszkalnictwa wielorodzinnego.

W ustępie 1 artykułu 37 określono formy i cele wykorzystania środków z Funduszu, a w ustępie 2 artykułu 39 zapisano, że wsparcie:

jest udzielane podmiotowi, w tym jednostce samorządu terytorialnego, który zamierza zrealizować inwestycję w celu zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami lub jej poprawy.

Zapis bezpośrednio odnoszący się do ochrony zabytków znajduje się w artykule 49. Zapisano tam, że ulega zmianie brzmienie artykułu 25, ust. 1, pkt 1 (ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2018 r., poz. 2067 i 2245 oraz z 2019 r., poz. 730), dotyczącego wymagań, które musi spełnić właściciel lub użytkownik zabytku wpisanego do rejestru zabytków, przygotowując dokumentację konserwatorską, mającą być podstawą prowadzenia prac. Po zmianie zapisano, że wymagane jest posiadanie:

dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomości i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku, jak również możliwości jego dostosowania dla osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. poz. 1696)²⁹.

Powyższy zapis oznacza zatem, że wymaganym standardem w opracowaniu dokumentacji konserwatorskiej dotyczącej właściwie wszelkich prac i robót przy obiektach zabytkowych staje się jego dostosowanie dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Całościowa analiza *Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* pozwala sformułować w podsumowaniu szereg wniosków i wskazań, które mają odniesienie w dostosowaniu obiektów zabytkowych do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami.

---

²⁹ W artykule 62 ustawy o zapewnianiu dostępności zapisano, że wymóg dostosowania zabytkowego obiektu do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami nie dotyczy tych dokumentacji konserwatorskich, których opracowanie rozpoczęto przed dniem wejścia w życie ustawy o zapewnianiu dostępności – w tych przypadkach zastosowanie mają przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w brzmieniu sprzed zmiany.

Podsumowanie

Obowiązek zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami mają podmioty publiczne i wszelkie podmioty realizujące zadania publiczne lub współfinansowane z udziałem środków publicznych (art. 3).

Podmioty publiczne są zobowiązane do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami poprzez stosowanie uniwersalnego projektowania oraz racjonalnych usprawnień (art. 4); dotyczy to również podmiotów realizujących umowy lub zadania finansowane z udziałem środków publicznych (art. 5).

Określony został standard dostępu minimalnego, który musi zostać spełniony we wszystkich obiektach, które z mocy ustawy muszą spełniać warunek dostępności; minimalne wymagania zostały określone w zakresie dostępności architektonicznej, cyfrowej, informacyjno-komunikacyjnej (art. 6).

Jeżeli w obiektach, które z mocy ustawy powinny spełnić warunki dostępności, ze względów technicznych lub prawnych nie ma możliwości zapewnienia dostępu w minimalnym zakresie (art. 6), konieczne jest zapewnienie dostępu alternatywnego (art. 7).

Podmioty publiczne mają obowiązek składania raportów o stanie zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – raporty mają być składane co 4 lata i dodatkowo na żądanie stosownych władz (art. 11, 12).

Możliwa jest certyfikacja określonych podmiotów (art. 15) dla potwierdzenia, że zapewniają one dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami; warunkiem przyznania certyfikatu przyznanego na 4 lata jest spełnienie minimalnych wymagań (art. 15, 19, 21).

Osoby ze szczególnymi potrzebami mogą wnioskować o zapewnienie dostępności przez podmiot publiczny (art. 30); dostępność powinna być niezwłocznie zapewniona (art. 30); w przypadku braku zapewnienia dostępności przysługuje prawo skargi (art. 32).

Dostosowanie obiektów, w szczególności użyteczności publicznej, może być wsparte ze środków Funduszu Dostępności (art. 35).

Dokumentację konserwatorską dotyczącą prac i robót przy obiekcie zabytkowym powinny zawierać projekt jego dostosowania dla osób ze szczególnymi potrzebami (art. 49).

2.4. Wymogi dotyczące obiektów budowlanych i dostępu osób niepełnosprawnych – Prawo budowlane i Rozporządzenie Ministra Infrastruktury

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2021 r., poz. 2351) jest zasadniczym dokumentem normującym w Polsce działania w zakresie „projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach”. Określa między innymi wymagania, które powinny spełniać obiekty budowlane, w tym oczywiście obiekty zabytkowe. W ustępie 1 artykułu 5 zapisano zakres wymagań, które mają być zapewnione na etapie projektowania i budowania, a punkt 4 mówi, że obiekt budowlany ma zapewniać:

niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, o których mowa w art. 1 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 1217), w tym osoby starsze.

Ogólne zalecenie dotyczące stworzenia niezbędnych warunków do korzystania przez osoby ze szczególnymi potrzebami z obiektów użyteczności publicznej ma szczegółowe rozwinięcie w przepisach techniczno-budowlanych sformułowanych przez *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*. Tam też zapisane są szczegółowe wymagania dotyczące dostępu osób niepełnosprawnych do obiektów budowlanych.

Należy też podkreślić, że wprowadzie *Prawo budowlane* przewiduje możliwość odstępstw od przepisów techniczno-budowlanych, ale nie dotyczy to dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami. Stanowi tak jednoznacznie zapis ustępu 1 artykułu 9, który brzmi następująco:

W przypadkach szczególnie uzasadnionych dopuszcza się odstępstwo od przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7. Odstępstwo nie może powodować zagrożenia życia ludzi lub bezpieczeństwa mienia, a w stosunku do obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego – ograniczenia dostępności dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, oraz nie może powodować pogorszenia warunków zdrowotno-sanitarnych i użytkowych, a także stanu środowiska, po spełnieniu określonych warunków zamiennych.

Szczegółowe przepisy dotyczące wymagań w zakresie dostosowania obiektów budowlanych dla potrzeb osób niepełnosprawnych zawiera *Obwieszczenie Ministra*

Inwestycji i Rozwoju z dnia 8 kwietnia 2019 roku w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. z 2019 r, poz. 1065. Obwieszczenie jest całościowym zbiorem przepisów technicznych, które muszą spełniać budynki. Przepisy te określają również wymagania w zakresie dostosowania budynków dla osób o szczególnych potrzebach.

Przepisy w rozporządzeniu są pogrupowane w działach i rozdziałach, które zawierają artykuły dotyczące podobnej tematyki. W większości rozdziałów znajdują się zapisy określające różne aspekty dostosowania budynków i ich otoczenia do potrzeb osób niepełnosprawnych (w rozporządzeniu stosowane jest to właśnie określenie).

Pierwsze informacje dotyczące osób ze szczególnymi potrzebami zawarte są w Dziale II – *Zabudowa i zagospodarowanie działki budowlanej*. Rozdział 1 dotyczy usytuowania budynku. Ustęp 6 paragrafu 12 jest poświęcony określeniu odległości różnych elementów budynku od granicy działki. W punkcie pierwszym zapisano, że odległość od granicy działki budowlanej nie może być mniejsza niż:

1,5 m do okapu lub gzymsu zwróconego w stronę tej granicy, a także do balkonu, daszku nad wejściem, galerii, tarasu, schodów zewnętrznych, rampy lub pochylni – z wyjątkiem pochylni przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych.

Rozdział 2 dotyczy dojeżdż i dojazdów do budynków. W paragrafie 16 określono warunki, jakie musi spełniać co najmniej jedno dojeżdż umożliwiające dostęp osobom ze szczególnymi potrzebami:

Do wejść do budynku mieszkalnego wielorodzinnego, zamieszkania zbiorowego i użyteczności publicznej powinny być doprowadzone od dojeżdż i dojazdów, o których mowa w § 14 ust. 1 i 3, utwardzone dojeżdża o szerokości minimalnej 1,5 m, przy czym co najmniej jedno dojeżdż powinno zapewniać osobom niepełnosprawnym dostęp do całego budynku lub tych jego części, z których osoby te mogą korzystać.

Rozdział 3 dotyczy parkingów i garaży dla samochodów. Pierwsze zapisy stanowią o konieczności urządzenia stanowisk postojowych dla osób ze szczególnymi potrzebami. Zapisy na ten temat zawiera paragraf 18:

1. Zagospodarowując działkę budowlaną, należy urządzić, stosownie do jej przeznaczenia i sposobu zabudowy, stanowiska postojowe dla samochodów użytkownikom stałym i przebywającym okresowo, w tym również stanowiska postojowe dla samochodów, z których korzystają osoby niepełnosprawne.
2. Liczbę stanowisk postojowych i sposób urządzenia parkingów należy dostosować do wymagań ustalonych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, z uwzględnieniem potrzebnej liczby stanowisk, z których korzystają osoby niepełnosprawne.

W paragrafie 20 zapisano brak ograniczeń w usytuowaniu miejsc postojowych względem okien i konieczność ich oznaczania:

Stanowiska postojowe dla samochodów osobowych, z których korzystają wyłącznie osoby niepełnosprawne, mogą być zbliżone bez żadnych ograniczeń do okien innych budynków. Miejsca te wymagają odpowiedniego oznakowania.

Paragraf 21 określa szczegółowo wymiary stanowisk postojowych, w tym wymiary dla osób ze szczególnymi potrzebami:

1. Stanowiska postojowe dla samochodów powinny mieć wymiary wynoszące co najmniej:
  - 1) szerokość 2,5 m i długość 5 m – w przypadku samochodów osobowych;
  - 2) szerokość 3,6 m i długość 5 m – w przypadku samochodów osobowych użytkowanych przez osoby niepełnosprawne. [...]
2. W przypadku usytuowania wzdłuż jezdni stanowiska postojowe dla samochodów powinny mieć wymiary wynoszące co najmniej:
  - 1) szerokość 3,6 m, z możliwością ograniczenia do 2,5 m – w przypadku zapewnienia możliwości korzystania z przylegającego dojścia lub ciągu pieszo-jezdnego, i długość 6 m – w przypadku samochodów osobowych;
  - 2) szerokość 3,6 m i długość 6 m – w przypadku samochodów osobowych użytkowanych przez osoby niepełnosprawne.

Rozdział 4 zawiera przepisy dotyczące miejsca gromadzenia odpadów stałych. W ustępie 4 paragrafu 22 zapisano wymaganie:

Miejsca do gromadzenia odpadów stałych przy budynkach wielorodzinnych powinny być dostępne dla osób niepełnosprawnych.

Rozdział 8 dotyczy zieleni i urządzeń rekreacyjnych. W ustępie 1 paragrafu 40 zapisano, że stosownie do potrzeb, w zespołach budynków wielorodzinnych konieczne jest urządzenie placów zabaw i miejsc rekreacyjnych dostępnych dla osób z szczególnymi potrzebami:

W zespole budynków wielorodzinnych objętych jednym pozwoleniem na budowę należy, stosownie do potrzeb użytkowych, przewidzieć place zabaw dla dzieci i miejsca rekreacyjne dostępne dla osób niepełnosprawnych, przy czym co najmniej 30% tej powierzchni powinno znajdować się na terenie biologicznie czynnym, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej.

Rozdział 9 dotyczy ogrodzeń. W ustępie 2 paragrafu 42 zapisano, że furtki w ogrodzeniach budynków wielorodzinnych i publicznych muszą umożliwiać korzystanie osobom na wózkach:

Furtki w ogrodzeniu przy budynkach mieszkalnych wielorodzinnych i budynkach użyteczności publicznej nie mogą utrudniać dostępu do nich osobom niepełnosprawnym poruszającym się na wózkach inwalidzkich.

Kolejną grupę informacji zawiera Dział III, zatytułowany *Budynki i pomieszczenia*. W ustępach 2 i 3 paragrafu 54 zostały sformułowane wymagania dotyczące zapewnienia możliwości odpowiedniego dla osób ze szczególnymi potrzebami dojazdu do dźwigów:

2. W budynku mieszkalnym wielorodzinnym, budynku zamieszkania zbiorowego oraz budynku użyteczności publicznej, wyposażanym w dźwigi, należy zapewnić dojazd z poziomu terenu i dostęp na wszystkie kondygnacje użytkowe osobom niepełnosprawnym.
3. W przypadku wbudowywania lub przybudowywania szybu dźwigowego do istniejącego budynku dopuszcza się usytuowanie drzwi przystankowych na poziomie spocznika międzypiętrowego, jeżeli zostanie zapewniony dostęp do kondygnacji użytkowej osobom niepełnosprawnym.

Z kolei w ustępach 1 i 2 paragrafu 55 zapisano warunki zapewnienia dostępu osobom ze szczególnymi potrzebami w budynkach, w których nie ma dźwigów:

1. W budynku mieszkalnym wielorodzinnym niewyposażanym w dźwigi należy wykonać pochylnię lub zainstalować odpowiednie urządzenie techniczne, umożliwiające dostęp osobom niepełnosprawnym do mieszkań położonych na pierwszej kondygnacji nadziemnej oraz do kondygnacji podziemnej zawierającej stanowiska postojowe dla samochodów osobowych.
2. W niskim budynku zamieszkania zbiorowego i budynku użyteczności publicznej, niewymagającym wyposażenia w dźwigi, o których mowa w § 54 ust. 1, należy zainstalować urządzenia techniczne zapewniające osobom niepełnosprawnym dostęp na kondygnacje z pomieszczeniami użytkowymi, z których mogą korzystać. Nie dotyczy to budynków zamieszkania zbiorowego na terenach zamkniętych.

W paragrafie 61 zalecono, by drzwi wejściowe do budynków były dostosowane do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, określając wyłączenia z tego obowiązku:

1. Położenie drzwi wejściowych do budynku oraz kształt i wymiary pomieszczeń wejściowych powinny umożliwiać dogodne warunki ruchu, w tym również osobom niepełnosprawnym.
2. Wymaganie przystosowania wejść dla osób niepełnosprawnych nie dotyczy budynków mieszkalnych w zabudowie jednorodzinnej i zagrodowej, budynków rekreacji indywidualnej oraz budynków na terenach zamkniętych z wyłączeniem budynków użyteczności publicznej.

Ustęp 2 paragrafu 62 zawiera zalecenia dotyczące wejść do budynków w przypadku, gdy stosowane są drzwi obrotowe lub wahadłowe:

W wejściach do budynku i ogólnodostępnych pomieszczeń użytkowych mogą być zastosowane drzwi obrotowe lub wahadłowe, pod warunkiem usytuowania przy nich drzwi rozwieranych lub rozsuwanych, przystosowanych do ruchu osób niepełnosprawnych, oraz spełnienia wymagań § 240.

Zapis ustępu 8 paragrafu 69 dotyczy formy schodów w budynkach opieki zdrowotnej oraz przeznaczonych dla osób starszych lub ze szczególnymi potrzebami:

W budynkach opieki zdrowotnej, a także budynkach zamieszkania zbiorowego przeznaczonych dla osób starszych oraz niepełnosprawnych zabrania się stosowania stopni schodów z noskami i podcięciami.

Paragraf 70 określa maksymalne nachylenie pochylni służących osobom ze szczególnymi potrzebami:

Do ruchu pieszego i dla osób niepełnosprawnych poruszających się przy użyciu wózka inwalidzkiego, przy wysokości pochylni:

a) do 0,15 m	15% (na zewnątrz)	15% (wewnątrz lub pod dachem)
b) do 0,5 m	8% (na zewnątrz)	10% (wewnątrz lub pod dachem)
c) ponad 0,5 m	6% (na zewnątrz)	8% (wewnątrz lub pod dachem)

(Pochylnie do ruchu pieszego i dla osób niepełnosprawnych o długości ponad 9 m powinny być podzielone na krótsze odcinki, przy zastosowaniu spoczników o długości co najmniej 1,4 m).

Ustępy 1–3 paragrafu 71 zawierają dalsze przepisy dotyczące pochylni:

1. Pochylnie przeznaczone dla osób niepełnosprawnych powinny mieć szerokość płaszczyzny ruchu 1,2 m, krawężniki o wysokości co najmniej 0,07 m i obustronne poręcze odpowiadające warunkom określonym w § 298, przy czym odstęp między nimi powinien mieścić się w granicach od 1 m do 1,1 m.
2. Długość poziomej płaszczyzny ruchu na początku i na końcu pochylni powinna wynosić co najmniej 1,5 m.
3. Powierzchnia spocznika przy pochylni dla osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach inwalidzkich powinna mieć wymiary co najmniej 1,5 x 1,5 m poza polem otwierania skrzydła drzwi wejściowych do budynku.

Paragraf 74 mówi o konieczności przystosowania do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami pomieszczeń w budynkach użyteczności publicznej, które mają zróżnicowany poziom podłóg:

W budynku użyteczności publicznej pomieszczenia ogólnodostępne ze zróżnicowanym poziomem podłóg powinny być przystosowane do ruchu osób niepełnosprawnych.

Rozdział 6 jest poświęcony pomieszczeniom higieniczno-sanitarnym i obejmuje wiele szczegółowych regulacji dotyczących dostępności. Ustęp 3 paragrafu 81 zawiera zapisy dotyczące kabin natryskowych dla osób na wózkach inwalidzkich:

Kabina natryskowa zamknięta, z urządzeniami przystosowanymi do korzystania przez osoby niepełnosprawne poruszające się na wózkach inwalidzkich, powinna mieć powierzchnię nie mniejszą niż 2,5 m² i szerokość co najmniej 1,5 m oraz być wyposażona w urządzenia wspomagające, umożliwiające korzystanie z kabiny zgodnie z przeznaczeniem.

Paragraf 83 dotyczy wymagań, które ma spełnić wydzielona kabina ustępowa dla osób ze szczególnymi potrzebami:

Kabina ustępowa (ustęp wydzielony), nieprzeznaczona dla osób niepełnosprawnych, powinna mieć najmniejszy wymiar poziomy (szerokość) w świetle co najmniej 0,9 m i powierzchnię przed miską ustępową co najmniej 0,6 x 0,9 m w rzucie poziomym, spełniającą również funkcję powierzchni przed umywalką – w przypadku jej zainstalowania w kabinie ustępowej.

Z kolei ustęp 3 paragraf 85 dotyczy warunków przystosowania toalet ogólnodostępnych:

Drzwi do kabin ustępowych otwierane na zewnątrz, o szerokości co najmniej 0,8 m, a do kabin przystosowanych dla potrzeb osób niepełnosprawnych, co najmniej 0,9 m.

Paragraf 86 zawiera szereg przepisów dotyczących zasad organizacji pomieszczeń higieniczno-sanitarnych na kondygnacjach, które są dostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami:

1. W budynku, na kondygnacjach dostępnych dla osób niepełnosprawnych, co najmniej jedno z ogólnodostępnych pomieszczeń higienicznosanitarnych powinno być przystosowane dla tych osób przez:
  - 1) zapewnienie przestrzeni manewrowej o wymiarach co najmniej 1,5 x 1,5 m;
  - 2) stosowanie w tych pomieszczeniach i na trasie dojazdu do nich drzwi bez progów;
  - 3) zainstalowanie odpowiednio przystosowanej, co najmniej jednej miski ustępowej i umywalki, a także jednego natrysku, jeżeli ze względu na przeznaczenie przewiduje się w budynku takie urządzenia;
  - 4) zainstalowanie uchwytów ułatwiających korzystanie z urządzeń higienicznosanitarnych.
2. Dopuszcza się stosowanie pojedynczego ustępu dla osób niepełnosprawnych bez przedsiionka oddzielającego od komunikacji ogólnej.

Natomiast paragraf 87 zawiera zapis o dostosowaniu ustępów publicznych:

W ustępie publicznym co najmniej jedna kabina powinna być przystosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych, zgodnie z § 86.

W ustępie 4 paragrafu 104 zapisano konieczność zapewnienia dojazdu osobom na wózkach do stanowisk przeznaczonych dla osób ze szczególnymi potrzebami:

Stanowiska postojowe w garażu, przeznaczone dla samochodów, z których korzystają osoby niepełnosprawne, powinny mieć zapewniony dojazd na wózku inwalidzkim z drogi manewrowej do drzwi samochodu co najmniej z jednej strony, o szerokości nie mniejszej niż 1,2 m.

W ustępach 4 i 5 paragrafu 105 sformułowano wymagania dostępności do stanowisk postojowych, z których korzystają osoby ze szczególnymi potrzebami w garażach podziemnych i wielopoziomowych:

4. Stanowiska postojowe dla samochodów, z których korzystają osoby niepełnosprawne, należy sytuować na poziomie terenu lub na kondygnacjach dostępnych dla tych osób z pochylni, z uwzględnieniem warunków, o których mowa w § 70.
5. W garażu wielopoziomowym lub stanowiącym kondygnację w budynku mieszkalnym wielorodzinnym oraz budynku użyteczności publicznej należy zainstalować urządzenia dźwigowe lub inne urządzenia podnośne umożliwiające transport pionowy osobom niepełnosprawnym poruszającym się na wózkach inwalidzkich na inne kondygnacje, które wymagają dostępności dla tych osób.

Dział IV, zatytułowany *Wyposażenie techniczne budynków*, zawiera szczegółowe zapisy dotyczące zasadniczych elementów wyposażenia budynków. W ustępie 3 paragrafu 129 zawarto regulacje dotyczące dostępu do zsympów:

Komora wysypowa powinna być wydzielona pełnymi ścianami, spełniającymi wymagania § 216 ust. 1, a także mieć drzwi o szerokości co najmniej 0,8 m, umieszczone w sposób umożliwiający dostęp osobom niepełnosprawnym.

Rozdział 6 dotyczy wentylacji i klimatyzacji. W ustępie 2 paragrafu 155 sformułowano wymagania dotyczące konstrukcji okien z punktu widzenia możliwości korzystania z nich przez osoby ze szczególnymi potrzebami:

Skrzydła okien, świetliki oraz nawietrzaki okienne, wykorzystywane do przewietrzania pomieszczeń przeznaczonych na pobyt ludzi, powinny być zaopatrzone w urządzenia pozwalające na łatwe ich otwieranie i regulowanie wielkości otwarcia z poziomu podłogi lub pomostu, także przez osoby niepełnosprawne, jeżeli nie przewiduje się korzystania z pomocy innych współużytkowników.

Rozdział 8a poświęcono instalacji telekomunikacyjnej. W paragrafie 192a zapisano wymóg wyposażania budynków mieszkalnych wielorodzinnych w instalację dzwonek, która umożliwi korzystanie z niej osobom ze szczególnymi potrzebami:

Mieszkania w budynku mieszkalnym wielorodzinnym należy wyposażyć w instalację wejściowej sygnalizacji dzwonekowej oraz w odpowiednią sygnalizację alarmowo-przyzywową dostosowaną do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Ustępy 2–4 paragrafu 193 rozdziału 9, poświęconego urządzeniom dźwigowym, zawierają wymagania dotyczące dostosowania dźwigów:

2. Co najmniej jeden z dźwigów służących komunikacji ogólnej w budynku z pomieszczeniami przeznaczonymi na pobyt ludzi, a także w każdej wydzielonej w pionie, odrębnej części (segmentie) takiego budynku, powinien być przystosowany do przewozu mebli, chorych na noszach i osób niepełnosprawnych.
- 2a. Kabina dźwigu osobowego dostępna dla osób niepełnosprawnych powinna mieć szerokość co najmniej 1,1 m i długość 1,4 m, poręcz na wysokości 0,9 m oraz tablicę przyzywową na wysokości od 0,8 m do 1,2 m w odległości nie mniejszej niż 0,5 m od naroża kabiny z dodatkowym oznakowaniem dla osób niewidomych i informacją głosową.
3. W zabudowie śródmiejskiej w średniowysokim budynku mieszkalnym wielorodzinnym, mającym nie więcej niż 3 mieszkania dostępne z klatki schodowej na kondygnacji, dopuszcza się instalowanie dźwigu niespełniającego wymagań określonych w ust. 2, poza przystosowaniem go do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Dział VII jest zatytułowany *Bezpieczeństwo użytkowania*. Warunki dla balustrad na pochylniach zapisano w ustępie 4 paragrafu 298:

Przy balustradach lub ścianach przyległych do pochylni, przeznaczonych dla ruchu osób niepełnosprawnych, należy zastosować obustronne poręcze, umieszczone na wysokości 0,75 i 0,9 m od płaszczyzny ruchu.

Ustęp 5 paragrafu 299 dotyczy umiejscowienia urządzeń do otwierania okien:

Okna w pomieszczeniach przewidzianych do korzystania przez osoby niepełnosprawne powinny mieć urządzenia przeznaczone do ich otwierania, usytuowane nie wyżej niż 1,2 m nad poziomem podłogi.

Ustępy 3 i 4 paragrafu 302 dotyczą regulacji elementów centralnego ogrzewania:

3. W pomieszczeniu przeznaczonym na zbiorowy pobyt dzieci oraz osób niepełnosprawnych na grzejnikach centralnego ogrzewania należy umieszczać osłony, ochraniające od bezpośredniego kontaktu z elementem grzejnym.
4. W budynkach przeznaczonych na zbiorowy pobyt dzieci i osób niepełnosprawnych, w instalacji wody ciepłej powinny być stosowane termostacyjne zawory mieszające z ograniczeniem maksymalnej temperatury do 43°C, a w instalacjach prysznicowych do 38°C, zapobiegające poparzeniu.

Prawie wszystkie zapisy w analizowanym rozporządzeniu dotyczą zapewnienia dostępności osobom z ograniczoną mobilnością – wyjątkiem jest oznakowanie dźwigów dla osób niewidomych (paragraf 193).

Przepisy rozporządzenia egzekwowane są przez nadzór budowlany przede wszystkim wtedy, gdy są podejmowane działania wymagające uzgodnień dokumentacji, dlatego przepisy te regulują przede wszystkim etap budowania obiektów. Należy jednak zwrócić uwagę, że wypełnienie wszystkich zaleceń nie oznacza, że obiekt spełnia warunki minimalnej dostępności, w związku z tym warunki te powinny być sprawdzane odrębnie. Zapisy rozporządzenia należy traktować jako minimalne parametry techniczne, które należy spełnić w ramach zapewnienia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Omówione przepisy mają zastosowanie do obiektów zabytkowych w szczególności wtedy, gdy są to obiekty użyteczności publicznej lub mieszkaniowe wielorodzinne. W praktyce jednak dopiero podczas zmiany użytkowania, przebudowy, rozbudowy, remontu zabytku, powstaje konieczność realizacji przedstawionych zaleceń.

Ze względu na liczbę i szczegółowość zapisów rozporządzenia na temat dostępności nie ma sensu powtarzać ich w formie odrębnych wniosków, dlatego sformułowano tylko podsumowanie całego dokumentu.

Podsumowanie

Ustawa *Prawo budowlane* nakłada na podmioty publiczne i finansowane ze środków publicznych obowiązek zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Zapisy rozporządzenia formułują wymagania zapewniające dostępność tylko osobom z niepełnosprawnością ruchu.

Zapisy rozporządzenia formułują parametry techniczne, które powinny spełniać poszczególne elementy budynków i ich otoczenia z punktu widzenia dostępności – zapisy te nie tworzą jednak systemu zapewniającego dostępność minimalną (artykuł 6 ustawy o zapewnianiu dostępności).

Zmiana użytkowania, przebudowy, rozbudowy, remonty obiektów zabytkowych – w szczególności użyteczności publicznej – powinny być realizowane zgodnie z zapisami rozporządzenia.

Uwarunkowania konserwatorskie – dostępność z perspektywy ochrony zabytków

Możliwości dostosowania zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami powinny być przeanalizowane również pod kątem ich specyfiki. Zabytki to dzieła budownictwa i architektury, którym nadano formalny status obiektów chronionych, przez co podlegają zasadom i ograniczeniom wynikającym z potrzeby ochrony ich zabytkowych wartości. Oznacza to, że zagadnienie dostępności powinno być analizowane z punktu widzenia budowlanego i konserwatorskiego.

Mając na uwadze te dwie perspektywy, w pierwszej kolejności należy przedstawić uwarunkowania wynikające z konfrontacji zapisów ustawy dotyczącej zapewnienia dostępności w budynkach oraz ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami (całość przepisów dotyczących dostępności w obiektach budowlanych przedstawiono w rozdziale 2). Drugą kwestią wymagającą przedstawienia są uwarunkowania wynikające ze specyfiki zabytków – ogromna liczba i różnorodność zabytków w istotny sposób różnicują możliwości zapewnienia dostępności. Trzecim zagadnieniem są generalne uwarunkowania, które dla działań (ingerencji) służących zapewnieniu dostępności wynikają z zasad postępowania z obiektami zabytkowymi – ta grupa uwarunkowań wynika z doktryny konserwatorskiej.

3.1. Ramy prawne warunkujące dostępność zabytków

Zapewnienie dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w zabytkach jest regulowane trzema zasadniczymi grupami przepisów, dotyczącymi praw osób niepełnosprawnych, obiektów budowlanych i zabytków. Dwie pierwsze grupy przepisów zostały przedstawione w rozdziale 2. Warto również skonfrontować kluczowe zapisy z zasadniczą ideą ochrony zabytków, którą zapisano w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami, w praktyce może bowiem dochodzić do kolizji. Uwarunkowane tylko nakładami finansowymi działania służące dostępności nie zawsze są możliwe do zrealizowania.

Prawo dotyczące obiektów budowlanych formułuje *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane*. W obowiązującej noweli tego dokumentu zapisano, że w obiektach użyteczności publicznej i mieszkaniowej budownictwa wielorodzinnego należy stworzyć warunki do korzystania z nich przez osoby ze szczególnymi potrzebami. Odpowiedni artykuł stanowi, że trzeba zapewnić:

niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, o których mowa w art. 1 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 1217), w tym osoby starsze (art. 4).

Zapis ten nie dotyczy jednak obiektów zabytkowych, które są objęte wyłączeniami. W artykule 2 zapisano, że przepisy ustawy nie naruszają odrębnych przepisów, a w szczególności:

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Z treści przytoczonego zapisu wynika zatem, że warunki, które muszą spełniać obiekty użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego, nie dotyczą obiektów zabytkowych. Nie ma zatem formalnego obowiązku dostosowywania tych obiektów do wskazanych warunków.

Sytuacja zmienia się jednak, gdy w obiekcie użyteczności publicznej lub mieszkaniowym budownictwa wielorodzinnego będzie dokonywana zmiana użytkowania lub planowana jest przebudowa czy rozbudowa³⁰. W takim przypadku obowiązują przepisy nakazujące dostosowanie obiektu do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, a podejmowane działania nie mogą doprowadzić do powstania barier ograniczających dostępność. Zakres dostosowania powinien być zgodny z minimalnymi wymaganiami dostępności, określonymi w *Ustawie o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* (art. 6).

Drugim obszarem są uregulowania prawne dotyczące zabytków. Najważniejsze przepisy zawiera *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³¹. W dokumencie tym zapisano dwie kwestie, ważne z perspektywy uwarunkowań dostosowania zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami.

---

³⁰ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Infrastruktury – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 1226 w sprawie barier architektonicznych dla niepełnosprawnych w świetle przepisów o ochronie zabytków w Polsce, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/753454BC> (dostęp: 26.10.2022).

³¹ *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Dz.U. z 2018 r., poz. 2067 i 2245 oraz z 2019 r. poz. 730.

Pierwsza kwestia to potwierdzenie wspomnianych zapisów ustawy budowlanej, nakazującej uwzględnienie potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami przy zmianie użytkowania czy przebudowie obiektów użyteczności publicznej i mieszkalnych budownictwa wielorodzinnego. W noweli z 2019 roku zmianie uległ punkt 1 ustępu 1 artykułu 25, który określa wymagania dotyczące dokumentacji konserwatorskiej na wykonanie prac w obiekcie wpisanym do rejestru zabytków. Zapisano tam, że konieczne jest przygotowanie:

dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku, jak również możliwości jego dostosowania dla osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. poz. 1696).

Druga kwestia to określenie, w jakim zakresie należy interpretować zapisy dotyczące ochrony wartości zabytkowych (w konfrontacji z innymi wymaganiami). Generalnie cała ustawa służy zapewnieniu ochrony zabytków polegającej na powstrzymaniu zmian i ingerencji, które przekształcają zabytek, niszcząc jego wartości. Jednak w żadnym ze 151 artykułów ustawy nie ma zapisów jednoznacznie określających formy i granice działań (rozumianych technicznie) przy zabytkach. Ustawa wskazuje między innymi cele działania konserwatorskiego, określa wartości zabytków, formy ochrony zabytków, określa działania dokonywane przy zabytkach, kompetencje służby konserwatorskiej. Wszystkie te informacje nie pozwalają jednak precyzyjnie i jednoznacznie odróżnić działań dozwolonych od niedozwolonych. Ustawa określa też podstawy systemu ochrony i nadaje kompetencje służbom konserwatorskim do decydowania o działaniach przy zabytkach. Zatem na mocy ustawy konserwatorzy mają prawo decydować o dozwolonych formach i granicach działań przy zabytkach.

Analiza ustawy nie pozwala też określić granic działań przy obiektach zabytkowych, które służą likwidacji barier ograniczających dostępność osobom o szczególnych potrzebach. Forma tych działań i zasady ich prowadzenia powinny być zatem takie, jak innych działań ingerujących w zabytkowe wartości. Ocena ingerencji musi być dokonywana przez nadzór konserwatorski.

Co kluczowe, nie ma podstaw do uznania, że usuwanie barier w obiektach i przestrzeni zabytkowej ma nadrzędne znaczenie wobec wymogów ochrony zabytkowych wartości. Dotyczy to zarówno planów interwencji w zabytkach, które obligatoryjnie mają zapewniać dostępność (art. 25), jak i wszelkich działań likwidujących bariery, które są podejmowane w obiektach użyteczności publicznej.

Reasumując: prawo budowlane nakazuje zapewnić dostępność w obiektach budowlanych pełniących funkcje publiczne – w zabytkach pełniących te funkcje również należy zapewnić dostępność zgodną z minimalnymi wymaganiami dostępności.

Jednak potrzeba ochrony zabytkowych wartości zapisana w prawie dotyczącym zabytków pozwala na konstatację, że **zapewnienie dostępności może nie być osiągalne w pełnym zakresie – powinno być tak duże, jak tylko pozwala ochrona zabytkowych wartości**. Takie ograniczenie sprawia, że kluczowe znaczenie ma zaprojektowanie optymalnych form zapewnienia dostępności – optymalizacja oznacza możliwie najskuteczniejsze zlikwidowanie barier przy możliwie najmniejszej ingerencji w zabytek.

Podsumowanie

Obiekty zabytkowe – w szczególności pełniące funkcje budynków publicznych – podlegają przepisom ustawy *Prawo budowlane* i *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*; pierwsza ustawa nakazuje zapewnienie dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, druga nakazuje ochronę wartości zabytkowych.

Działania służące zapewnieniu dostępności mogą wymagać ingerencji naruszających zabytkowe wartości; dlatego dostępność i ochrona zabytkowych wartości mogą pozostawać w konflikcie – zapewnienie dostępności w zabytku może nie sprowadzać się do rozwiązania technicznych problemów.

Nie ma podstaw prawnych do uznania, że zapewnienie dostępności – szczególnie wymagające usuwania barier w obiektach i przestrzeni zabytkowej – ma nadrzędne znaczenie w stosunku do wymogu ochrony zabytkowych wartości.

W obiektach zabytkowych, ze względu na wymagania ochrony zabytkowych wartości, może nie być możliwe zapewnienie dostępności w pełnym lub minimalnym zakresie; zapewnienie dostępności powinno być tak duże, jak tylko pozwala na to ochrona zabytkowych wartości.

W obiektach zabytkowych należy poszukiwać optymalnych form zapewnienia dostępności – optymalizacja oznacza likwidowanie barier przy możliwie najmniejszej ingerencji w zabytkowe wartości.

3.2. Charakterystyka zabytków a uwarunkowania dostępności

W ramach teorii i praktyki konserwatorskiej nie wprowadzono obowiązującej typologii ani klasyfikacji zabytków, która by dotyczyła bezpośrednio dostępności i dostosowania zabytków dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Jednak zbiór zabytków jest tak liczny i zróżnicowany, że nie powinien być traktowany jako jednolity, również pod kątem dostępności osób ze szczególnymi potrzebami.

Z punktu widzenia dostępności można wskazać kilka kryteriów zróżnicowania zabytków. Pierwszym kryterium powinna być ich skala i charakterystyka przestrzenna. W oczywisty sposób różna jest bowiem dostępność zabytkowego obiektu i zabytkowej przestrzeni. Drugim ważnym kryterium dostępności jest funkcja obiektu zabytkowego. W tym aspekcie należy dodatkowo rozgraniczyć pierwotną funkcję obiektu, która określiła jego charakterystykę, i obecną funkcję użytkową, która określa aktualny zakres dostosowania. Trzecim ważnym kryterium jest ocena wartości zabytkowego obiektu, jest bowiem kluczowym czynnikiem, który powinien wpływać na określanie granic interwencji w zabytek.

Omówienie poszczególnych grup zabytków należy jednak poprzedzić uwagą dotyczącą zakresu dostępności, który powinien być zapewniany w obiektach zabytkowych. Zasadniczym punktem odniesienia jest standard dostępności zgodny z minimalnymi wymaganiami określonymi w artykule 6 *Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* z 2019 roku. Wymagania te obejmują trzy obszary – dostępność architektoniczną, cyfrową i informacyjno-komunikacyjną. W zabytkach najbardziej problematyczne jest zapewnienie dostępności architektonicznej, gdyż może wymagać największych ingerencji w ich formę i substancję. Dostępność cyfrowa i informacyjno-komunikacyjna jest oparta na oznakowaniu, wyposażeniu i urządzeniach, czyli działaniach w znacznie mniejszym zakresie ingerującym w zabytek. Dlatego kryteria różnicujące i charakteryzujące poszczególne grupy zabytków powinny przede wszystkim brać pod uwagę możliwość prowadzenia działań zapewniających dostępność architektoniczną.

Analiza minimalnych wymagań w zakresie dostępności architektonicznej określonych we wzmiankowanym artykule 6 ustawy o dostępności wskazuje, że z perspektywy ingerencji w zabytkową substancję i formę najważniejsze są punkty a i b ustępu 1, które dotyczą one zapewnienia dostępności komunikacyjnej w poziomie i pionie oraz wyposażenia w urządzenia, które tę dostępność pomagają zapewnić. W przypadku zabytków, czyli istniejących obiektów, zapewnienie dostępności oznacza w dużej mierze likwidację barier, w praktyce działania mogą polegać na niwelacji różnic poziomów (pochylnie), likwidacji progów, wymianie nierównych nawierzchni, zapewnieniu przestrzeni manewrowej w windzie czy toalecie itd., natomiast wyposażenie w urządzenia oznacza na przykład odpowiednie siedziska, wózki, urządzenia do komunikacji, przenośne platformy, szafki na bagaż na odpowiedniej wysokości.

Należy podkreślić, że wymagania dostępności powinny być odniesione nie tylko do wnętrza budynków. Na zewnątrz obejmują nie tylko wejścia do budynku – gdy istnieje różnica poziomów, konieczne są pochylnie, schodolazy czy windy – lecz także dojścia do obiektów czy zabytkowych przestrzeni. Dostępne powinny być również zabytkowe zespoły miejskie, ogrody, cmentarze itp., dlatego standardy dostosowania zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami powinny ujmować również i te grupy zabytków.

W obiekcie zabytkowym dostępność architektoniczna to problem wejścia do budynku i poruszania się po nim. Barrierami architektonicznymi są przede wszystkim różnice poziomów – wejście do budynku, progi i schody. Trudniejszą barierą stanowi komunikacja pomiędzy piętrami – różnica wysokości wymaga zastosowania wind lub schodolazów. Kolejnymi barrierami może być szerokość i wielkość przejść i pomieszczeń. Drzwi, korytarze, pomocnicze pomieszczenia w obiektach zabytkowych mogą być zbyt małe, by umożliwić poruszanie się osobie na wózku. Zapewnienie fizycznej dostępności w przypadku takich barrier powinno uwzględniać skalę ingerencji w zabytkową strukturę. Rozwiązaniem może być organizacja alternatywnych tras (możliwość całkowitego uniknięcia ingerencji), w dalszej kolejności montaż urządzeń wspomagających mobilność (może to wymagać ograniczonych ingerencji w zabytkową strukturę), w najmniej korzystnym przypadku może być konieczne przebudowanie elementów zabytku (konieczna ingerencja w zabytkową strukturę).

W zabytkowych zespołach – grupie obiektów, dzielnicy staromiejskiej, zabytkowym cmentarzu czy ogrodzie – zapewnienie dostępności polega przede wszystkim na likwidacji barrier ograniczających przemieszczanie się po terenie osobie z ograniczoną mobilnością. Podstawowymi barrierami są różnice poziomu – progi, krawężniki, schodki, nadmiernie pochylone trasy. Barierą może być nieodpowiednia nawierzchnia – nieutwardzony materiał, elementy nierówne (bruk) lub ułożone w odstępach. Usunięcie takich barrier może wymagać ingerencji w zabytkową strukturę nawierzchni. W takich działaniach, oprócz skali ingerencji w historyczne nawierzchnie, ważny jest też dobór (harmonizacja) nowych elementów.

W obszarach historycznych, szczególnie w sąsiedztwie budynków, mogą być potrzebne miejsca parkingowe z właściwą nawierzchnią i w odpowiednich wymiarach. W większych zespołach historycznych (dzielnicach staromiejskich) może być konieczne zapewnienie osobom z ograniczoną mobilnością dostępności do środków komunikacji, przystosowanie przystanków komunikacji publicznej. Te działania mogą wymagać interwencji w historyczne nawierzchnie.

Odrębne problemy trzeba rozwiązać w zabytkowych zespołach, w których komponentem jest zieleń. W historycznych ogrodach, parkach czy cmentarzach zapewnienie dostępności polega przede wszystkim na stworzeniu tras o odpowiedniej nawierzchni. Głównym problemem nie jest zachowanie dawnych nawierzchni czy materiałów, ale zharmonizowanie nowych elementów z historycznym otoczeniem.

W zabytkowych zespołach trzeba też zwrócić uwagę na jakość infrastruktury pieszej – jest ona z reguły niska. Historyczne nawierzchnie są nieciągłe, w złym stanie technicznym, z licznymi ubytkami, nierównościami, krawężnikami. Chodniki i ulice są wąskie, a wobec powszechnego w historycznych zespołach braku miejsca, często są wypełnione poruszającymi się i parkującymi samochodami. Liczne przeszkody mogą też stanowić różne elementy ulicznej infrastruktury. Z perspektywy osób o ograniczonej mobilności takie przestrzenie są wypełnione barierami architektonicznymi³².

Do zabytków o charakterze przestrzennym należą również historyczne krajobrazy kulturowe. Tworzące je komponenty – elementy kulturowe w przestrzeni lub jej przekształcenia – sprawiają, że ochrona krajobrazu kulturowego nie jest uwarunkowana zachowaniem autentycznej substancji. Jego ochrona – również ze względu na skalę – polega na zachowaniu form ukształtowanych historycznie, dlatego ingerencje zapewniające dostępność – z racji skali mające charakter tras lub punktów – przede wszystkim powinny być zharmonizowane z chronionym krajobrazem. Z konserwatorskiego punktu widzenia to jest właściwe kryterium oceny prawidłowości działań.

Drugim kryterium różnicującym zbiór zabytków z perspektywy widzenia dostępności są ich funkcje³³ – w obiektach historycznych często ulegały zmianie, w konsekwencji współczesna funkcja zabytku może być znacząco różna od pierwotnej, dlatego odrębnie należy rozpatrywać funkcje pierwotne i współczesne zabytków.

Z perspektywy funkcji pierwotnych i możliwości zapewnienia dostępności zbiór zabytków można podzielić na dwie grupy. Grupę pierwszą stanowią obiekty, których struktura przestrzenna – wynikająca z funkcji – pozwala na spełnienie współczesnych standardów użytkowania, przede wszystkim ze względu na wielkość pomieszczeń i możliwości ich skomunikowania. W tej grupie generalnie jest możliwe zapewnienie dostępności dla osób z ograniczeniami mobilności, należą do niej przede wszystkim obiekty mieszkalne, rezydencjalne, użyteczności publicznej, sakralne.

Zabytkowe kamienice, domy, pałace, dwory, teatry, ratusze, szkoły, szpitale, kościoły, klasztory – można dostosować do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością. W tej grupie obiektów nie mają kluczowego znaczenia standard, wartość artystyczna, a nawet ich wielkość. Na przykład w niewielkich, prostych obiektach wernakularnych stosunkowo niewielkimi środkami również można zapewnić dostępność.

Dotyczy to również dużej części obiektów gospodarczych czy przemysłowych – jeżeli są to obiekty wystarczająco duże, zwykle prosta struktura przestrzenna pozwala stosunkowo łatwymi środkami zapewnić dostępność. Nawet zapewnienie

---

³² Dostępność Plus 2018–2025, dz. cyt., s. 18.

³³ Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017.

komunikacji pomiędzy kondygnacjami w dużych kubaturach jest relatywnie proste – jest miejsce na montaż wind.

Drugą grupę stanowią obiekty, których pierwotne funkcje determinowały specyficzną (dostosowaną) formę przestrzenną, w której trudno zapewnić dostępność. Tę grupę tworzą przede wszystkim obiekty architektury militarnej (niezależnie od czasu budowy). Zarówno obiekty średniowieczne – zamki (zachowane lub w ruinie) i mury obronne, jak i wszelkie systemy fortyfikacji nowożytnej (dzieła murowane oraz ziemne), bardzo trudno dostosować dla osób z niepełnosprawnościami. Decydują o tym właściwie wszystkie elementy struktury tych obiektów, ponieważ ograniczenie dostępności w ich budowie było priorytetem. Dostępność w takich obiektach jest ograniczana przez strukturę przestrzenną, wielkość pomieszczeń i ich skomunikowanie, różnice poziomów, skalę przestrzenną (często bardzo dużą). Dodatkowo komplikacje wynikają ze stanu technicznego – wiele zabytków militarnych jest zachowanych w formie tzw. historycznej ruiny. Dlatego zapewnienie dostępności w zabytkach militarnych jest trudne, często niemożliwe.

Podobnie jest w mniej licznych grupach obiektów, których forma jest podporządkowana funkcjom użytkowym – w tej kategorii znajdują się przede wszystkim obiekty gospodarcze i produkcyjne, na przykład młyny, wiatraki, spichlerze.

Trzeba też zwrócić uwagę, że w pojedynczym budynku pomieszczenia o różnych funkcjach mogą tworzyć różne możliwości zapewnienia dostępności. Na przykład w zabytkowej kamienicy z początku XX wieku relatywnie łatwo można zapewnić dostępność na kondygnacjach mieszkalnych, jednak jej zapewnienie w piwnicach czy na strychach jest znacznie trudniejsze. Nawet w skali jednego zabytku może nie być możliwe wprowadzenie wspólnego standardu dostępności.

Można też zróżnicować zabytki z innej perspektywy, mając na uwadze obecne funkcje użytkowe. Z formalnego punktu widzenia kluczowe jest rozróżnienie obiektów pełniących funkcje publiczne i pozostałych. W tym podziale obiekty publiczne to urzędy, szkoły, szpitale, kościoły, ale również duża grupa zabytków, które są siedzibami szeroko rozumianych instytucji kultury lub są udostępnione do zwiedzania. W tak rozumianej grupie obiektów użyteczności publicznej powinna być zapewniona dostępność zgodnie z minimalnymi standardami dostępności. W wielu przypadkach jest to możliwe, ponieważ współczesne funkcje generalnie dobiera się do potencjalnych możliwości adaptacji konkretnego zabytku i uwzględnia potrzebę ograniczenia ingerencji w zabytkowe wartości.

W przypadku pozostałych zabytków – niepełniących szeroko rozumianych funkcji publicznych – zapewnienie dostępności jest w praktyce kwestią potrzeb i możliwości.

Odrębną grupę stanowią zabytki archeologiczne rozumiane jako odkryte, zabezpieczone i udostępnione miejsca historyczne. Zabytki te są chronione ze względu na ich wartość jako dokumentów historycznych oraz w celu ich udostępnienia.

Można uznać, że w tej grupie zabytków kluczowa jest funkcja ekspozycyjna – to jest ich współczesna funkcja użytkowa.

W odsloniętych zabytkach archeologicznych ich charakter i potrzeba zabezpieczenia bardzo ogranicza, a często wręcz uniemożliwia, bezpośrednie zwiedzanie, nie dotyczy ich więc kwestia dostępności. Częstym rozwiązaniem jest pośrednia – bez bezpośredniego dostępu – prezentacja stanowisk archeologicznych. W takich przypadkach zapewnienie dostępności ogranicza się do tarasów widokowych czy galerii obiegających stanowiska archeologiczne.

Trzecim kryterium różnicowania zabytków jest ich zabytkowa wartość (rozumiana szeroko, zgodnie z zapisami ustawy z 2003 roku) – pod tym względem ogromny zbiór zabytków jest bardzo zróżnicowany. Z konserwatorskiego punktu widzenia ochrona zabytkowych wartości jest głównym celem, a wszelkie współczesne ingerencje niewynikające z potrzeb konserwatorskich są postrzegane jako ich umniejszanie, dlatego zakres ingerencji powinien być odwrotnie proporcjonalny do wartości zabytku – im większa wartość zabytku, tym mniejszy zakres ingerencji. Zależność ta powinna również obowiązywać w działaniach służących zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Powiązanie tej generalnej zasady z konkretnymi grupami zabytków nie jest jednak proste. W ochronie zabytków obowiązuje bowiem założenie o ich równocenności: nie stosuje się gradacji wartości, nie porównuje się zabytków, więc nie wprowadzono formalnie klasyfikacji opartych o zróżnicowanie ich wartości.

W polskim systemie ochrony w oparciu o ocenę wartości wyróżniono tylko pomniki historii i dobra uznane za światowe dziedzictwo UNESCO, i tylko te nieliczne zabytki powinny być chronione w najbardziej rygorystyczny sposób, a zakres ingerencji, także tych dotyczących dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, powinien być w nich najmniejszy.

W stosunku do pozostałego zasobu zabytków nie ma podstaw, by połączyć zapewnianie dostępności z jakimkolwiek klasyfikacjami zabytków, w praktyce trzeba zatem bazować na ocenie wartości konkretnego zabytku. Podobnie jak w każdym działaniu ingerującym w zabytek, konieczne jest zestawianie korzyści (dostępności) i strat (zabytkowe wartości) – do takiej analizy i do podejmowania decyzji uprawniony jest nadzór konserwatorski, który – wobec braku formalnych klasyfikacji opartych o ocenę wartości pomagających wyważyć relacje pomiędzy tymi wskazaniem – każdorazowo powinien rozważyć konkretne okoliczności.

Konieczność zapewnienia dostępności oraz konieczność ochrony zabytkowych wartości to dwa obowiązujące wskazania, które w praktyce mogą być sprzeczne, dlatego podstawą działań powinna być możliwie najdokładniejsza analiza wartości zabytku oraz przestrzeganie w możliwie największym zakresie zasad wynikających z doktryny konserwatorskiej. Można więc uznać, że określanie dopuszczalnego zakresu ingerencji zapewniających dostępność w konfrontacji z zagrożeniem dla

wartości zabytków jest problemem rozwiązywanym w procesie analitycznym, opartym o doktrynalne założenia, które trudno ujednoczyć, sprowadzając do określonych schematów.

Przedstawione kryteria różnicują zbiór zabytków w aspektach istotnych dla zapewnienia ich dostępności, należy jednak podkreślić, że kolejność prezentacji poszczególnych kryteriów nie odzwierciedla ich ważności. W praktyce kryteria nie powinny być stosowane odrębnie, gdyż służą przede wszystkim ucytelnieniu różnic w działaniach, które trzeba podjąć dla zapewnienia dostępności. Kryteria te ujawniają zatem uwarunkowania realizacji dostępności w zabytkach. Z konserwatorskiego punktu widzenia najważniejsza jest ocena wartości zabytkowej (kryterium 3), jednak o praktycznych możliwościach zapewnienia dostępności decyduje suma tych czynników.

Z perspektywy zapewnienia dostępności przydatność innych podziałów zabytków na grupy typologiczne jest ograniczona. Są użyteczne w opracowaniu statystyk, bo ujmują ważne cechy zabytków – na przykład własność, stan techniczny, wiek – nie są jednak przydatne z punktu widzenia specyfiki potrzeb związanych z dostępnością.

Podziały typologiczne mogą być jednak użyteczne przy tworzeniu poradników pokazujących dobre praktyki, wzorników przedstawiających przykłady rozwiązań zapewniających dostępność w poszczególnych grupach zabytków – kościołach, kamienicach, teatrach, zabytkach przemysłowych itp. Podobieństwo funkcjonalne i strukturalne obiektów w ramach takich grup pozwala na zebranie i propagowanie podobnych rozwiązań. Oczywiście niedopuszczalne jest ich mechaniczne przenoszenie w typologicznie podobnych obiektach – zawsze konieczna jest analiza wartości zabytkowej, która powinna być kryterium współdecydującym o wyborze rozwiązania.

Zabytki są bardzo zróżnicowaną grupą obiektów i nie można zakładać, że we wszystkich będzie możliwe zapewnienie dostępności. Nie jest to możliwe z punktu widzenia ich charakterystyki przestrzenno-funkcjonalnej, stanu technicznego, zróżnicowanej wartości, formalnych wymagań i obiektywnych potrzeb. Dlatego zbiór zabytków należy zróżnicować, zapewniając przede wszystkim standard dostępności obiektom pełniącym funkcje publiczne. Jednak również w tej grupie obiektów może być niemożliwe zapewnienie dostępności w skali całego obiektu lub zespołu. Dotyczy to również obiektów udostępnionych do zwiedzania. W takim przypadku należy zapewnić dostępność w możliwie jak najbardziej wartościowych i reprezentatywnych częściach obiektu lub zespołu.

Podsumowanie

Pojęcie zabytku obejmuje również zespoły (m.in. urbanistyczne, ogrody, cmentarze), co uzasadnia odniesienie wymagań dostępności również do skali przestrzennej.

Ze względu na zakres interwencji w zabytkową strukturę w zabytkach głównym wyzwaniem jest zapewnienie dostępności architektonicznej – zapewnienie innych dostępności wymaga mniejszych ingerencji.

Z punktu widzenia dostępności uzasadnione jest zróżnicowanie zbioru zabytków – usuwanie barier powinno być stosowane w zależności od kryterium skali (obiekt lub zespół), funkcji, wartości.

W różnych grupach zabytków możliwe jest uzyskanie różnych standardów dostępności (na przykład dostęp alternatywny w zabytkach archeologicznych poprzez platformy widokowe).

W pewnych grupach zabytków i pewnych częściach zabytków zapewnienie dostępności może być niemożliwe (ze względu na skalę ingerencji niszczących zabytkowe wartości).

Jeżeli zapewnienie dostępności wymaga ingerencji niszczących zabytkowe wartości, to ich dopuszczalny zakres powinien być odwrotnie proporcjonalny do zabytkowych wartości.

W zabytkach o formalnie uznanej największej wartości – pomnikach historii i dobrach światowego dziedzictwa UNESCO – ingerencje służące zapewnieniu dostępności powinny być zaplanowane z najwyższą starannością i zgodnie z rygiem zasad konserwatorskiego działania.

W zapewnianiu dostępności w zabytkowych obiektach kluczowe znaczenie ma ograniczenie ingerencji w zabytkową substancję i formę, a w zabytkowych przestrzeniach ograniczenie ingerencji w zabytkową formę.

Uzasadnione jest opracowanie wzorników (przykładów dobrych praktyk) rozwiązań służących zapewnieniu dostępności dla kluczowych grup typologicznych zabytków (np. kościołów, kamienic, teatrów); wykorzystanie każdego rozwiązania powinna poprzedzić analiza wynikającego z niego ubytku zabytkowych wartości.

3.3. Uwarunkowania doktrynalne ingerencji w zabytki

Trudno określić uwarunkowania doktrynalne, które powinny być brane pod uwagę podczas dostosowywania obiektów zabytkowych dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Teoria konserwatorska nie wypowiada się na ten temat, nie ma też w tej kwestii żadnych dokumentów doktrynalnych, głównej formy regulacji w konserwacji zabytków. Nie opracowano też standardów dotyczących tej specyficznej tematyki, tak więc konserwatorskie uwarunkowania dostosowania zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami trzeba określić w sposób pośredni – analizując i adaptując różne ustalenia obowiązujące w teorii konserwatorskiej.

Mając na uwadze pośredni charakter wskazań, należy przede wszystkim określić aspekty, których powinny dotyczyć. Znając specyfikę wymagań i generalne uwarunkowania związane z zapewnieniem dostępności w zabytkach, można wskazać dwa obszary. Po pierwsze, potrzebne są wskazówki dotyczące rozstrzygnięcia nieuchronnego konfliktu, który towarzyszy usuwaniu barier w zabytkach. Trzeba określić dozwolone granice tych działań, poszukać wskazówek, w którą stronę powinny się one przesuwac. Po drugie, potrzebne są wskazania dotyczące sposobu realizacji działań służących usuwaniu barier. W zabytkach nie można stosować uniwersalnych rozwiązań zapewniających dostępność (stosowanych w innych budynkach), każdy zabytek jest bowiem inny, jest nośnikiem unikatowych wartości, co wymusza specyficzne i odmienne rozwiązania dla każdego zabytku. A zatem drugi obszar tworzą jedynie generalne zasady dotyczące wszelkich ingerencji w zabytkach.

Należy określić właściwą relację pomiędzy potrzebą zapewnienia dostępności a potrzebą zachowania zabytkowych wartości. Oczywiście obydwie potrzeby powinny być zrealizowane w możliwie najpełniejszym stopniu, jeżeli jednak konieczny jest kompromis, to współcześnie jego granica przesuwa się na rzecz dostępności. Taki wniosek wynika z analizy kierunku wytyczanego przez dokumenty przyjmowane w ostatnich dekadach.

Ochrona zabytków została zbudowana na przedmiotowej koncepcji zabytku, czyli na postrzeganiu zabytku jako odrębnego dzieła i dokumentu historii. Ocena tak rozumianego zabytku polegała na analizie jego obiektywnej wartości w uniwersalnej skali i tę wizję zabytku utrwały i rozwijały dziesiątki dokumentów doktrynalnych. Jednak w ostatnich dekadach XX wieku nastąpiło znaczące przesunięcie, polegające na coraz większym uwzględnianiu odbiorców, użytkowników, właścicieli zabytków.

W poprzedniej koncepcji zabytek był traktowany jako cenny element przeszłości, współcześnie stał się użytecznym elementem teraźniejszości. Zmianę tę odzwierciedla również terminologia – przedmiotowo traktowany zabytek został zastąpiony podmiotowo traktowanym dziedzictwem. W konsekwencji współcześni odbiorcy,

użytkownicy i właściciele zabytków zaczęli zyskiwać coraz większe prawo decydowania o sposobie postępowania z zabytkami. Ich pozycja rośnie kosztem pozycji specjalistów, czyli służb konserwatorskich. Oczywiście wzrost pozycji i znaczenia potrzeb użytkowników zabytków oznacza też rosnące uznanie dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.

Zachodzący proces dobrze ilustrują kolejne dokumenty doktrynalne. W międzynarodowym środowisku konserwatorskim przyjmuje się, że dokumentem, który wyraźnie zwerbalizował ukierunkowanie ochrony dziedzictwa na współpracę ze społeczeństwem był dokument *Stockholm Declaration*, przyjęty w 1998 roku przez ICOMOS (przy okazji 50. rocznicy uchwalenia *Powszechnej deklaracji praw człowieka*). Treść deklaracji jest jednoznaczna – ludzie i społeczności mają prawo do zachowania swojego dziedzictwa, dostępu do niego oraz możliwości użytkowania. W dokumencie pojawiło się również stwierdzenie, że społeczności mają prawo uczestniczenia w decydowaniu o dziedzictwie („The right to participate in decisions affecting heritage and the cultural values it embodies”), które jest raczej logicznym rozwinięciem generalnej idei „prawa do dziedzictwa”, rozumianym w ogólnym aspekcie praw ludzkich, niż wskazaniem dla służb konserwatorskich. Tym niemniej kierunek został określony.

Potwierdziły to kolejne dokumenty, w których idea prawa społeczności do współdecydowania o zabytkach zaczęła zajmować coraz więcej miejsca. Analiza tego procesu pokazuje jednak, że nie był to efekt refleksji środowisk konserwatorskich, ale skutek narastającej presji interesariuszy. Chcieli oni uczestniczyć we wszelkich decyzjach i działaniach związanych z ochroną, zagospodarowaniem i użytkowaniem dziedzictwa. Presja ta była zresztą odzwierciedleniem wielu zjawisk charakteryzujących współczesne społeczeństwa, gospodarkę, kulturę. Suma procesów – takich jak liberalizacja gospodarki, rozwój demokracji i samorządności, upodmiotowienie lokalnych społeczności, presja inwestycyjna, głębokie zmiany wszelkich standardów użytkowych, rozwój miast, przyspieszające przekształcenia środowiska kulturowego – spowodowała zmianę postaw interesariuszy w stosunku do ochrony i użytkowania dziedzictwa. Pomimo braku profesjonalnej wiedzy na temat ochrony dziedzictwa, coraz wyraźniej domagali się udziału w jego ochronie i zarządzaniu.

Odpowiedzią na te oczekiwania były uchwalane przez międzynarodową społeczność dokumenty dotyczące rozumienia dziedzictwa, jego roli oraz sposobu ochrony i zagospodarowania. Przyjmowane przez zgromadzenia o charakterze politycznym dokumenty wskazywały kierunki działania, nie formułując konkretnych rozwiązań, wdrożenie uchwalanych wskazań do praktyki jest bowiem zadaniem specjalistów. Jedynie sformułowano cele, które powinno zrealizować współczesne konserwatorstwo.

Za europejski dokument programowy należy uznać *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* – uchwaloną przez Radę Europy w 2005 roku *Konwencję ramową Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, zwaną konwencją z Faro. Dotyczy ona wszystkich elementów środowiska kulturowego, które są współcześnie traktowane jako dziedzictwo kulturowe. Przesłanie dokumentu jest jednoznaczne – dziedzictwo jest bardzo ważnym elementem tworzącym środowisko kulturowe i społeczności żyjące w tym środowisku mają pełne prawo decydowania o formach ochrony i użytkowania swojego dziedzictwa.

Przesłanie zostało przyjęte i powtórzone przez środowiska znacznie bliższe konserwacji zabytków. W roku 2005 międzynarodowa konferencja naukowa w Wiedniu wypracowała dokument *Vienna Memorandum on „World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape”*. Sformułowany w nim program doprowadził do przyjęcia w 2011 roku przez Zgromadzenie Generalne UNESCO ważnego dokumentu – *Recommendation on Historic Urban Landscape*. Tak zwaną rekomendację HUL uznaje się za współczesny program traktowania dziedzictwa, szczególnie w kontekście roli i praw interesariuszy.

Uznanie prawa interesariuszy do współdecydowania o dziedzictwie oznacza, że konserwatorzy zabytków nie powinni narzucać wizji postępowania z dziedzictwem. Ich rolą jest raczej doradztwo i pomoc w realizacji oczekiwań społeczeństwa w stosunku do dziedzictwa, co w praktyce oznacza zasadnicze przeformułowanie podstaw teorii konserwatorskiej. Kluczowe założenie tradycyjnej ochrony dziedzictwa brzmiały: zasadniczym celem jest ochrona zabytków (nie ich wykorzystanie i użytkowanie); ochrona polega na ich zachowaniu (nie zakłada ich przekształcania i analizy tych przekształceń); o sposobie postępowania z zabytkami decydują specjaliści (nie inni interesariusze). Teraz założenia brzmią: celem jest ochrona zabytków, ich wykorzystanie i użytkowanie; ochrona polega na zachowaniu zabytków i ich przekształceniach stosownie do potrzeb; o sposobie postępowania z zabytkami decydują specjaliści, współpracując z interesariuszami.

Przedstawiane podejście staje się obowiązujące nawet w odniesieniu do najcenniejszych zabytków, czyli obiektów uznanych za światowe dziedzictwo UNESCO. Sposób traktowania dziedzictwa, nazwany „podejściem HUL”, jest coraz szerzej promowany w sposobie zarządzania dobrami wpisanymi na *Listę światowego dziedzictwa UNESCO*.

Trwałość zmian w podejściu do dziedzictwa potwierdzają najnowsze dokumenty przyjmowane przez międzynarodową społeczność konserwatorską. Takim dokumentem jest deklaracja przyjęta przez Komitet Wykonawczy ICOMOS w 2018 roku (z okazji kolejnej rocznicy *Powszechnej deklaracji praw człowieka*), zatytułowana *Buenos Aires Declaration marking the 70th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights*. Treść krótkiego dokumentu jest jednoznaczna: zaleca się, by podejmując

działania konserwatorskie, budować ścisłe relacje ze społecznościami, uzyskiwać akceptację dla planowanych prac przed ich rozpoczęciem, włączać społeczności do wszystkich etapów ochrony i konserwacji dziedzictwa.

Dokładnie w tym samym duchu stworzony został najnowszy dokument programowy ICOMOS, przyjęty przez 20 Zgromadzenie Generalne w 2020 roku, zatytułowany *People-Centred Approaches to Cultural Heritage*. Przesłanie dokumentu oddaje jego tytuł, jednoznacznie wskazujący, że w centrum ochrony dziedzictwa zostaje postawiony człowiek (w bardzo szerokim rozumieniu). Dokument wręcz zaleca, by światowa społeczność konserwatorska rozwijała takie podejście („Promote people-centred approaches, the connections of people with heritage and places”).

Przedstawione dokumenty to jedynie przykłady spośród wielu formułujących podobne przesłanie o konieczności jak najszerszego uwzględnienia potrzeb interesariuszy. Przeniesienie punktu ciężkości z zabytku na jego użytkowników jest tak znaczące, że konserwatorzy zabytków uznają, że dokonuje się zmiana paradygmatu dyscypliny. Przyjęcie perspektywy użytkownika zabytku oznacza w praktyce akceptację jego potrzeb związanych z użytkowaniem i wykorzystaniem obiektu. Ponieważ zapewnienie dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami stało się standardem akceptowanym społecznie i wymaganym przez prawo, musi również dotyczyć zabytków. Można zatem uznać, że zapewnienie dostępności na poziomie określonego przepisami minimum powinno być zaakceptowane przez nadzór konserwatorski nawet kosztem uszczuplenia wartości zabytkowych. Takie podejście znajduje oparcie we współczesnej doktrynie, formułowanej przez dokumenty przyjmowane przez międzynarodowe środowisko konserwatorskie.

Gdy współczesna doktryna konserwatorska uznaje zasadność interwencji wynikających z potrzeb użytkowników, kluczowego znaczenia nabierają zasady prowadzenia tych interwencji – ich przestrzeganie powinno minimalizować niszczenie wartości zabytkowych. Teoria konserwatorska nie formułuje explicite zbioru form czy zasad interwencji w zabytkach, który miałby sformalizowaną postać, tym niemniej można wskazać ogólne zasady postępowania, które wynikają z istoty pojęcia zabytku. Skoro celem zachowania zabytku jest ochrona jego zabytkowych wartości, to konieczne jest utrzymanie jego autentyzmu i integralności (jako cech lub właściwości warunkujących utrzymanie wartości).

Pojęcia autentyzmu i integralności w dziedzinie konserwacji zabytków nie zostały satysfakcjonująco opracowane na poziomie roboczym, więc nie są narzędziami analitycznymi stosowanymi w polskiej praktyce konserwatorskiej. Obydwa pojęcia są natomiast wdrażane w systemie światowego dziedzictwa UNESCO, w którym są ważnym elementem podczas oceny dóbr kandydujących na *Listę światowego dziedzictwa UNESCO*. Dla potrzeb tego systemu opracowano definicje obydwu pojęć – zostały przedstawione jako element całego systemu w publikacji zatytułowanej

Wytyczne operacyjne do wdrażania „Konwencji światowego dziedzictwa”³⁴. W artykule 82 zapisano następujące rozumienie autentyzmu:

W zależności od rodzaju dziedzictwa kulturowego i kulturowego kontekstu, można uznać, że dobro spełnia warunek autentyzmu, jeżeli jego kulturowa wartość jest prawdziwa i wiarygodna, poprzez spełnienie następujących atrybutów:

- formy i projektu,
- materiałów i substancji,
- wykorzystania i funkcji,
- tradycji, technik i systemów zarządzania,
- położenia i lokalizacji (setting),
- języka i innych form dziedzictwa niematerialnego (intangible),
- ducha i odczuć,
- innych wewnętrznych i zewnętrznych czynników.

W artykule 88 zdefiniowano rozumienie integralności:

Integralność jest miarą kompletności (wholeness) i nienaruszenia (intactness) dziedzictwa kultury lub natury i jego atrybutów. Ocena integralności obejmuje:

- a) wszystkie elementy konieczne do stwierdzenia wyjątkowej, powszechnej wartości,
- b) ocena ta ma mieć adekwatny wymiar dla zapewnienia pełnej reprezentatywności cech lub procesów, które decydują o znaczeniu danego dobra,
- c) stwierdzenie w jakim zakresie wpływają na nią niekorzystne procesy rowoju lub zaniedbania.

W systemie światowego dziedzictwa obydwie cechy/wartości są traktowane jako całościowe warunki, które muszą spełniać zabytki kandydujące na *Listę światowego dziedzictwa UNESCO*. Nie dokonuje się jednak szczegółowej analizy tych warunków, a jedynie ogranicza do krótkich opisów, które mają zaświadczać ich spełnienie. Można zatem uznać, że system światowego dziedzictwa w pełni potwierdza kluczowe znaczenie autentyzmu i integralności jako cech/wartości zabytku, jednak nie dostarcza metodologii pozwalającej na analityczne zastosowanie tych pojęć jako miary oceny działań konserwatorskich.

Zachowanie lub możliwie najmniejsze naruszenie autentyzmu i integralności należy zatem uznać za generalny warunek i cel kierunkujący ochronę zabytków. Maksymalne utrzymanie autentyzmu i integralności powinno być respektowane podczas wszelkich prac i interwencji dokonywanych przy zabytkach.

---

³⁴ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, World Heritage Centre, Paris 2019.

Podsumowanie

Teoria konserwatorska nie formułuje wskazań bezpośrednio odnoszących się do zapewnienia dostępności (usuwania barier) w zabytkach.

Teoria konserwatorska formułowana w dokumentach doktrynalnych zaleca w coraz większym zakresie uwzględnianie oczekiwań i potrzeb użytkowników; na tej podstawie można zakładać, że należy zapewnić dostępność nawet za cenę pewnego ograniczenia wartości zabytkowych.

Jeżeli zapewnienie dostępności (usuwanie barier) wymaga ingerencji, które mogą zubożyć wartości zabytkowe, to należy je ograniczyć do poziomu, który jest konieczny do zapewnienia minimalnego standardu dostępności.

Wszelkie ingerencje konieczne do zapewnienia dostępności powinny w jak najmniejszym stopniu naruszać autentyzm i integralność zabytku.

Zapewnianie dostępności (usuwanie barier) w zabytkach powinno być realizowane zgodnie z zasadami regulującymi wszelkie ingerencje w obiektach zabytkowych.

Zasady konserwatorskiego działania służą ochronie zabytkowych wartości, dlatego współczesne interwencje w obrębie zabytków należy weryfikować przez test zgodności z zasadami konserwatorskimi.

3.4. Konserwatorskie zasady ingerencji zapewniających dostępność zabytków

Inwazyjny charakter ingerencji służących zapewnieniu dostępności obiektów zabytkowych sprawia, że muszą one podlegać ocenie i akceptacji ze strony służby konserwatorskiej. Wymaga to przyjęcia metody pozwalającej na uporządkowane projektowanie i ocenę działań zapewniających dostępność. Można wskazać dwie formy analizy ingerencji, tworzące łącznie metodę ich projektowania i oceny z perspektywy konserwatorskiej.

Pierwszą formą (przedstawioną w części II niniejszej publikacji) jest analiza i ocena ingerencji w skali nie pojedynczych barier, a głównych grup/stref funkcjonalno-przestrzennych, w ramach których jest zapewniana dostępność zabytku, a następnie wybranie w ramach tych grup/stref rozwiązań optymalnych.

Drugą formą jest analiza i ocena ingerencji w świetle generalnych zasad, które powinny obowiązywać przy wszystkich działaniach mających zapewnić dostępność. Działania służące zapewnieniu dostępności należy traktować podobnie jak inne współczesne ingerencje w zabytkach, powinny one więc respektować zasady wynikające ze współczesnej teorii konserwatorskiej. Zasady te można jednak uzupełnić, mając na uwadze specyfikę prac zapewniających dostępność – pierwsze cztery zasady są uniwersalne i obowiązują przy wszystkich ingerencjach, kolejne pięć zasad uwzględnia specyfikę działań zapewniających dostępność.

Zasada 1

Minimalizacja ingerencji

To podstawowa zasada wynikająca z założenia, że wszelkie współczesne ingerencje niszczą autentyczną formę i substancję zabytku lub zniekształcają jego odbiór; zasada wynika z idealistycznego założenia, że autentyczny i integralny zabytek ma większą wartość niż współczesne ingerencje; minimalizacja dotyczy wszystkich aspektów ingerencji – materiału, wielkości, formy, kolorystyki, lokalizacji itd.

Zasada 2

Odwracalność ingerencji

Współczesne ingerencje, naruszając substancję i formę zabytku, naruszają jego wartość – przede wszystkim dokumentalną; dlatego gdy ustaną przyczyny, które uzasadniły daną ingerencję, powinna istnieć możliwość jej możliwie jak najbardziej bezśladowego usunięcia; usunięcie ingerencji oznacza przywrócenie autentycznej, uznanej za wartość, postaci zabytku.

Zasada 3

Odróżnialność współczesnej ingerencji od autentycznego zabytku

To zasada wynikająca z założenia, że autentyczny zabytek ma inną wartość niż współczesne ingerencje i dlatego powinien być od nich odróżnialny; zasada dotyczy zarówno poziomu badań (aby nie wprowadzać w błąd badaczy zabytku), jak i odbioru (aby nie wprowadzać w błąd odbiorców zabytku); zasada dotyczy formy, substancji, wystroju, wyposażenia zabytku.

Zasada 4

Harmonizacja ingerencji (z historycznym otoczeniem)

W odbiorze zabytku kluczowa jest jego autentyczna i integralna postać (jej wszystkie składowe); dlatego współczesne ingerencje nie powinny zakłócać tego odbioru, naruszać zabytkowej spójności, tworzyć nadmiernego kontrastu – ani w sensie pozytywnym, ani negatywnym; postulat ten nie jest sprzeczny z zapewnieniem jakości współczesnych ingerencji.

Zasada 5

Optymalne są rozwiązania organizacyjne zapewniające dostęp alternatywny

Przewaga rozwiązań organizacyjnych zapewniających dostęp alternatywny nad rozwiązaniami technicznymi to zasada wynikająca z założenia, że ingerencje w zabytek obniżają jego wartość; dlatego optymalne jest zapewnienie dostępności, którą można uzyskać rozwiązaniami alternatywnymi (np. alternatywne wejście); rozwiązania organizacyjne są lepsze zarówno od technicznych rozwiązań trwałych (przebudowa), jak i nietrwałych (montaż urządzeń).

Zasada 6

Korzystniejsze są urządzenia zapewniające dostępność niż ingerencje usuwające bariery architektoniczne

Przewaga urządzeń zapewniających dostępność nad ingerencjami usuwającymi bariery architektoniczne to zasada wynikająca z założenia, że każda trwała ingerencja w strukturę zabytku obniża jego wartość; dlatego urządzenia zapewniające dostępność – rozumiane jako usuwalne wyposażenie – w mniejszym stopniu niszczą wartość zabytku.

Zasada 7

Lokalizacja ingerencji najmniej zagrażająca ochronie wartości

To zasada wynikająca z założenia, że poszczególne elementy zabytku mają różną wartość zabytkową; dlatego rozwiązania i urządzenia zapewniające dostępność należy lokalizować w miejscach o możliwie najmniejszej wartości – jest to często możliwe, ponieważ takie ingerencje zwykle mają niewielką skalę; zasada dotyczy aspektu materialnego (wartość zabytkowej struktury) i wizualnego.

Zasada 8

Minimalizacja stopnia złożoności technicznej ingerencji

To zasada wynikająca z założenia, że rozwiązania służące dostępności mogą mieć różny stopień złożoności technicznej; z perspektywy wieloletniej eksploatacji rozwiązania złożone technicznie, wymagające konserwacji i napraw, ulegające awariom, wymagające obsługi, są gorsze niż rozwiązania proste; dlatego należy stosować rozwiązania możliwie najprostsze; rozbudowane rozwiązania techniczne w większym stopniu naruszają zabytkowy charakter obiektu.

Zasada 9

Konieczność konsultacji rozwiązań zapewniających dostępność z ich użytkownikami

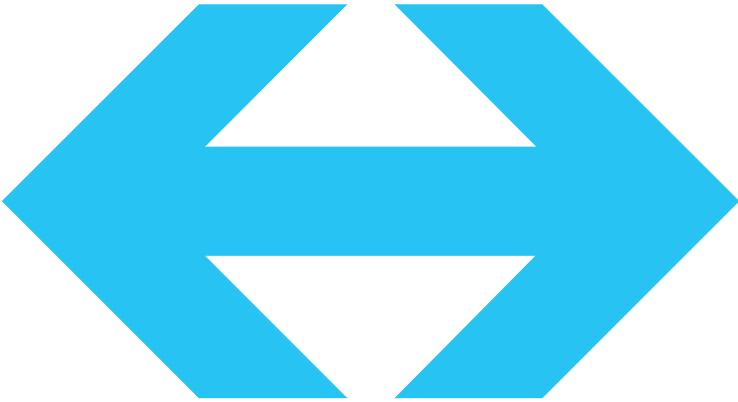
To zasada wynikająca z założenia, że rozwiązania te muszą spełniać swoje funkcje, a konserwatorzy nie są przygotowani, by to ocenić; dlatego ocenę konserwatorską (ochrona wartości zabytkowych) powinna dopełnić ocena funkcjonalna (zapewnienie dostępności), do której kompetencje mają reprezentanci użytkowników.

Każda z wyszczególnionych zasad wyraża pewną ideę, która powinna kierować sposób realizacji działań zapewniających dostępność. Każdą z nich można rozwinąć w odniesieniu do szczegółowych rozwiązań praktycznych, co oznacza, że ich treści będą się powtarzać, bo poszczególne zasady są realizowane w różnych aspektach i przy różnych działaniach – powtórzenia tylko wzmacniają ich słuszność.

Zasady mają charakter jedynie kierunkowy, a więc nie określają szczegółowo, jak zaprojektować rozwiązania zapewniające dostępność – w zabytkach wszelkie współczesne ingerencje z zasady będą miały odrębny charakter dla każdego zabytku. Natomiast zasady pozwalają z konserwatorskiego punktu widzenia ocenić prawidłowość proponowanego rozwiązania, pomogą też wybrać rozwiązanie lepsze, jeżeli istnieje alternatywa.

Przedstawione zasady powinny być stosowane przy wszelkich pracach służących zapewnieniu dostępności. W praktyce ich stosowanie ma największe znaczenie przy ingerencjach zapewniających dostępność osobom z ograniczeniami ruchu, działania likwidujące bariery architektoniczne w największym bowiem zakresie ingerują w zabytkową strukturę. Tym niemniej zasady zachowują słuszność przy wszystkich działaniach podejmowanych w zabytkowych obiektach i przestrzeniach.

Część II

Systematyka problemów
i rozwiązań służących
zapewnieniu dostępności
w zabytkach

Zarówno projektowanie, jak i ocena konserwatorska rozwiązań służących dostępności zabytków powinny bazować na identyfikacji barier w głównych strefach funkcjonalno-przestrzennych. Zwykle zagadnienie dostępności prezentuje się za pomocą przykładów rozwiązań i urządzeń, które pomagają ją zapewnić: pochylni, platform schodowych, wind lub wymagań techniczno-użytkowych, które powinny spełniać te urządzenia. Taka prezentacja jednak często jest pozbawiona kontekstu, tymczasem jest on kluczowy w działaniach przy zabytkach: nie powinno się łączyć problemu (bariery) i rozwiązania (urządzenia) bez uwzględnienia zabytkowych wartości.

Obok respektowania zasad przedstawionych w rozdziale 3, powinno się stworzyć konserwatorską metodę wprowadzania ingerencji zapewniających dostępność zabytków. Strefy funkcjonalno-przestrzenne dają największe możliwości zaplanowania alternatywnych rozwiązań, pozwalają na dobór optymalnego programu łączącego zapewnienie dostępności z maksymalną ochroną zabytku.

Istotą proponowanej metody jest postrzeganie obiektu w podziale na sześć stref funkcjonalno-przestrzennych:

Strefa 1

Obszar historyczny i dojście do obiektu zabytkowego

Już w tej strefie występują bariery, przede wszystkim ukształtowanie terenu i nawierzchnie utrudniające poruszanie się osobom z ograniczeniami. Obszary historyczne i tereny wokół zabytków mogą mieć wartość zabytkową i podlegać ochronie, dlatego konieczne jest zapewnienie dostępności w formie najmniej kolidującej z ochroną konserwatorską.

Strefa 2

Wejścia do obiektu zabytkowego

Główne wejścia do zabytków – z reguły wyniesione ponad poziom terenu i często mające istotną wartość zabytkową – stanowią kłopotliwą barierę architektoniczną. Wejście musi być dostępne i jest sporo rozwiązań temu służących: urządzenia wspomagające dostępność lub organizacja wejść alternatywnych.

Strefa 3

Płasczyny podłóg jednej kondygnacji

W obiektach historycznych poziomy podłóg na jednej kondygnacji są często zróżnicowane. Może to wynikać z budowy obiektu w różnym czasie, przekształceń, odmiennych funkcji poszczególnych pomieszczeń czy pokrycia ich różnymi posadzkami. Z perspektywy dostępności optymalnym rozwiązaniem jest sprowadzenie wszystkich poziomów do jednej płaszczyzny. Służą temu różne działania, które z zasady ingerują materialnie w zabytek.

Strefa 4

Płasczyny podłóg jednej kondygnacji o różnicach niedających się zniwelować działaniami przypisanymi do strefy trzeciej

W tym przypadku różnice poziomów są na tyle duże, że nie można ich zniwelować metodami stosowanymi w strefie trzeciej (na przykład pochylniami). Zapewnienie dostępności wymaga zatem rozwiązań i urządzeń, które będą funkcjonować równolegle do zachowywanych schodów.

Strefa 5

Komunikacja pomiędzy kondygnacjami (komunikacja pionowa)

Z zasady komunikację pomiędzy kondygnacjami zapewniają klatki schodowe, a dostępność mogą zapewnić tylko urządzenia mechaniczne: schodolazy i – przede wszystkim – windy. Mogą być zamontowane w różnych miejscach w zabytku, dlatego wybór optymalnej lokalizacji jest też problemem konserwatorskim.

Strefa 6

Wyposażenie wspomagające dostępność w całym zabytku

Wprowadzenie do zabytku szeroko rozumianego wyposażenia nie wpływa na zakres fizycznej likwidacji barier architektonicznych, jednak może dodatkowo ułatwiać dostępność, dlatego można je potraktować jako odrębną strefę.

Kondygnacje obiektu, choć wszystkie ujęte w podziale na strefy 3 i 4, należy analizować odrębnie, a potem osobno dla każdej z nich planować działania zwiększające dostępność. Jednak z perspektywy przyjętej metody charakterystyka barier i przyjmowanych rozwiązań pozwala ujmować wszystkie kondygnacje w ramach wspólnych stref.

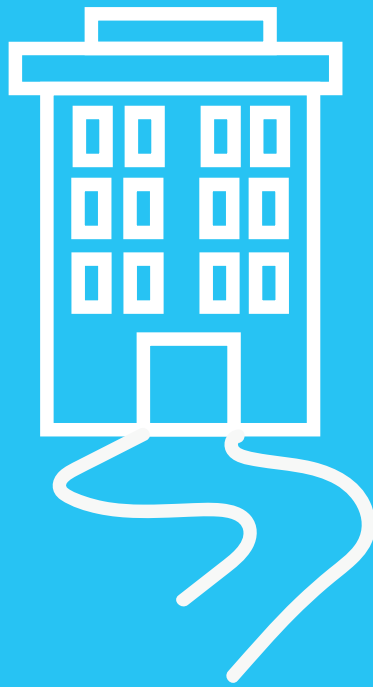
Wydzielanie stref jest zasadne tylko z perspektywy architektonicznej. Zapewnienie dostępności osobom z ograniczonymi możliwościami widzenia czy słyszenia to osobne zagadnienie, ponieważ rozwiązania w tym zakresie co najwyżej w niewielkim stopniu ingerują w strukturę zabytkowych obiektów, pozostają więc poza zakresem stref.

Działania prowadzone w poszczególnych strefach zostały przedstawione w poszczególnych rozdziałach i uporządkowane według podobnego schematu – syntetyczne przedstawienie problemu, typologia możliwych rozwiązań oraz przykłady, które służą zilustrowaniu odmiennych rozwiązań wprowadzanych w zabytkach o różnej specyfice (wartości), dlatego ich opisy zawierają krótkie informacje o zabytku, co może pomóc w uzasadnieniu wyboru zastosowanego rozwiązania. Nie wszystkie z nich w całości spełniają normy techniczno-użytkowe, jednak dobrze ilustrują stosowane w praktyce sposoby zapewnienia dostępności.

Reasumując, rozwiązania służące zapewnieniu dostępności w obiektach zabytkowych zostały przedstawione w 6 rozdziałach:

1. Obszary historyczne i dojścia do obiektów zabytkowych
2. Wejścia do obiektów zabytkowych
3. Powierzchnie i poziomy w obiektach zabytkowych
4. Komunikacja na kondygnacji – pochylnie i podnośniki pionowe
5. Komunikacja pomiędzy kondygnacjami – windy i platformy schodowe
6. Wystrój i wyposażenie obiektów zabytkowych.

Jako ważne uzupełnienie należy dodać, że część z rozwiązań zapewniających dostępność regulowana jest przepisami. Przede wszystkim formalnie zostały określone wymagania dotyczące różnych elementów budynków, których wymiary są istotne dla zapewnienia dostępności. Przepisy te zostały sformułowane w *Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie* (Dz.U. z 2019 r., poz. 1065 oraz z 2020 r., poz. 1608 i 2351). Dodatkowo we współczesnych opracowaniach formułowane są różne rekomendacje i zalecenia, które nie są co prawda obligatoryjne, ale poprawiają szeroko rozumiany komfort użytkowania.

Obszary historyczne i dojścia do obiektów zabytkowych

Charakterystyka barier

Pierwszą wydzieloną strefą są obszary historyczne i dojścia do poszczególnych zabytków, bariery ograniczające dostępność z powodu topografii terenu oraz nawierzchni. Historyczne miasta, zespoły i obiekty były często usytuowane na wzniesieniach, co wynikało przede wszystkim ze względów funkcjonalnych: warunków gruntowo-wodnych oraz potrzeb obronnych. Lokalizacja zabudowy na wzniesieniach – szczególnie obiektów publicznych – służyła również ich odpowiedniej ekspozycji i podkreśleniu rangi. W miastach historycznych generalnie nie modernizuje się przebiegu dawnych sieci ulic, w efekcie do ważnych zabytków mogą prowadzić wąskie, kręte uliczki, a nawet ciągi schodów. Pokonanie takiej trasy przez osoby z różnymi ograniczeniami jest bardzo trudne, a czasami wręcz niemożliwe.

Istotnym czynnikiem ograniczającym możliwość poruszania się po historycznych obszarach są także nierówne nawierzchnie. Place, dziedzińce, ulice czy dojścia do budynków były zwykle utwardzane – pokrywają je różnego rodzaju bruki, czyli drobnowymiarowe elementy kamienne gęsto poprzecinane spoinami. Te historyczne nawierzchnie najczęściej także objęte są ochroną konserwatorską jako element otoczenia zabytkowych obiektów.

Problem nawierzchni nie ogranicza się do zachowanych elementów historycznych, bo powszechną praktyką jest również układanie współczesnych nawierzchni stylizowanych na historyczne. Zapewnienie dostępności w strefie pierwszej polega więc na rozwiązaniu problemu przemieszczania się po historycznym obszarze oraz na stworzeniu możliwości dotarcia do wybranych obiektów.

Rozwiązania

Ze względu na specyfikę zgrupowane zostały w cztery działy, przy czym dwa pierwsze, czyli komunikacja oraz dojazd i parking na obszarze historycznym, nie wymagają

ingerencji w zabytkową przestrzeń. Z analizy wyłączone są metody, które nie mają odrębnej specyfiki wynikającej z zabytkowego charakteru obszarów, na których są realizowane, na przykład przejścia przez ulice czy dostępność przystanków komunikacji publicznej.

4.1. Komunikacja na obszarze historycznym

Gdy ruch jest większy i pozwala na to przestrzeń, komunikację zapewniają na przykład mikrobusy lub małe autobusy. W wielu zespołach staromiejskich – szczególnie rozleglejszych i o dużym nasileniu ruchu turystycznego, organizowane są stałe linie przewożące pasażerów i dowożące ich do ważniejszych miejsc. Na obszarach, gdzie jest mniej miejsca lub ruch jest nieregularny, częstym rozwiązaniem są małe pojazdy elektryczne. Są wynajmowane indywidualnie, a trasy przejazdu można ustalać z kierowcami. Takie pojazdy umożliwiają zwiedzanie obszarów historycznych i bezpośrednie dotarcie do wybranych zabytków nie tylko osobom z ograniczeniami w poruszaniu się. Ich ważną zaletą jest brak ingerencji w historyczną przestrzeń – ruch odpowiednio dostosowanych pojazdów nie koliduje z ochroną zabytkowych wartości. Pewnym mankamentem są opłaty, problemem może być też nadmierna liczba pojazdów, dlatego zarządcy obszarów staromiejskich coraz częściej ograniczają ich liczbę i określają wygląd. Zarządców zabytkowych obszarów nie obciążają koszty organizowania takiego transportu, powinni jednak kontrolować ich jakość i warunki.

Środki transportu wprowadzane na obszarach staromiejskich służą nie tylko osobom z ograniczonymi możliwościami poruszania się, można jednak uznać, że jest to forma zapewnienia dostępności osobom, dla których przemieszczanie się po nierównym terenie i nawierzchniach jest kłopotliwe ze względu na ograniczenia ruchowe, wiek, stan zdrowia czy towarzystwo małych dzieci. Zatem zbiorowe i indywidualne środki komunikacji niewątpliwie podnoszą dostępność obiektów historycznych.

Przykłady

Historyczne centrum Rzymu to rozległa, wielofunkcyjna dzielnica. Na dużym obszarze zachowana jest historyczna zabudowa i sieć uliczna – po wąskich, krętych uliczkach nie mogą poruszać się autobusy standardowych rozmiarów. Funkcjonowanie tych obszarów wymaga jednak komunikacji publicznej, dlatego zorganizowano regularne linie autobusowe, które obsługują małe autobusy. Komunikacja publiczna, poza innymi zaletami, znacznie ułatwia funkcjonowanie osobom starszym z ograniczonymi możliwościami poruszania się, których na tym obszarze mieszka wiele.

Mały autobus w okolicach placu Farnese (historyczne centrum Rzymu)

Zespół staromiejski w Miśni zajmuje relatywnie niewielki obszar, ale jest to teren bardzo uciążliwy do przemieszczania się. Wąskie i kręte uliczki prowadzą na zamkowe wzgórze, które jest główną atrakcją zabytkowego zespołu. W wielu miejscach średniowieczne uliczki zamieniają się w schody.

Aby umożliwić przemieszczanie się pomiędzy głównymi historycznymi atrakcjami miasta – Muzeum Porcelany, rynkiem staromiejskim i wzgórzem zamkowym – zorganizowano łączącą je linię autobusową. Mały autobus może przewieźć niewielu pasażerów, ale jest w stanie przejechać przez wąskie uliczki starego miasta. Kursuje pomiędzy Muzeum Porcelany, do którego można wygodnie dojść lub dojechać innymi środkami transportu, a zamkowym wzgórzem. Wjeżdża na dziedziniec przed katedrą na zamkowym wzgórzem, gdzie jest kilka hoteli i restauracji, muzeum, punkty widokowe oraz kilkanaście zamieszkałych kamienic.

Linia autobusowa w Miśni łączy wzgórze zamkowe i Muzeum Porcelany, pod które można dojechać też samochodem

Historyczne centrum Krakowa, Stare Miasto, to bardzo cenny zespół wpisany na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. To obszar rozległy, którego nawet pobeżne zwiedzanie trwa kilka godzin. Obowiązują tu ściśle ograniczenia ruchu pojazdów, można jednak korzystać z kilkudziesięciu pojazdów elektrycznych, które oferują przejazd na dowolnie ustalonych trasach. W kilku miejscach na terenie Starego Miasta zorganizowano ich postoje.

Postój elektrycznych wózków na Starym Mieście w Krakowie w pobliżu drogi prowadzącej do dworca kolejowego

Świadczenie usług elektrycznymi wózkami jest licencjonowane przez Urząd Miasta Krajowa; kontroluje się liczbę pojazdów, ich wielkość i kolory zadaszenia. Elektryczne pojazdy cieszą się dużym zainteresowaniem, choć korzystanie z nich jest płatne. Usługa ta bez wątplenia zwiększa dostępność zabytkowych atrakcji miasta i pozwala zwiedzić cały zespół nawet osobom o ograniczonej sprawności ruchowej.

Przejazdy elektrycznymi wózkami po Starym Mieście w Krakowie

4.2. Dojazd i parking w pobliżu wejścia do zabytku

Na obszarach staromiejskich i w bezpośrednim sąsiedztwie zabytków zwykle obowiązują ograniczenia ruchu pojazdów, wynikające z braku przestrzeni, znacznej liczby odwiedzających czy potrzeby ochrony zabytków, przez co bezpośredni dojazd i parkowanie przy zabytkach często są zakazane. Osoby z ograniczeniami można wyłączyć z restrykcji i wyznaczyć pewną liczbę specjalnych, odpowiednio oznakowanych miejsc parkingowych lub umożliwić przejazd zamkniętymi trasami i parkowanie bezpośrednio przy obiektach. Ważną zaletą tego rozwiązania jest brak ingerencji w historyczną przestrzeń oraz niskie koszty.

Przykłady

Katedra w Erfurcie – jeden z najsłynniejszych zabytków i symbol miasta – znajduje się na niewielkim, ale stromym wzniesieniu, na skraju historycznego centrum. Do głównego wejścia świątyni prowadzą kilkudziesięciometrowe schody, niemożliwe do przebycia dla osób z ograniczeniami ruchu. Montaż na stopniach wspomagających poruszanie się urządzeń technicznych byłby trudny, wytyczono więc drogę techniczną, którą można podejść autem pod jedno z wejść do budowli. Bezpośrednio przy wejściu wyznaczono miejsce parkingowe dla takich pojazdów, oznaczone plakieta, a nie zmianą kolorystyki nawierzchni (intensywne kolory byłyby naruszeniem kolorystycznej harmonii tego miejsca).

Katedra w Erfurcie – symbol stolicy Turyngii

Miejsce parkingowe wyznaczone bezpośrednio przy jednym z wejść do katedry

Możliwość podjechania pod wejście katedry jest użyteczna również ze względu na nawierzchnię katedralnego wzgórza – drobną kamienną kostkę. Teren jest trudny do przemieszczania się dla osób o ograniczonej mobilności, więc możliwość podjechania samochodem pod drzwi katedry jest istotnym ułatwieniem.

Kostka kamienna pokrywająca nachylony teren wokół katedry w Erfurcie ogranicza dostępność

Haus am Horn to słynny eksperymentalny dom zbudowany w 1923 roku w Weimarze na wystawę prezentującą idee Bauhausu. To pierwszy budynek, który w praktyce zrealizował modernistyczną koncepcję masowego domu mieszkalnego.

Niewielki parterowy budynek postawiono na obrzeżach ogromnego parku krajobrazowego, zajmującego blisko 50 hektarów. Znajduje się na końcu ponad kilometrowej brukowanej uliczki, dojście pieszo jest więc długie i trudne. Dla osób z ograniczeniami ruchu dojazd samochodem jest jedynym rozwiązaniem.

Słynny dom odwiedza wielu turystów – parkują wzdłuż wąskiej ulicy, a sznur samochodów sięga czasami kilkuset metrów. Dlatego bezpośrednio przed posesją wyznaczono dwa miejsca parkingowe tylko dla samochodów osób ze specjalnymi potrzebami.

Haus am Horn – pierwszy pokazowy dom mieszkalny Bauhausu

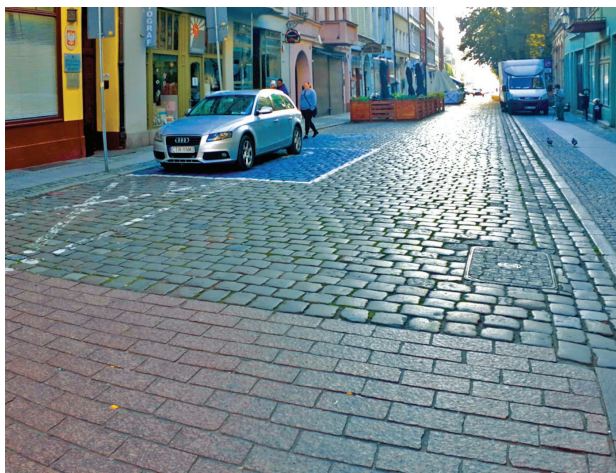
Wydzielone miejsca parkingowe przed Haus am Horn w Weimarze

Ulica Szeroka, oś Starego Miasta w Toruniu, wraz z przylegającymi do niej uliczkami, to bardzo popularne miejsce spacerów turystów i mieszkańców miasta – jest tu wiele sklepów, restauracji, ważnych zabytków. Kamienne nawierzchnie są gładkie, a krawężniki wyprofilowane, dlatego poruszanie się jest łatwe nawet dla osób o ograniczonej mobilności.

Ulica jest wyłączona z ruchu samochodowego, ale na uliczkach do niej dochodzących zakaz nie obowiązuje, można więc do niej bezpośrednio dojechać – to ważne, bo boczne uliczki pokrywają bruki bardzo uciążliwe dla osób z ograniczoną mobilnością. Wydzielono miejsca parkingowe – jedno lub dwa – w każdym z miejsc, w których boczne uliczki dochodzą do ulicy Szerokiej. W ten sposób powstała sieć miejsc parkingowych dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Na końcu uliczek dochodzących do ulicy Szerokiej w Toruniu wydzielono miejsca parkingowe dla osób ze szczególnymi potrzebami

4.3. Nawierzchnie ułatwiające poruszanie się

Historyczne nawierzchnie zachowane na obszarach staromiejskich są uciążliwą barierą dla osób z ograniczoną mobilnością. Nierówne bruki lub kamienne płyty można jednak zastępować nawierzchniami wykonanymi z podobnych materiałów, ale trochę inaczej obrobionymi i ułożonymi.

Rozwiązaniem o najmniejszym zakresie ingerencji jest wbudowanie w historyczne nawierzchnie pasów ruchu (ścieżek), po których łatwiej się poruszać. Są one gładzsze i równiejsze niż nawierzchnie historyczne – czy to autentyczne, czy odtwarzane lub stylizowane. Takie ułatwienia doceniają nie tylko osoby z ograniczoną mobilnością, ale i ci, którzy mają mniej wygodne obuwie. Ze względów konserwatorskich – ochrony zabytkowych nawierzchni i charakteru miejsc – oraz ze względu na wysokie koszty takich inwestycji budowa ścieżek możliwa jest w niepełnym zakresie, przez co nie są jeszcze powszechne. Najczęściej powstają w ciągach ulic staromiejskich i na dziedzińcach zabytkowych obiektów, z których korzysta dużo osób.

Coraz częściej stosowanym rozwiązaniem jest też zróżnicowanie nawierzchni w skali całych zespołów staromiejskich. Na przykład nawierzchnie mniej ważnych ulic pozostawia się brukowane, a główną ulicę starego miasta pokrywa się gładszą nawierzchnią. Taki zabieg jest szczególnie popularny, gdy ulica jest zamykana dla ruchu samochodowego i staje się deptakiem.

Innym rozwiązaniem może być pozostawienie brukowanych ulic, a pokrycie chodników gładzszymi płytami kamiennymi, układanymi z minimalną spoiną. Chodniki tworzą wtedy trasy zapewniające dostępność całego zespołu staromiejskiego.

Równe nawierzchnie wykonuje się też w miejscach o naprawdę dużym natężeniu ruchu. Kładzie się je też często na zabytkowych dziedzińcach – nie tylko ułatwiają poruszanie się po całym obszarze, lecz także odprowadzanie wody opadowej.

Bez względu na rodzaj nawierzchni pokrywającej obszary zabytkowe i otoczenie zabytkowych obiektów, koniecznym i często już stosowanym rozwiązaniem są obniżenia krawężników. Umożliwiają na przykład zjazd wózkiem i są powszechnie stosowane na zabytkowych ulicach czy dziedzińcach. Rodzaj nawierzchni nie ogranicza stosowania tego rozwiązania i, co ważne, obniżenie krawężników to zwykle tylko kwestia poziomu jego ułożenia, tak więc w niewielkim stopniu wpływa na całościowy odbiór historycznej przestrzeni.

Przykłady

Odwiedzając stare miasto, korzystając z jego wszelkich atrakcji, trzeba przemieszczać się jego ulicami. Bardzo często ich nawierzchnie stanowią historyczne lub odtworzone bruki. Poruszanie się po takim terenie – szczególnie na dłuższych odcinkach – jest bardzo utrudnione dla osób z ograniczeniami ruchu.

Staromiejskie ulice często pokrywają bardzo uciążliwe dla osób o ograniczonej mobilności historyczne lub odtworzone bruki

Dostępność brukowanej ulicy można poprawić, wytyczając pasy pokryte gładszą nawierzchnią. Takie rozwiązanie zastosowano na starówce w Warszawie – pasy gładszej nawierzchni są wykonane z naturalnych materiałów kamiennych, co tonuje ich odmienność. Z tych ścieżek korzystają nie tylko osoby z ograniczeniami ruchu – łatwiej się po nich poruszać również, gdy się prowadzi wózek czy jedzie na rowerze. Szersze chodniki przy innych ulicach zostały pokryte gładkimi płytami kamiennymi o minimalnej spoinie, co umożliwia poruszanie się osobom na wózku.

Pasy ułatwiające poruszanie się po brukowanych ulicach starówki w Warszawie

Koniecznym uzupełnieniem nawierzchni przyjaznych osobom z ograniczeniami ruchu na obszarach staromiejskich jest obniżenie krawężników, które wykonuje się zwykle przy skrzyżowaniach – tam, gdzie piesi najczęściej przechodzą przez ulice. Kilkunastocentymetrowe obniżenia krawężników nie zmieniają znacząco wyglądu ulicy, a są istotnym usprawnieniem, stosowanym na obszarach staromiejskich już standardowo.

Obniżenia krawężnika przy Plantach w Krakowie

W miejscach bardzo intensywnie odwiedzanych, na przykład na dziedzińcach obiektów zabytkowych, uzasadnionym rozwiązaniem jest wykonanie gładkiej nawierzchni na całym terenie. Kamienne płyty o większych wymiarach, ułożone z niewielką spoiną, tworzą równe powierzchnie, po których łatwo się poruszać, lepiej także odprowadzają wodę opadową, co ma znaczenie dla zabezpieczenia obiektów przed zawilgoceniem ścian.

Płytami kamiennymi został wyłożony dziedziniec Zamku Królewskiego na Wawelu, przez który prowadzą trasy do różnych skrzydeł kompleksu, co ma niezwykle istotne znaczenie dla jego dostępności.

Nawierzchnia dziedzińca Zamku Królewskiego na Wawelu została wykonana z gładkich kamiennych płyt

Bezpośrednio przy elewacjach okalających zamkowy dziedziniec na Wawelu poziom terenu jest podniesiony – to konieczne, by zabezpieczyć ściany przed wodą i śniegiem. Krawężniki oddzielające podniesione płyty przy ścianach od poziomu dziedzińca stanowią barierę dla osób z ograniczeniami ruchu, dlatego przy wejściach wykonano obniżenia niwelujące różnicę poziomów.

Obniżenia krawężników przy wejściach do poszczególnych budynków Zamku Królewskiego na Wawelu

4.4. Urządzenia techniczne zapewniające dojazd do zabytku

Rozwiązaniem służącym zwiększeniu dostępności w miejscach, w których występuje duża różnica poziomów, jest montaż różnego rodzaju urządzeń technicznych umożliwiających transport – kolejek i wind. Z technicznego punktu widzenia budowa takich urządzeń nie jest skomplikowanym zadaniem, jest jednak kosztowna i wymaga ingerencji w zabytkową przestrzeń, dlatego kluczową kwestią jest wybranie odpowiedniej lokalizacji. Osoby korzystające z takiego transportu powinny dotrzeć jak najbliżej obiektu, a jednocześnie urządzenie powinno być jak najmniej widoczne i w możliwie najmniejszym stopniu naruszać formę i substancję zabytku, zatem trudno wypracować rozwiązanie spełniające wszystkie te wymogi. Kolejki i windy nie wszędzie mogą być zastosowane – ich montaż zwykle wymaga nieodwracalnych ingerencji w obiekcie lub jego otoczeniu. Są jednak zabytki, w których tego typu kompromis jest uzasadniony.

Przykłady

Plac katedralny i otaczająca go zabudowa to centralne miejsce wzgórza zamkowego w Miśni. Wąskie, brukowane ulice starego miasta sprawiają, że dojazd czy dojście do placu są trudne. Ponieważ osoby z ograniczonymi możliwościami ruchu mogą tu dotrzeć tylko z pomocą środków transportu, na plac prowadzi linia autobusowa obsługiwana przez małe autobusy oraz kolejka.

Wejście do kolejki wbudowane w mur otaczający plac katedralny w Miśni

Niewielką kolejkę (kabina mieści zaledwie kilka osób) zamontowano bezpośrednio przy historycznym murze okalającym plac katedralny. Mur został naruszony w niewielkim zakresie – tyle, ile wymagało zamontowanie drzwi. Z historycznego dziedzictwa nie widać żadnych urządzeń, nie została zakłócona ikoniczna panorama

wzgórza zamkowego na tle zabudowy staromiejskiej od strony Łaby – dolna stacja kolejki i mechanizmy zostały zbudowane po przeciwnej stronie wzgórza.

Pod dolną stacją kolejki można bezpośrednio podjechać samochodem. Małe autobusy kursujące pomiędzy głównymi atrakcjami starego miasta i kolejka prowadząca na plac katedralny podnoszą dostępność zabytkowego zespołu w Miśni. Ma to istotne znaczenie, gdyż znaczną część odwiedzających te atrakcje stanowią osoby starsze, mające różne problemy z mobilnością.

Panorama starego miasta od strony Łaby nie jest zakłócona urządzeniami kolejki prowadzącej na wzgórze zamkowe

---

Kolejka w Miśni pokonuje krótką, ale bardzo stromą drogę pomiędzy podstawą zamkowego wzgórza a placem katedralnym

Wejścia do obiektów zabytkowych

Charakterystyka barier

Dostępność wejść do budynków – ze względów oczywistych – ma kluczowe znaczenie i powinna być traktowana priorytetowo. Z uwagi na aspekty użytkowe, techniczne i architektoniczne wejścia do budynków z zasady wyniesione są ponad poziom otaczającego je terenu. W obiektach zabytkowych różnica wysokości bywa znacząca, może sięgać nawet kilku metrów, więc stanowi istotną barierę ograniczającą dostęp.

Rozwiązanie tego problemu jest trudne, gdyż wszelkie ingerencje – przerabianie wejść czy dodawanie urządzeń technicznych – mogą znacząco naruszyć spójność kompozycyjną historycznego obiektu. Strefy wejściowe odgrywają bowiem istotną rolę w strukturze i widoku historycznych budowli – często były starannie projektowane, miały rozbudowaną formę i artystycznie opracowany detal. Dlatego ingerencje zapewniające dostępność mogą niszczyć nie tylko zabytkową strukturę, ale też znacząco naruszać wizualną spójność zabytku. Zapewnienie dostępu powinno być zatem przeprowadzane ze szczególną dbałością o zachowanie zabytkowych wartości.

Mając to na uwadze, należy starannie przeanalizować możliwość rozwiązań alternatywnych, pozwalających uniknąć lub ograniczyć zakres ingerencji w materialną strukturę zabytku.

Rozwiązania

Charakter rozwiązań służących zapewnieniu wejścia do zabytkowych obiektów osobom z ograniczeniami ruchu pozwala wskazać trzy główne kierunki działań. Pierwszy reprezentują rozwiązania organizacyjne, polegające na przygotowaniu alternatywnego wejścia do budynku. Czasami mogą one całkowicie wyeliminować konieczność ingerencji w strukturę zabytku lub zmniejszyć ich wpływ na obniżenie wartości zabytkowych.

Drugi kierunek reprezentują rozwiązania techniczne, które polegają na zamontowaniu urządzeń pozwalających pokonać różnicę poziomów w wejściu do zabytku – pochylni, podnośników pionowych czy platform schodowych. Trzecim rozwiązaniem jest trwała przebudowa schodów, polegająca zwykle na wybudowaniu pochylni.

Rozwiązania grupy drugiej i trzeciej w różnym zakresie ingerują w historyczne wejścia, wpływają zatem na strukturę i odbiór zabytku. Z konserwatorskiego punktu widzenia oczywiście najkorzystniejsze są rozwiązania minimalizujące ingerencje w zabytek, a więc zorganizowanie dostępu alternatywnego.

Niezależnie od sposobu zapewniania dostępności wejścia do zabytku, w każdym przypadku istotna jest możliwość dojazdu jak najbliżej obiektu. W pobliżu wejścia powinno być możliwe również zaparkowanie pojazdu, który dowioził osoby z ograniczeniami ruchu.

5.1. Wejście alternatywne do zabytku

Jeżeli główne wejście do zabytkowego obiektu stanowi poważną barierę w dostępie osób z ograniczeniami ruchu, to należy przeanalizować możliwość zorganizowania wejścia alternatywnego. Takie rozwiązanie jest zasadne przede wszystkim wtedy, gdy pomiędzy poziomem terenu a wejściem do budynku jest duża różnica, a jej pokonanie wymaga złożonych rozwiązań. Małe różnice wysokości można zniwelować prostymi pochylniami, które w niewielkim stopniu ingerują w kompozycję wejścia.

Wytyczenie dodatkowej drogi dostępu jest też bardzo zasadne, gdy wartość architektoniczna i artystyczna wejścia głównego jest znaczna, a do zabytku oprócz niego prowadzą wejścia także mniej istotne z punktu widzenia zabytkowych wartości lub gdy są bardziej dostępne dla osób z ograniczeniami ruchu.

Wejście alternatywne pozwala uniknąć ingerencji w substancję zabytkową. Musi jednak spełniać kilka warunków. Przede wszystkim musi posiadać połączenie ze wszystkimi pomieszczeniami, z których korzystają osoby odwiedzające zabytek, dobrze oznakowane i w sposób czytelny prowadzące od wejścia głównego, bez żadnych barier architektonicznych. Optymalną sytuacją jest, gdy alternatywne wejście znajduje się na poziomie terenu, a najkorzystniejszą, gdy można pod nie bezpośrednio podejść samochodem i nieopodal zaparkować. Jeżeli przy alternatywnym wejściu nie ma stałej obsługi, konieczne są urządzenia zapewniające komunikację z administracją obiektu. Muszą być zamontowane na odpowiedniej wysokości, by mogła z nich korzystać osoba poruszająca się na wózku.

Wejście alternatywne może być postrzegane jako mniej reprezentacyjne niż wejście główne, dlatego przestrzeń wokół niego powinna być uporządkowana i odpowiednio zagospodarowana, nie może sprawiać wrażenia miejsca podrzędnego. To bardzo ważny warunek.

Przykłady

Symbolem Florencji i jej najsłynniejszymi zabytkami, są te zgromadzone przy Piazza del Duomo: katedra Santa Maria del Fiore (Duomo), dzwonnica Giotta i baptysterium św. Jana. Ten średniowieczny zespół odwiedza ponad milion osób rocznie, w tym wiele osób z ograniczoną sprawnością ruchową.

Informacja o dostępności Piazza del Duomo i zespołu katedralnego

Zarówno na Piazza del Duomo, jak i otaczających go ulicach większość barier architektonicznych została usunięta. Jednak w katedrze, ze względu na unikatową wartość, wszelkie ingerencje zostały ograniczone do minimum, dlatego przy wejściu głównym nie zamontowano żadnych rozwiązań ułatwiających dostęp.

Główne wejście do katedry we Florencji

Dla osób z ograniczeniami ruchu zorganizowano wejście alternatywne w fasadzie bocznej – różnica poziomu w tym miejscu jest niewielka, dlatego nie wymagała dodatkowych urządzeń zapewniających dostępność. Boczna alternatywa dla wejścia jest wygodniejsza także ze względu na mniejszą liczbę oczekujących tu turystów. To przykład rozwiązania korzystnego ze względów konserwatorskich i funkcjonalnych

Wejście alternatywne do katedry
Duomo we Florencji bez barier
architektonicznych

Do głównego wejścia gmachu Neues Museum w Weimarze prowadzą wysokie kamienne schody, ponieważ reprezentacyjna kondygnacja budynku jest znacznie wyniesiona ponad poziom terenu.

Główna fasada budynku Neues
Museum w Weimarze

Dla osób z ograniczeniami ruchu zorganizowano wejście alternatywne w tylnej elewacji budynku – wykorzystano jedno z pozbawionych barier wejść technicznych, bo znajduje się bezpośrednio na poziomie terenu i nie posiada progu utrudniającego wjechanie wózkiem. Ważną zaletą tego rozwiązania jest również możliwość bezpośredniego podjechania samochodem.

Neues Museum w Weimarze – wejście dla osób na wózkach znajduje się na poziomie terenu i umożliwia bezpośrednie podjechanie samochodem

Neues Museum – informacje objaśniające lokalizację wejścia dla osób na wózkach

Katedra wawelska to jeden z najcenniejszych zabytków Krakowa. By do niej wejść, należy pokonać wąskie i strome schody – w okresach nasilenia ruchu turystycznego panuje tu duży tłok, zatem instalowanie urządzeń zapewniających dostępność nie byłoby dobrym rozwiązaniem – i ze względów funkcjonalnych, i konserwatorskich.

Jedno z wejść prowadzących do katedry na Wawelu

Dla osób z ograniczoną możliwością poruszania się zorganizowano odpowiednio oznakowane wejście alternatywne w bocznej elewacji. Lekko wznoszący się teren sprawia, że znajduje się właściwie na poziomie otoczenia.

Wejście alternatywne do katedry na
Wawelu

5.2. Urządzenia umożliwiające wejście do zabytku

Rozwiązaniem zapewniającym dostępność wejść do zabytkowych obiektów są także różne urządzenia techniczne pozwalające na pokonanie różnicy poziomów. Generalnie można przyjąć, że im mniejsza różnica poziomów, tym prostsze technicznie rozwiązania można zastosować, by zapewnić dostępność. Urządzenia montowane w rozbudowanych schodach znacząco naruszają ich strukturę i spójność kompozycyjną, dlatego w wypadku wysokich i rozbudowanych architektonicznie schodów najbardziej zasadnym rozwiązaniem będzie wejście alternatywne.

W zależności od różnicy poziomów rozwiązania można podzielić na trzy grupy. W przypadku niewielkiej różnicy poziomów (kilkudziesięciu centymetrów) zwykle wystarczą proste pochylnie, które należy każdorazowo dostosować do charakteru zabytkowej budowli i potrzeb funkcjonalnych. Przy większych różnicach poziomów pochylnie nie będą dobrym rozwiązaniem, ponieważ aby zachować odpowiedni kąt nachylenia, powinny być bardzo długie, tymczasem rozbudowane pochylnie, szczególnie te podzielone na kilka odcinków, zajmują dużo miejsca i istotnie deformują wygląd historycznego obiektu.

Drugą grupę rozwiązań stanowią podnośniki pionowe lub windy pokonujące różnicę poziomów pomiędzy terenem a wejściem do zabytkowego budynku. Ruchome platformy zajmują niewiele miejsca, co niewątpliwie jest ich zaletą. Podnośniki pionowe są montowane obok schodów, a więc w niewielkim stopniu ingerują w zabytkową strukturę. W praktyce jednak pewne działania są konieczne, ponieważ w miejscu zejścia z podnośnika może być konieczne rozebranie fragmentów balustrad. Urządzenia te są kłopotliwe w eksploatacji – mają napędy, które wymagają nadzoru, konserwacji i napraw, a zdarzające się awarie wyłączają je czasowo z użytkowania.

Trzecią grupę rozwiązań stanowią platformy schodowe – urządzenia z napędem, montowane do ścian, czasem do biegów schodowych, pozwalające przejechać pomiędzy dolnym i górnym spocznikiem schodów. Platformy są stosunkowo złożonymi urządzeniami, ponieważ wymagają wielopunktowych układów mocujących, szyn prowadniczych, napędów, platform, paneli sterowniczych, a ich funkcjonowanie wymaga doprowadzenia energii elektrycznej. Te zamontowane przy wejściach do zabytków dodatkowo wystawione są na działanie czynników atmosferycznych. Do minusów platform schodowych należy zaliczyć także to, że jako niezwykle rozbudowane urządzenia, wpływają na odbiór rozwiązań architektonicznych strefy wejściowej oraz ograniczają przepustowość, bo zajmują część biegów schodowych.

Urządzenia mechaniczne – podnośniki pionowe i platformy schodowe – są dość złożone i kosztowne, wymagają zasilania i obsługi, ulegają awariom, ich użytkowanie wymaga instrukcji, a nawet asysty. Z wielu powodów nie są zatem często stosowane.

Przykłady

W jednym z historycznych budynków w centrum Weimaru, wybudowanym w 1. połowie XX wieku, mieszczą się biura urzędu regionalnego. Wejście do budynku ulokowane jest kilkadziesiąt centymetrów nad poziomem terenu i wymaga pokonania kilku schodków. Osoby o ograniczonej mobilności mogą dostać się do budynku, korzystając z długiej, łatwej do pokonania na wózku rampy. Ma ona niewielki spadek, ponieważ rozpoczyna się daleko przed schodami – została wkomponowana i zharmonizowana kolorystycznie i materiałowo w alejkę prowadzącą do wejścia.

Rampa prowadząca do urzędu regionalnego mieszczącego się w budynku historycznym w Weimarze

Park Retiro jest jedną z ważnych historycznych atrakcji Madrytu. Na 120 hektarach terenów zielonych rozlokowanych zostało kilka ciekawych zabytków, a jednym z nich jest popularny wśród turystów Palacio de Cristal, wzorowany ma Pałacu Kryształowym z londyńskiej wystawy światowej z 1851 roku.

Palacio de Cristal w Madrycie to unikatowy zabytek zbudowany pod koniec XIX wieku

Pawilon pełniący funkcję oranżerii został wyniesiony ponad poziom terenu, dlatego podczas remontu obok wysokich schodów wybudowano pochylnię. Ze względu na układ terenu i znaczną różnicę poziomu jest to duża, bardzo widoczna konstrukcja – pochylnia zapewnia dostępność, ale jednocześnie pokazuje, jak mocno może zaburzyć odbiór obiektu historycznego.

Długa pochylnia zapewnia dostępność zabytkowemu Palacio de Cristal w Parku Retiro w Madrycie

W historycznym parku w Weimarze zbudowano romantyczne ruiny, które uzupełniły malowniczy krajobraz. Fasada obiektu jest nieco wyniesiona ponad poziom terenu, i choć jest dostępna do zwiedzania, nie wykonano schodków

umożliwiających wejście do wnętrza ruin. Przy wejściu dostawiono drewnianą pochylnię – prosta forma i naturalny materiał zostały odpowiednio dobrane do otoczenia i charakteru obiektu. Jeżeli koncepcja udostępniania tego zabytku ulegnie zmianie, bez problemu będzie można drewnianą pochylnię zlikwidować.

Rampa prowadząca do trwałej ruiny w parku krajobrazowym w Weimarze

Biały Dom to pochodzący z XVIII wieku niewielki pawilon mieszkalny z cennym wystrojem w parkowym zespole Łazienek Królewskich w Warszawie. Wejście znajduje się niewiele wyżej niż poziom otaczającego terenu, jednak jest to bariera uniemożliwiająca wjazd na wózku.

Pawilon w Łazienkach jest kilkadziesiąt centymetrów wyniesiony ponad poziom parkowej nawierzchni

Zabytkowa wartość obiektu sprawiła, że zdecydowano się zapewnić dostępność przy pomocy rozwiązania, które nie ingeruje w obiekt – aby pokonać różnicę poziomów, w bezpośrednim sąsiedztwie drzwi wejściowych zamontowano podnośnik. Opuszczony podnośnik nie jest widoczny, bo urządzenie zostało ukryte pod ziemią.

Opuszczona płyta podnośnika nie jest widoczna na tle podłoża

Gdy osoba poruszająca się na wózku chce zwiedzić obiekt, obsługa uruchamia podnośnik – do budynku wjeżdża się po przesuwanym podeście.

Wózek jest podnoszony, a do pawilonu wjeżdża się po przesuwanym podeście

Z konserwatorskiego punktu widzenia takie rozwiązanie można uznać za dobre. W praktyce skorzystanie z podnośnika jest złożoną procedurą i wymaga pomocy obsługi obiektu, a dłuższe użytkowanie urządzenia będzie wiązało się z serwisowaniem i naprawą. Złożoność urządzenia nie wydaje się odpowiednio proporcjonalna do wielkości bariery architektonicznej.

5.3. Przebudowa wejścia do zabytku

Trzecia grupa rozwiązań obejmuje trwałe przebudowy wejść do budynków zabytkowych. Najczęściej stosowane jest wbudowywanie w historyczne schody pochylni. Jednak dopuszczalny kąt ich nachylenia jest niewielki, a to ogranicza zakres stosowania tego rozwiązania – nadają się do biegów liczących tylko kilka stopni, które zwykle nie mają balustrad, co również ułatwia ewentualne przebudowy.

Sposób wkomponowania pochylni zależy od wysokości, szerokości i formy schodów. Nie ma przepisów określających formę samej pochylni – określone są za to wymiary biegów i kąt nachylenia. Ze względów praktycznych pochylnie często wbudowywane są z boku schodów, co ułatwia zamontowanie poręczy pomagających w poruszaniu się na wózku i mniej koliduje z ruchem osób korzystających ze schodów. Ze względów kompozycyjnych architektki niekiedy decydują się na wbudowanie dwóch symetrycznych pochylni. Za każdym razem jednak powinny być one zbudowane z materiałów podobnych do tych, z których powstały historyczne schody.

Wiele przykładów dowodzi, że w niskich i prostych schodach odpowiednio wbudowane pochylnie w niewielkim tylko stopniu naruszają kompozycyjną spójność zabytku. Nie zmienia to oczywiście faktu, że jest to trwała ingerencja w strukturę zabytkowych schodów, dlatego nie powinna być stosowana w najcenniejszych obiektach. Jednocześnie, z użytkowego punktu widzenia, prostota i trwałość pochylni wbudowanych w schody jest ich największą zaletą.

Przykłady

Hotel Kaiserin Augusta w Weimarze został zbudowany pod koniec XIX wieku. Pierwotne wejście znajdowało się na osi mniejszego z dwóch budynków tworzących obiekt – do głównego wejścia prowadziły tradycyjne proste schody. Podczas przebudowy hotelu główne wejście przeniesiono w miejsce okna na parterze drugiego budynku. W nowych schodach, oprócz stopni, znalazły się dwie, symetryczne względem osi głównej pochylnie. Całość wykonano z tego samego materiału.

Takie rozwiązanie może być zastosowane w obiektach o niewielkiej wartości zabytkowej, gdy nastąpiło zniszczenie części budynku, w której znajdowały się schody, lub gdy zdecydowano o przebudowie historycznej fasady.

Przebudowane schody
z dwiema pochylniami w hotelu
Kaiserin Augusta

Kompleks na Wawelu został w wielu miejscach przystosowany do potrzeb osób z ograniczeniami ruchu. Do jednego z przebudowanych budynków, w którym znajduje się ekspozycja i rezerwat zabytków archeologicznych, prowadzą niewielkie schody. Z ich boku dobudowano pochylnię, po której poruszanie się ułatwia obustronna balustrada.

Pochylnia wbudowana
w schody prowadzące na
ekspozycję prezentującą zabytki
archeologiczne Wawelu

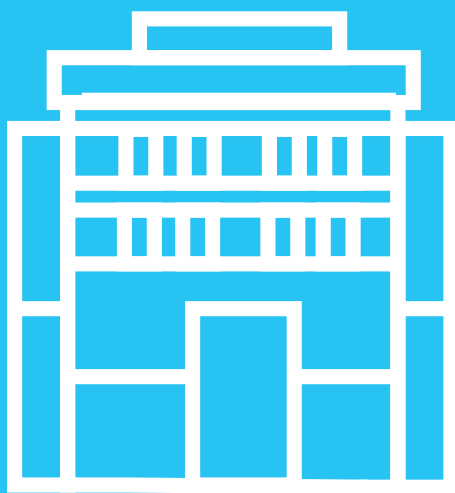

Budynek mieszczący archeologiczną ekspozycję jest nieznacznie wyniesiony ponad poziom otaczającego terenu. Aby ułatwić poruszanie się osobom z ograniczeniami ruchu obok stopni wybudowano długą rampę, która łagodnie pozwala pokonać różnicę poziomów i dotrzeć przed budynek z ekspozycją. Rampa została wkomponowana w przestrzeń placu.

Niewielka rampa wkomponowana w dziedziniec prowadzący do budynku z ekspozycją archeologiczną na Wawelu

Powierzchnie i poziomy w obiektach zabytkowych

Kolejną strefę funkcjonalno-przestrzenną tworzą powierzchnie podłóg na poszczególnych kondygnacjach. Co ważne z konserwatorskiego punktu widzenia, warunki techniczne nie określają wymagań, które powinny spełniać podłogi (nawierzchnie o określonej charakterystyce), by dostosować je do potrzeb użytkowników z ograniczeniami ruchu, a zatem nie podlegają działaniom zapewniającym dostępność. To istotne, bo podłogi są elementami zabytku, które mogą mieć wartość historyczną i podlegać ochronie.

Perspektywa zmienia się, gdy podłogi na jednej kondygnacji znajdują się na różnych poziomach – w miejscach połączeń powstają wtedy bariery dostępności. To częsty problem w obiektach zabytkowych, choć jego przyczyny są różne, na przykład ułożenie innych warstw podłóg w pomieszczeniach o różnych funkcjach. Zazwyczaj niezgodności te maskowały progi, jednak ich likwidacja uwidacznia problem. Różnice poziomów mogą też występować pomiędzy traktami w ramach jednego budynku, co jest efektem przebudów lub łączenia historycznych obiektów (z powodu nadawania im nowych funkcji – szczególnie częste w przypadku kamienic staromiejskich).

Optymalnym rozwiązaniem jest połączenie wszystkich podłóg na kondygnacji w jedną płaszczyznę, co wymaga likwidacji barier – progów i stopni – i zastąpienia ich przejściami o niewielkim nachyleniu. W przejściach łączących pomieszczenia o różnych poziomach, powinny być zamocowane poręcze. W tak przeorganizowanej przestrzeni osoby z ograniczoną mobilnością mogą samodzielnie się poruszać.

Trwałe i całościowe połączenie wszystkich pomieszczeń na kondygnacji w jedną płaszczyznę jest funkcjonalnie lepszym rozwiązaniem niż montaż pochylni czy podnośników (koniecznych przy większej różnicy poziomów – rozdział 7). Dla konserwatorów może to być gorsze rozwiązanie, ponieważ wymaga trwałych ingerencji w zabytek – likwidacja progów, pojedynczych stopni i schodków oznacza prace budowlane. W miejscach, gdzie zbiegają się różne poziomy, zwykle posadzki są wylewane na całej szerokości pomieszczeń, jest to więc trwała ingerencja w strukturę zabytku.

Zrównanie podłóg do jednego poziomu najłatwiej jest wykonać podczas remontów o większym zakresie. Prace te powinny objąć likwidację progów, pojedynczych stopni pomiędzy pomieszczeniami, a nawet niewielkich schodków (na przykład pomiędzy częściami budynku, które powstawały w różnych okresach). To wymaga jednak przestrzeni wystarczającej na zastąpienie schodów lekko nachyloną powierzchnią.

Trzeba jednak podkreślić, że różnice poziomów w obiektach historycznych są elementem ich historycznej wartości i materialnym dokumentem utrwalającym koncepcje dawnych budowniczych i historię kolejnych przekształceń zabytku. Z tego punktu widzenia zachowanie różnicy poziomów i elementów, które je utrwalają – progów, stopni, schodów – może być uzasadnione, a w pewnych obiektach wręcz konieczne.

Łączenie podłóg w jedną powierzchnię może nie być zasadne także przez historyczne znaczenie samych posadzek. Bardzo często wykończenie podłogi ma wartości zabytkowe i podlega ochronie.

Rozwiązania

Działania służące trwałej likwidacji barier ograniczających stworzenie jednej powierzchni na całej kondygnacji można podzielić na trzy grupy: likwidacja progów, likwidacja stopni oraz wprowadzenie pomostów lub podłóg podniesionych.

6.1. Likwidacja progów

W obiektach zabytkowych często spotykaną barierą są progi zamontowane w futrynach drzwi. Próg – element konstrukcyjny ościeżnicy – zazwyczaj wystaje ponad poziom podłogi. Te stosowane w wejściach do budynków zwykle były mocno wysunięte ponad jej poziom, bo spełniały ważną funkcję użytkową – pozwalały szczelnie zamknąć drzwi, chroniły przed wodą, śniegiem i zanieczyszczeniami. Progi drzwi wewnętrznych z kolei często bywały elementami dodatkowymi, montowanymi w miejscu połączenia podłóg sąsiadujących pomieszczeń, by maskować niedokładność połączeń lub różnicę poziomów.

Likwidacja drewnianych progów we wnętrzu budynku jest dosyć prosta. Przy ich usuwaniu trzeba jednak pamiętać, aby słupki ościeżnicy były należycie rozparte (na przykład poprzez solidne przymocowanie do ścian). Bardziej problematyczne jest usuwanie progów zewnętrznych – bardziej widoczne i niekorzystne z wyżej wymienionych przyczyn użytkowych.

W wielu przypadkach historyczne progi należy jednak zachować. Te niewysokie można na przykład przykryć wyoblonym elementem, po którym przejedzie wózek. Podobny efekt można uzyskać, dostawiając niewielką pochylnię na wysokość progów.

Są to rozwiązania tymczasowe, ale zapewniające dostępność. Materiałowe i estetyczne parametry takich rozwiązań powinny być dostosowane do charakteru wnętrza, dlatego stosowane są przy progach w drzwiach zewnętrznych lub pomieszczeniach o niższym standardzie

Przykłady

Galeria Sztuki Polskiej XIX wieku Muzeum Narodowego w Krakowie znajduje się w Sukiennicach na Rynku Głównym, odwiedza ją tysiące turystów. Drzwi wejściowe posadowiono na kilkucentymetrowej płycie kamiennej, która stanowiła zabezpieczenie drewnianych elementów wejścia i była rodzajem opaski budynku. Różnica poziomów pomiędzy powstałym progiem a płytą rynku była niewielka, jednak stanowiła barierę. Dlatego płyta wejściowa została wycięta na całej szerokości drzwi – bariera została zlikwidowana.

Fragment płyty tworzącej próg w drzwiach wejściowych do Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach został usunięty

Elementem słynnego zespołu katedralnego we Florencji jest baptysterium św. Jana. W tak cennym zabytku wszelkie ingerencje są niedopuszczalne, dlatego próg w drzwiach wejściowych nie usunięto, został natomiast zniwelowany niewielką gumową pochylnią. Bariera nie została trwale zlikwidowana, ale w tym przypadku to właściwe rozwiązanie.

Zniwelowany próg w drzwiach florenckiego baptysterium

W podziemiach zamku na Wawelu urządzono lapidarium prezentujące zniszczone elementy kamieniarki zastąpione kopiami podczas prac remontowych i konserwatorskich. Ekspонатów jest wiele i zajmują kilka pomieszczeń, których ceglane posadzki rozdzielone są kilkucentymetrowymi progami przykrytymi elementami z odpowiednio wygiętej blachy. To rozwiązanie odpowiednio dobrane do charakteru pomieszczeń i ekspozycji – umożliwia przejazd wózkami transportowymi i jednocześnie zapewnia dostępność.

Zamek Królewski na Wawelu – blaszane elementy niwelujące progi pomiędzy pomieszczeniami, w których zorganizowano lapidarium

6.2. Likwidacja stopni

W wielu zabytkowych obiektach pomiędzy pomieszczeniami tej samej kondygnacji występują różnice poziomów. Problem dotyczy niewielkich różnic – jednego lub kilku stopni – wynikających z różnych okresów budowy części obiektu, przekształceń czy innych warstw podłogowych w sąsiadujących pomieszczeniach.

Różnice wysokości kilkudziesięciu centymetrów stanowią uciążliwą barierę, szczególnie że znajduje się ona zazwyczaj w drzwiach lub korytarzach, w których przestrzeń jest ograniczona, a to dodatkowo utrudnia poruszanie się wózkami. Powstaje więc kłopotliwa kombinacja różnicy poziomów i małej przestrzeni do manewrowania. Jeżeli ściana ma odpowiednią grubość – co najmniej kilkadziesiąt centymetrów – to sąsiadujące pomieszczenia można połączyć nachyloną posadzką. Kąt nachylenia może być dość duży, jednak odcinek do pokonania jest niewielki. To rozwiązanie podobne do likwidacji progów.

Przy większej różnicy poziomów potrzebny jest już dłuższy odcinek. Zwykle niewielkie schodki, powstałe z powodu niezaplanowanej różnicy poziomów, były budowane w korytarzach łączących różne części budynku – jest w nich wystarczająca przestrzeń, aby wybudować nachyloną podłogę. Jeżeli wymuszony różnicą poziomów kąt nachylenia podłogi jest duży, należy dodatkowo zamontować poręcz. W korytarzach jest to proste.

W niektórych przypadkach zlikwidowanie barier poprzez ujednoczenie poziomu posadzki całej kondygnacji może nie być możliwe, na przykład ze względu na zbyt duży kąt nachylenia podłóg lub wymogi konserwatorskie. Należy wtedy rozważyć zastosowanie urządzeń, które służą pokonaniu różnicy poziomów (podnośniki, pochylnie, schodołazy).

Przykłady

Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie jest przykładem zabytku, w którym bardzo starannie zadbano o kompleksowe zapewnienie dostępności. Podczas generalnego remontu usunięto wiele barier architektonicznych.

Wejście do dawnego budynku Arsenалу Miejskiego, w którym eksponowane są muzealne zbiory starożytne, łączy wyższy poziom ulicy z niższym poziomem pierwszej kondygnacji.

Wejście do budynku dawnego Arsenatu Miejskiego w Krakowie – nachylona posadzka łączy ulicę z poziomem pierwszej kondygnacji

Aby zapewnić dostępność obiektu, przebudowano posadzkę, likwidując wszelkie bariery. Korytarz wejściowy jest podzielony na dwa pasy ruchu, co umożliwia jednoczesne wejście większych grup turystów i ułatwia poruszanie się osobom z ograniczeniami ruchu. Balustrady wydzielają pas, po którym bezpiecznie mogą poruszać się osoby na wózkach.

Materiał z którego wykonano posadzkę, sprawia, że jest łatwa w utrzymaniu, jednak ma całkowicie współczesny wygląd, podobnie jak całe wyposażenie strefy wejściowej.

Budynek dawnego Arsenatu Miejskiego w Krakowie – strefa wejściowa została podzielona balustradą na dwa pasy, z których jeden przeznaczony jest dla osób poruszających się na wózku

W muzeum zachodziła konieczność zniwelowania różnic poziomów pomiędzy niektórymi pomieszczeniami budynku głównego, między innymi trzeba było zlikwidować niewielkie różnice poziomów pomiędzy sąsiadującymi ze sobą salami ekspozycyjnymi położonymi na trasie zwiedzania.

Znaczna grubość ściany rozdzielającej pomieszczenia pozwoliła na wykonanie prawie całego odcinka pochyłej posadzki o kącie nachylenia umożliwiającym przejechanie wózkiem pomiędzy pomieszczeniami.

Podłogi w salach ekspozycyjnych są drewniane, jednak – aby wyraźnie oznaczyć strefę przejścia – posadzka w łączniku otrzymała czarny, mocno kontrastujący kolor. Dla osób z ograniczeniem widzenia wprowadzono też gumowe znaczniki.

Przejście pomiędzy salami w Muzeum Książąt Czartoryskich – prawie cały odcinek łącznika, niwelujący różnicę poziomów, mieści się w grubości ściany

Trzeba było także zniwelować różnice poziomów w niektórych korytarzach muzeum – schodki zastępowano tam podłogą. Korytarz o długości kilku metrów pozwolił na wykonanie posadzki o relatywnie niewielkim nachyleniu. Na ścianach zamontowano poręcze.

Korytarz w Muzeum Książąt Czartoryskich łączący pomieszczenia na różnych poziomach

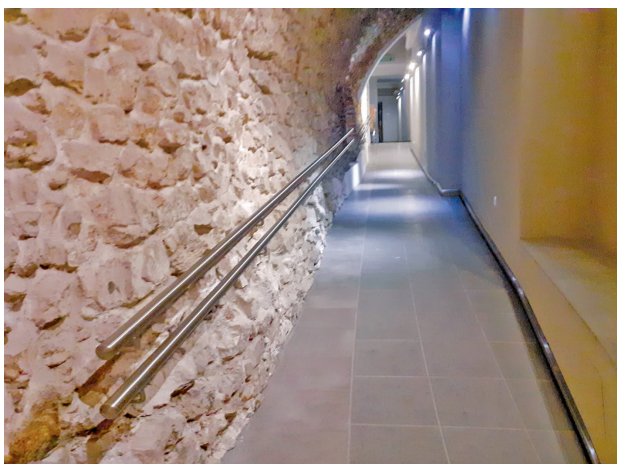
Podobne rozwiązanie wykorzystano w podziemnej części Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie. Instytucja ta prowadzi bardzo aktywną działalność, więc z czasem pomieszczenia jej siedziby stały się niewystarczające. Postanowiono zaadaptować podziemia kamienicy, w których urządzono między innymi dodatkową salę seminarijną.

Sala seminaryjna wybudowana
w podziemiach Międzynarodowego
Centrum Kultury w Krakowie

Adaptacja piwnic, które powstawały w różnych okresach, była trudnym zadaniem między innymi ze względu na różnice poziomów podłóg. Aby zapewnić swobodną komunikację pomiędzy windą a salą seminaryjną, w długim korytarzu ułożono pochyloną posadzkę, a na ścianach zamontowano poręczce.

Korytarz łączący salę seminaryjną i windę
w podziemiach Międzynarodowego
Centrum Kultury

6.3. Pomosty i podniesione podłogi

Specyfika tych pomostów i podniesionych podłóg polega na zupełnie innym podejściu do barier ograniczających poruszanie się po zabytku – nie likwiduje się ich, lecz tworzy nową powierzchnię nad nimi. W ten sposób historyczne elementy nie są naruszane.

Takie rozwiązanie jest stosowane przede wszystkim na terenach ekspozycji archeologicznych *in situ*. Odkopane zabytki – fragmenty budowli – tworzą przestrzeń, po której bardzo trudno jest się przemieszczać. Często jest to wręcz niewskazane

ze względu na stan techniczny i zagrożenie dalszym niszczeniem zabytku. Rozwiązaniem może być budowa pomostów nad ruinami lub podniesionych podłóg nad zachowanymi historycznymi powierzchniami. Takie pomosty i podniesione podłogi, tworząc jedną powierzchnię, zapewniają dostępność zabytku osobom z ograniczeniami ruchu. Rozwiązania te pełnią dwie funkcje – chronią zabytek i zapewniają jego dostępność, stanowią zatem ważną pozycję w katalogu działań zapewniających dostępność.

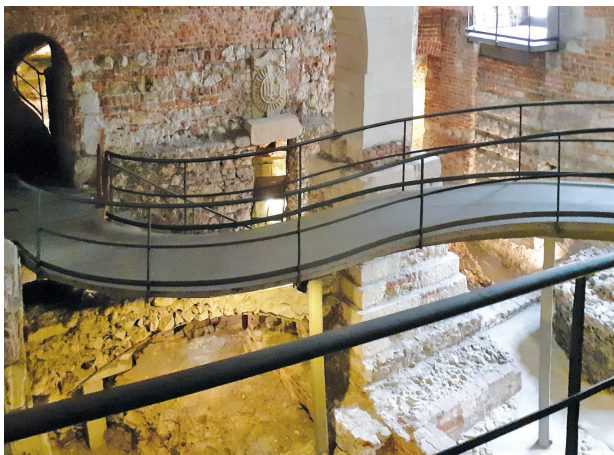
Niewątpliwą zaletą pomostów jest także możliwość dosyć swobodnego kształtowania ich przebiegu, dzięki czemu mogą zapewnić dostępność elementów trudnych do obejrzenia w inny sposób. Z konserwatorskiego punktu widzenia mankamentem tych rozwiązań jest konieczność oparcia pomostów czy podłóg na podporach, które muszą być zamocowane na historycznej powierzchni. Miejsca podparcia można jednak tak dobrać, aby ingerencje w zabytkową substancję były niewielkie.

Pomosty i podniesione podłogi można zatem uznać za dobre rozwiązanie zapewniające dostępność specyficznej grupie zabytków.

Przykłady

W historycznym zespole na Wawelu w Krakowie można zwiedzać rezerwat architektoniczno-archeologiczny – Wawel Zaginiony. To ciekawe połączenie ekspozycji muzealnej prezentującej znaleziska archeologiczne oraz reliktyw architektonicznych *in situ*. Odsłonięte są tam między innymi fragmenty najstarszych budowli na Wawelu, w tym przedromańska rotunda.

Oglądanie reliktyw architektonicznych jest możliwe dzięki wybudowaniu pomostu, który przebiega nad najważniejszymi fragmentami rezerwatu. Pomost oparto na smukłych metalowych słupach, które posadowiono w miejscach nienaruszających zabytkowych elementów.

Betonowy pomost umożliwia zwiedzanie wielu poziomów rezerwatu archeologicznego

Betonowy, a miejscami szklany pomost jest stosunkowo wąski, a ekspozycja na tyle rozległa, że można obejrzeć poszczególne relikty budowli. Słupki podtrzymujące chodniki są na tyle wysokie, że każde miejsce – nawet pod pomostem – można obejrzeć z innego fragmentu kładki.

Pomost jest posadowiony na smukłych podporach, które w minimalnym stopniu zasłaniają ekspozycję

Po betonowej kładce można przejechać na wózku. Rampa prowadzi zwiedzających ponad całym rezerwatem archeologicznym do sal wystawowych. Ekspozycja jest więc dostępna dla osób z ograniczoną możliwością poruszania się – cała przestrzeń, pomimo różnych poziomów, stanowi jedną powierzchnię.

Pomost wraz z salami tworzy jedną powierzchnię zapewniającą dostępność całej ekspozycji

Bardzo ciekawym zabytkiem archeologicznym Krakowa jest ekspozycja Rynek Podziemny. Pod wschodnią częścią krakowskiego rynku przeprowadzono kompleksowe prace archeologiczne. Relikty budowli, dróg i instalacji, dokumentujące różne fazy rozwoju miasta, postanowiono zachować *in situ*, a cały rezerwat archeologiczny udostępnić zwiedzającym. Ekspozycja zajmuje prawie 4 tysiące metrów kwadratowych.

Plan rezerwatu archeologicznego Rynek Podziemny w Krakowie

Pomimo dużego zróżnicowania poziomów, ekspozycja jest dostępna dla osób z ograniczeniami w poruszaniu się dzięki wprowadzeniu systemu pochylni, podestów i podniesionych podłóg. Podesty są w dużej części szklane, dzięki czemu możliwe jest oglądanie całej ekspozycji i wszystkich archeologicznych relikwów.

Ekspozycja prezentująca podziemia Rynku Głównego to udany przykład rozwiązań, które zapewniają jednocześnie dostępność i atrakcyjną prezentację zabytkowego miejsca.

Szklane podesty umożliwiają prezentację wszystkich elementów rezerwatu archeologicznego w podziemiach Rynku Głównego

W baraku numer 14, byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz-Birkenau zastosowano podniesioną podłogę. Zabezpiecza ona zabytek, przez co zachowuje jego autentyczność, i jednocześnie tworzy jeden poziom w części dostępnej dla odwiedzających.

Pozostałości dawnego obozu są miejscem pamięci i zabytkiem, który trzeba zachować w jak najmniej przekształconej postaci. Jest to bardzo trudne zadanie, gdyż baraki postawiono przed 80 laty jako obiekty tymczasowe. Budowano je szybko,

niestarannie i z materiałów różnej jakości. Oczywiście z punktu widzenia wartości historycznej, naukowej i symbolicznej są to bardzo cenne zabytki, dlatego zespół 45 baraków jest poddawany starannym, kosztownym i długotrwałym pracom konserwatorskim.

Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau – baraki obozowe były obiektami tymczasowymi, wykonanymi niestarannie z materiałów niskiej jakości

Niewielkie przestrzenie w barakach sprawiają, że podczas zwiedzania można przypadkowo uszkodzić autentyczne elementy wykończenia, poza tym betonowe i ceglane podłogi są nierówne – dlatego nad podłogą ustawiono podłogi podniesione. W ten sposób zabezpieczona jest autentyczna nawierzchnia, a jednocześnie stworzono płaszczyznę, po której łatwiej jest się poruszać zwiedzającym. Przykład ten pokazuje, jak system podłóg podniesionych może łączyć zabezpieczenie zabytku z zapewnieniem jego dostępności.

Podniesiona podłoga pozwala jednocześnie zabezpieczyć zabytek i zapewnić dostępność

Podczas kompleksowego remontu pałacu Czartoryskich, jednego z obiektów wchodzących w skład kompleksu Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie, zadano wewnętrzny dziedziniec. To rozwiązanie umożliwiło wybudowanie pomostu, który łączy przeciwległe skrzydła na poziomie drugiej kondygnacji. Dzięki temu skrzydło, w którym znajduje się obszerna winda z szerokimi drzwiami, ma szybkie i wygodne połączenie z dalszymi salami ekspozycyjnymi. Pomost łączący skrzydła muzeum może być również traktowany jako element zwiększający dostępność, choć przede wszystkim ułatwia zwiedzanie ekspozycji.

Pomost łączący przeciwległe skrzydła ekspozycyjne w Muzeum Książąt Czartoryskich – pomost i podłogi we wnętrzach tworzą wspólną płaszczyznę

Komunikacja na kondygnacji – pochylnie i podnośniki pionowe

Charakterystyka barier

Różnicę poziomów w ramach jednej kondygnacji można traktować jako czwartą strefę, w której trzeba zapewnić dostępność. W wielu obiektach zabytkowych wejścia do budynku, przejścia pomiędzy pomieszczeniami lub częściami budynków znajdują się na różnych poziomach, w konsekwencji pomieszczenia w ramach jednej kondygnacji dzielą bariery – pojedyncze stopnie lub schodki.

Z funkcjonalnego punktu widzenia optymalnym rozwiązaniem jest trwała likwidacja wszystkich różnic poziomów i sprowadzenie ich do jednej powierzchni – w miejscach zbiegu pomieszczeń o różnych poziomach wykonuje się posadzki w formie pochylni (działanie przedstawione w rozdziale 6). Jednak takie rozwiązane trwale przekształca historyczne powierzchnie i ze względów konserwatorskich może być stosowane tylko w niektórych obiektach. Poza tym schody pomiędzy pomieszczeniami o różnych poziomach mogą być tak usytuowane, że po ich likwidacji nie byłoby miejsca na wykonanie posadzki o odpowiednim nachyleniu.

Rozwiązaniem zapewniającym dostępność na kondygnacji mogą być pochylnie i podnośniki. Pochylnie łączą posadzki lub podłogi znajdujące się na różnych poziomach, a ich długość dobierana jest stosownie do różnicy wysokości pomiędzy posadzkami. Podnośniki z kolei to urządzenia wyposażone w napęd, których zasadniczym elementem jest platforma transportowa przemieszczająca się pomiędzy różnymi poziomami posadzek lub podłóg.

Wybór rozwiązania i jego parametrów dostosowuje się do różnicy poziomów, wymagań konserwatorskich, charakteru wnętrza, form użytkowania, intensywności ruchu oraz możliwości finansowych.

Pochylnie mogą być zamontowane obok istniejących schodów lub mogą je zastępować, natomiast podnośniki z zasady montowane są obok istniejących biegów. Z konserwatorskiego punktu widzenia możliwość pozostawienia historycznych schodów jest ważną zaletą. Pochylnie i podnośniki można zatem traktować jako

formę rozwiązań alternatywnych, które pozwalają zachować zabytkowe elementy – podobnie dzieje się w przypadku wejść alternatywnych.

O zastosowaniu pochylni lub podnośnika nie decydują przepisy, a ocena adekwatności danego rozwiązania do konkretnej bariery. W praktyce znacznie popularniejsze są pochylnie – proste, relatywnie tanie, bezobsługowe konstrukcje. Podnośniki stosowane są tylko w pewnych przypadkach, bo użycie ich do pokonania wysokości kilkunastu czy kilkadziesiątu centymetrów jest bezzasadne.

Pochylnie i podnośniki to widoczne i trwałe wyposażenie obiektów zabytkowych, współczesne elementy wprowadzane do historycznych wnętrz, dlatego powinny być dostosowane do otoczenia i w możliwie minimalnym zakresie naruszać spójność zabytkowej przestrzeni oraz nie stanowić nadmiernego kontrastu.

Rozwiązania

7.1. Pochylnie

W przypadku różnic poziomów na jednej kondygnacji najprostszym i najczęstszym rozwiązaniem zapewniającym dostępność są pochylnie. Zakres ich stosowania jest bardzo szeroki – mogą niwelować pojedyncze stopnie i całe schody. Jednak ze względu na niewielki dopuszczalny kąt nachylenia (określony przepisami technicznymi), nie powinny służyć pokonywaniu większych różnic poziomów. Przepisy pozwalają co prawda na większe nachylenie pochylni we wnętrzach budynków niż na zewnątrz, często nie ma tam jednak miejsca na rozbudowane konstrukcje. Warunki techniczne stanowią, że pochylnie przekraczające 9 m długości powinny być dzielone na mniejsze odcinki, co dodatkowo komplikuje formę i zabiera miejsce. Dlatego we wnętrzach zabytkowych pochylnie stosowane są zwykle do pokonywania różnic poziomów nieprzekraczających jednego, dwóch stopni.

Pochylnie zapewniające dostępność powinny mieć odpowiednią szerokość, zabezpieczające krawężniki i obustronne poręcze, w praktyce jednak niewielkie pochylnie budowane są bez krawężników i poręczy, dzięki czemu zajmują mniej miejsca i są mniej widoczne. Tym niemniej są to konstrukcje, na które nie wszędzie można wygospodarować odpowiednią przestrzeń.

Pochylnie można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią pochylnie tymczasowe, zwykle służące pokonaniu wysokości od jednego do trzech stopni. Są konstrukcjami mocowanymi w miejscu użytkowania, nie wiążą się z trwałą przebudową (ingerencją), a możliwość ich wykonania z różnych materiałów pozwala dostosować je do charakteru wnętrz. Ich zaletą jest brak ingerencji z zabytkową strukturą i możliwość szybkiego demontażu.

Drugą grupę stanowią pochylnie trwale wbudowywane w zabytek – mogą zajmować część istniejących schodów lub być usytuowane obok. Takie pochylnie zajmują

więcej miejsca i zwykle spełniają przepisowe wymagania dotyczące krawężników czy poręczy, ale trwale ingerują w zabytkowe wnętrza, dlatego duże znaczenie ma dobór formy, materiałów czy kolorów. Często rozwiązaniem jest wykonanie pochylni z tych samych materiałów, z których wykonane są podłogi – w takich sytuacjach stosowane są metalowe wzmocnienia na połączeniu drewnianego pokrycia pochylni z podłogą, co podnosi trwałość konstrukcji, szczególnie w miejscach intensywnie użytkowanych.

Pochylnie wykonane zgodnie z przepisami mają przepustowość podobną jak schody, co ma duże znaczenie w zabytkowych obiektach publicznych. Poza tym pochylnie nie wymagają obsługi, co również jest ich ważną zaletą.

Przykłady

Rezerwat archeologiczny na Wawelu składa się z wielu obiektów, a wśród nich – zachowanych na poziomie przyziemia fragmentów wczesnoromańskiej bazyliki. Turyści mogą obejrzeć ciekawie zaaranżowane ruiny z poziomu pierwotnej posadzki, znajdującej się znacznie poniżej obecnego poziomu terenu.

Do poziomu ruin schodzi się po stopniach ukształtowanych z ceramicznych elementów, metalowa pochylnia pozwala pokonać różnicę poziomów pomiędzy stopniami, a prosta konstrukcja pochylni harmonijnie wpisuje się w otoczenie.

Fragmenty bazyliki wyeksponowane w pomieszczeniu, którego poziom jest znacznie obniżony w stosunku do wawelskiego dziedzica

Metalowa pochylnia pozwala zejść bliżej pierwotnego poziomu bazyliki na Wawelu

Kościół Mariacki w Krakowie to obiekt pełniący funkcje religijne i bardzo znany zabytek – jeden z symboli miasta. Do świątyni przychodzą wierni i liczni turyści, a wielu odwiedzających to osoby starsze, które mają kłopot ze sprawnym poruszaniem się.

Kościół Mariacki – zabytek i symbol Krakowa

Różnica poziomów posadzek pomiędzy wejściem do kościoła a poziomem nawy głównej to zaledwie dwa stopnie, jednak kruchta jest pomieszczeniem małym, gdy więc wejdzie tam kilka osób, robi się tłoczno. Dlatego z boku schodów wstawiono metalową pochylnię, której poręcze wydzielają przestrzeń dla osób korzystających z pochylni. Taka forma urządzenia nie narusza zabytkowej struktury cennego obiektu.

—

Metalowa pochylnia w kruchcie kościoła Mariackiego zapewnia dostępność, ale nie ingeruje w strukturę cennego zabytku

Katedrę w Erfurcie codziennie odwiedzają tysiące turystów – przychodzą podziwiać między innymi romański posąg z brązu, tzw. świecznik Wolframa, który stoi w nawie głównej. Prezbiterium w katedrze znajduje się pięć schodów ponad poziomem nawy głównej, co oczywiście stanowi barierę dla osób z ograniczonymi możliwościami ruchu.

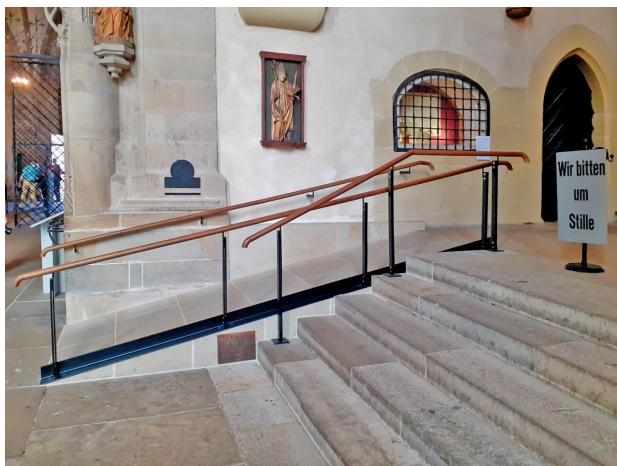
—

Wnętrze gotyckiej katedry w Erfurcie

Schody zajmują całą szerokość prezbiterium, dzięki czemu łatwo było znaleźć miejsce na wstawienie pochylni. Ze względu na warunki – odpowiednią szerokość schodów, ich prostą formę i ciągły ruch odwiedzających – dopuszczalne jest zbudowanie trwałej pochylni na krawędzi schodów. Zbudowano ją z podobnego kamienia, co stopnie, by zachować spójność elementów. Rozwiązanie można uznać za dopuszczalne, pomimo niezwyklej wartości zabytku, w którym je wprowadzono.

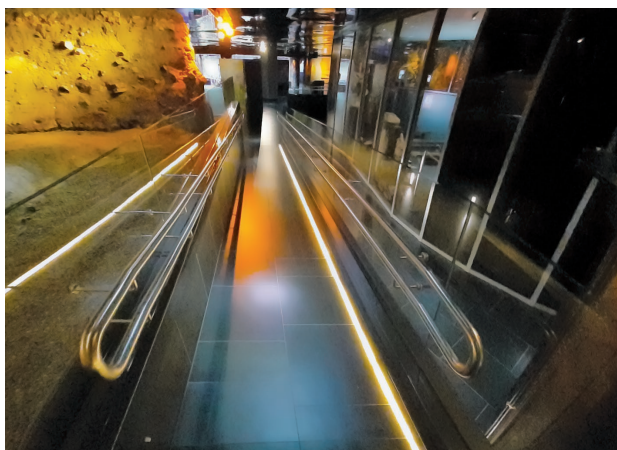

Pochylnia łącząca nawę główną i prezbiterium katedry w Erfurcie

Ekspozycja Rynek Podziemny w Krakowie została zorganizowana na dużej przestrzeni i na wielu poziomach, co pozwala obejrzeć różne znaleziska archeologiczne *in situ*. Dostępność całej ekspozycji zapewniają pochylnie, trwałe elementy aranżacji podziemnego muzeum, wykonane z różnych materiałów, oświetlone i wyposażone w obustronne poręcze, co znacznie ułatwia korzystanie.

Przestrzeń rezerwatu archeologicznego Rynek Podziemny w Krakowie jest dostępna dzięki zastosowaniu pochylni, podestów i podłóg podniesionych

W Krakowie można też zwiedzać wystawę architektoniczno-archeologiczną Wawel Zaginiony, na której nowoczesnie połączono eksponaty archeologiczne oraz relikty architektoniczne z różnych okresów – prezentowane *in situ*, co powoduje, że turyści muszą odwiedzać pomieszczenia znajdujące się na różnych poziomach.

W przejściu do jednej z sal ekspozycyjnych nie wprowadzono jeszcze rozwiązań trwale zapewniających dostępność i aby pokonać niewielkie schody, zastosowano przenośną pochylnię – lekkie urządzenie obsługa ekspozycji rozkłada, gdy pojawia się osoba z ograniczoną możliwością poruszania się. To rozwiązanie tymczasowe, ale spełniające potrzebną funkcję.

Rozkładany podest zapewniający dostępność jednej z sal ekspozycji Wawel Zaginiony

7.2. Podnośniki pionowe

Drugim rozwiązaniem umożliwiającym pokonywanie różnicy poziomów na jednej kondygnacji są podnośniki – różne urządzenia mechaniczne służące przemieszczaniu się w pionie. Zasada ich działania jest taka sama jak wind (dźwigów osobowych) – niewielka platforma przemieszcza się pomiędzy różnymi poziomami. Różnicą, która uzasadnia nadanie im innej nazwy, jest skala działania: windy z zasady służą komunikacji pomiędzy kondygnacjami, natomiast podnośniki pokonują mniejszą różnicę poziomów w ramach jednej kondygnacji. Ruch odbywa się na platformie, zabezpieczonej tylko osłonami i barierami, podnośniki nie wymagają rozbudowanych sztybów, mogą być zamontowane na posadzce i zajmują powierzchnię niewiele większą od powierzchni platformy, która – co do zasady – ma wielkość umożliwiającą transport jednego wózka.

Podnośnik montuje się jako urządzenia uzupełniające dla schodów, potrzebna jest odpowiednia powierzchnia i dostęp umożliwiający montaż (także barierok zabezpieczających) – w obiektach zabytkowych spełnienie tych wymagań nie jest łatwe, dlatego podnośniki nie są często stosowanym rozwiązaniem.

Montaż i demontaż podnośników nie wymagają znaczących ingerencji w strukturę zabytku, co jest niewątpliwą zaletą, są to jednak urządzenia mechaniczne, wymagające obsługi, konserwacji i napraw, stosunkowo kosztowne; współczesna forma podnośników sprawia też, że wpływają na odbiór zabytkowych wnętrz. Dlatego podnośniki montowane są w miejscach, w których można wygospodarować odpowiednią przestrzeń i w których są konieczne. Najczęściej są to więc muzea ulokowane w budynkach zabytkowych – podnośniki zapewniają dostępność, służą też do transportu (na przykład ciężkich eksponatów).

Przykłady

Arsenał to jeden z obiektów zespołu umocnień średniowiecznego Krakowa, które przetrwały do naszych czasów. W budynku – należącym do Muzeum Książąt Czartoryskich, oddziału Muzeum Narodowego w Krakowie – eksponuje się kolekcję zbiorów starożytnych. W przyziemiu jedno z dużych pomieszczeń wystawienniczych znajduje się kilkadziesiąt centymetrów poniżej poziomu głównego wejścia, za drzwiami prowadzącymi do sali zbudowano więc podest, z którego można zejść schodami lub zjechać za pomocą podnośnika pionowego. Ruchomą platformę zabezpieczono szklanymi osłonami, miejsce odpowiednio oznaczono, panel obsługujący podnośnik umieszczono na wysokości umożliwiającej korzystanie z wózka.

Muzeum Książąt Czartoryskich
w Krakowie – podnośnik w sali
wystawowej w Arsenał

Muzeum Narodowe w Lublinie mieści się w budynkach dawnego zamku. Średniowieczny zespół był wielokrotnie przebudowywany, między innymi w XIX wieku – z przeznaczeniem na więzienie. Kondygnacje w poszczególnych skrzydłach dawnego zamku różnią się znacznie poziomami, więc przejście pomiędzy nimi wymaga pokonania biegu schodów.

Podczas gruntownego remontu budynku zapewniono dostępność całej ekspozycji muzealnej – w miejscach, gdzie różnica poziomów była niewielka, wylano posadzki tworzące jedną płaszczyznę. Jednak przy większej różnicy poziomów konieczny był montaż podnośnika.

Podnośnik w salach ekspozycyjnych Muzeum Narodowego w Lublinie

W budynku młyna papierniczego w Dusznikach-Zdroju działa Muzeum Papiernictwa. Zbudowany w końcu XVI wieku obiekt zachował oryginalną formę architektoniczną, układ wewnątrz i wiele elementów wystroju. Dużą atrakcją turystyczną jest działająca linia produkcji czerpanego papieru.

Obok murowanego młyna papierniczego znajduje się drewniana suszarnia, w której rozwieszano świeżo wyprodukowany papier, jeszcze mokry. Różnicę poziomów pomiędzy sąsiadującymi obiektami zniwelowano dzięki zamontowanemu w suszarni podnośnikowi.

Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju – różnicę poziomów pomiędzy budynkiem młyna a salami ekspozycyjnych w suszarni pozwala pokonać podnośnik

Komunikacja pomiędzy kondygnacjami – windy i platformy schodowe

Charakterystyka barier

Piątą strefą wymagającą działań zapewniających dostępność jest przestrzeń pomiędzy kondygnacjami, czyli komunikacja pionowa – ze względu na skalę rozwiązań technicznych to strefa najtrudniejsza. Najpopularniejszymi rozwiązaniami są tu przede wszystkim windy (dźwigi osobowe) i, w znacznie mniejszym zakresie, urządzenia zwane platformami schodowymi.

Podstawową komunikację pomiędzy kondygnacjami zapewniają schody, które w zależności od charakteru i funkcji budynku otrzymywały różne formy. W obiektach mieszkalnych i użyteczności publicznej – edukacyjnych, biurowych, teatrach, obiektach reprezentacyjnych itd. – miały formę wydzielonych, powtarzalnych klatek schodowych. Takie schody miały zwykle regularne, dzielone na odcinki biegi, a ich parametry umożliwiały wygodne przemieszczanie się osób bez ograniczeń funkcjonalnych. Długość biegów i liczba stopni była zależna od wysokości kondygnacji i koncepcji architektonicznej. Cechy techniczne, funkcjonalne i architektoniczne schodów wynikały ze standardu obiektu.

Nie wszędzie jednak stosowano takie rozwiązania. W zabytkach architektury obronnej, przemysłowych czy w obiektach architektury wernakularnej schody mają bardzo zróżnicowane formy. Często były dostosowane do ograniczeń przestrzennych czy ekonomicznych, co odbywało się kosztem ich standardu funkcjonalnego, w efekcie nawet osoby w pełni sprawne mogą mieć trudności w ich pokonywaniu.

Szczególnie kłopotliwe w użytkowaniu są schody w zabytkowych wieżach, fortyfikacjach czy obiektach przemysłowych – różnica poziomów może sięgać wielu metrów (nawet kilkudziesięciu), a więc ciągi schodów mogą liczyć nawet kilkadziesiąt stopni. Takie schody – wąskie, strome, kręte – są bardzo niewygodne.

Nietypowe historyczne schody mają jednak wartość jako zabytki. Można nawet uznać, że im schody bardziej odbiegają od współczesnych standardów, tym większą wartość mają jako oryginalne elementy zabytkowe, dlatego powinny być chronione

w historycznej postaci. Poza tym klatki schodowe i schody były w większości obiektów przestrzenią reprezentacyjną, starannie zaprojektowaną i zrealizowaną. Są to więc elementy o istotnej wartości zabytkowej i znaczące dla odbioru zabytku, stąd wszelkie ingerencje i przekształcenia powinny być prowadzone bardzo odpowiedzialnie.

Charakterystyka schodów łączących kondygnacje wskazuje, że zarówno ze względów technicznych (duża różnica poziomów), jak i konserwatorskich (wartość zabytkowa), zapewnienie dostępności poprzez ich przebudowywanie nie jest możliwe. Dlatego jedynym rozwiązaniem jest zastosowanie urządzeń technicznych – wind lub platform schodowych.

Rozwiązania

8.1. Windy

Windy (dźwigi osobowe) równoległe z klatkami schodowymi zapewniają we współczesnym budownictwie komunikację (i dostępność) pomiędzy kondygnacjami. W coraz szerszym zakresie są też wprowadzane do obiektów zabytkowych.

Jako rozbudowane technicznie urządzenia dźwigi są relatywnie duże i wymagają określonej przestrzeni w pionie na całej wysokości budynku. Zamontowanie wind łączy się z trwałymi ingerencjami w obiekt – konieczne są między innymi: fundament, prowadnice, urządzenia napędowe, drzwi – dlatego ich lokalizacja powinna w możliwie największym zakresie uwzględniać zasady konserwatorskie, a montaż wind powinien w możliwie najmniejszym stopniu naruszać strukturę zabytkowego obiektu. Kluczowe jest uniknięcie dodatkowych otworów w stropach i sklepieniach dla uzyskania przestrzeni na poruszanie się kabiny windowej. Optymalne jest wstawianie windy w przestrzeń budynku już otwartą – na klatce schodowej – lub dostawienie jej na zewnątrz.

Winda powinna być jak najmniej widoczna – co jest trudne, bo zajmuje relatywnie dużo przestrzeni – a jednocześnie należy ją umieścić w miejscu łatwo dostępnym. Optymalnymi lokalizacjami mogą być pomocnicze klatki schodowe lub tylne elewacje.

Dobrym rozwiązaniem są kabiny o przezroczystych ścianach – mniej widoczne, a przy tym tworzące dodatkową perspektywę do oglądania zabytku z wnętrza. Windy produkuje się na zamówienie, a więc można dostosować wielkość i kształt kabiny do istniejącej przestrzeni.

Z funkcjonalnego i konserwatorskiego punktu widzenia kluczowe jest miejsce zamontowania windy w zabytku. Generalnie możliwe są cztery lokalizacje: w przestrzeni istniejącej klatki schodowej, w przestrzeni stworzonej przez przebicie istniejących stropów, na zewnątrz zabytku przy jednej z elewacji, w przestrzeni dobudowanej do zabytku. Wybór rozwiązania zależy od charakterystyki przestrzennej zabytku, jego wartości i potrzeb użytkowych, a każda lokalizacja ma wady i zalety.

Pierwszym wariantem jest więc wmontowanie windy w istniejącą klatkę schodową. Warunkiem jest oczywiście odpowiednia przestrzeń pomiędzy biegami schodów, a podstawową zaletą niewielka ingerencja w strukturę obiektu. Wada to wyeksponowanie dużego, współczesnego urządzenia w przestrzeni, z której korzystają wszyscy użytkownicy obiektu.

Drugie rozwiązanie polega na przebicciu stropów i stworzeniu przestrzeni dla ruchu windy. Ma ono oczywisty mankament, znaczącą ingerencja w historyczną strukturę. Z drugiej jednak strony, takie rozwiązanie umożliwia lokalizację windy w mało widocznym i mniej wartościowym miejscu. Trzeba jednak pamiętać, że przebiccie stropów jest generalnie niewskazane ze względów konstrukcyjnych.

Trzecia możliwość polega na dostawieniu windy na zewnątrz budynku przy jednej z elewacji. Niewątpliwą zaletą tego rozwiązania jest uniknięcie ingerencji w strukturę zabytku (z wyjątkiem przejść łączących windę z obiektem), natomiast wadą wyeksponowanie windy na zewnątrz obiektu. W większości obiektów istnieją jednak elewacje mniej ważne dla odbioru zabytku, przy których montaż windy jest dopuszczalny. Ważna w tym rozwiązaniu jest też możliwość łatwego demontażu windy, który pozwala przywrócić pierwotny stan i wygląd zabytku.

Czwarta możliwość polega na dobudowaniu przestrzeni, w której może zostać zamontowana winda – to rozwiązanie radykalne, bo zmienia wygląd zabytku. Jest jednak w pewnych przypadkach stosowane – gdy współczesne użytkowanie zabytku wymaga nowych powierzchni (zwykle nie tylko na komunikację), a wartość zabytku pozwala na takie rozwiązanie. Zaletą jest możliwość ograniczenia ingerencji w autentycznej przestrzeni zabytku dzięki przeniesieniu pewnych funkcji do nowej kubatury.

Windy są kosztowne, muszą spełniać szereg standardów i wymagań, potrzebują przestrzeni na szyby. Rygory bezpieczeństwa podlegają atestowaniu i kontroli nadzoru technicznego. Jednak z punktu widzenia użytkownika winda jest urządzeniem prostym w obsłudze, nie wymaga instrukcji ani pomocy. To urządzenie wielofunkcyjne – zapewnia nie tylko dostępność osobom z ograniczeniami, ale mogą korzystać z niej wszyscy inni użytkownicy zabytku i służy też do transportu towarowego.

Parametry kabin windowych powinny być dostosowane – na przykład wielkość kabiny powinna umożliwić manewrowanie osobie na wózku, lustro powinno być odpowiednio duże i zawieszona na odpowiedniej dla niej wysokości, przyciski powinny być wyróżnione itd.

Przykłady

Pałac w Radziejowicach to obiekt znany i odwiedzany przez wielu turystów. Jest blisko Warszawy, pałac jest otoczony pięknym parkiem krajobrazowym, a podczas powojennego remontu gruntownie obiekt zmodernizowano. Pałac pełni funkcję ośrodka pracy twórczej i wypoczynku dla środowisk artystycznych i naukowych.

Z kilkudziesięciu pokoi hotelowych korzysta również wiele osób o ograniczonej możliwości poruszania się, dlatego konieczne było wyposażenie obiektu w windę. Została zamontowana w przestrzeni pomiędzy biegami klatki schodowej – taka lokalizacja jest najdogodniejsza ze względów użytkowych, a jednocześnie nie wymagała prawie żadnych ingerencji w zabytkową strukturę obiektu.

Winda wstawiona do przestrzeni pomiędzy biegami schodów w pałacu w Radziejowicach

Zbiory Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku mieszczą się na drugim piętrze w krakowskich Sukiennicach. Schody prowadzą do galerii, na taras widokowy i do toalet dla osób z ograniczeniami na pierwszym piętrze. Aby zapewnić dostępność tych kondygnacji konieczne było zamontowanie windy – jedynym dostępnym miejscem była niewielka, tworząca okrąg przestrzeń na klatce schodowej. Zamówiono okrągłą kabinę windową, która wypełnia przestrzeń pomiędzy ozdobnymi filarami klatki schodowej. Wejście do windy znajduje się bezpośrednio przy wejściu z płyty Rynku Głównego, jest więc pozbawione barier.

Kabiny wind są produkowane na zamówienie i mogą być także okrągłe – winda zamontowana w Sukiennicach

Podczas gruntownego remontu zabytkowej siedziby Muzeum Czartoryskich w Krakowie zamontowano również windy – były konieczne, aby zapewnić dostępność całej kolekcji. Kompleksowy remont umożliwił wybudowanie szybów windowych w miejscach dogodnych dla organizacji ruchu odwiedzających. Wymagało to ingerencji w strukturę obiektów, ale jednocześnie pozwoliło ukryć windy – widoczne są tylko drzwi.

W Muzeum Książąt Czartoryskich szyby windowe zostały wbudowane w strukturę budynku – widoczne są tylko wejścia do wind

Jedna z wind została zamontowana bezpośrednio przy wejściu na ekspozycję, dzięki czemu osoby z ograniczeniami mogą od razu dostać się na wybraną kondygnację muzeum.

Winda dla osób z ograniczeniami ruchu została zamontowana bezpośrednio przy wejściu na ekspozycję w Muzeum Książąt Czartoryskich

Dawna osmańska twierdza w Janinie w północno-zachodniej Grecji to zabytek, który przeszedł gruntowne prace konserwatorskie i remontowe, a w jednym z bastionów zorganizowano muzeum. Aby uzyskać więcej powierzchni ekspozycyjnej, pomieszczenia o wysokości dwóch kondygnacji przedzielono nowymi stropami,

które zamontowano w sposób możliwie jak najmniej naruszający zabytkowe ściany. Dostępność obydwu kondygnacji zapewniono dzięki montażowi windy w nowym stropie. Takie rozwiązanie pozwoliło uniknąć ingerencji w historyczną strukturę obiektu.

Winda zapewniająca dostępność całej ekspozycji w bastionie twierdzy w Janinie została zamontowana w nowym stropie

Dawny pałac arcybiskupi w Trondheim to jeden z największych, mających tak długą historię, kamiennych obiektów zachowanych w Skandynawii. W cennym zabytku zachowały się nawet fragmenty średniowiecznych malowideł. Rozległy obiekt pełni obecnie wiele funkcji i korzysta z niego wiele osób.

Montaż windy w dawnym pałacu arcybiskupim w Trondheim wymagał przebicia otworu w drewnianym stropie

W zabytkowej strukturze trudno było zlokalizować windę, ale obiekt nie jest wysoki, dlatego aby stworzyć przestrzeń dla windy konieczne było przebicie tylko jednego stropu, co było technicznie stosunkowo proste, gdyż strop jest drewniany. Szyb windy wydzielono przezroczystymi przegrodami, co czyni go mniej widocznym w zabytkowym wnętrzu.

Liczący ponad 100 lat dawny budynek magazynowy w Oświęcimiu postanowiono adaptować na Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej. Kilku-

piętrowy budynek ma dobrą lokalizację, odpowiednią kubaturę, stoi na dużej działce umożliwiającej odpowiednie zagospodarowanie dla potrzeb obsługi ruchu turystycznego. Do głównego wyjścia do budynku doprowadzono rampę umożliwiającą wjazd wózkom, jednak potrzebna też była komunikacja pomiędzy kondygnacjami. Wybudowanie odpowiedniej klatki schodowej i windy w istniejącej przestrzeni budynku zajęłoby zbyt dużo powierzchni. Postanowiono powiększyć obiekt o przestrzeń potrzebną na komunikację pionową, którą uzyskano, dodając kubaturę za fragmentem „przesuniętej” ściany elewacyjnej. Wiernie odtworzona ściana została wybudowana kilka metrów poza dawnym obrysem. Dodatkowym elewacjom nadano prostą, współczesną, zharmonizowaną z całością formę.

W dodatkowej przestrzeni budynku Muzeum Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej wstawiono trzon komunikacyjny z windą

Dodatkową przestrzeń dobudowano podczas kapitalnego remontu, który pozwolił adaptować dawny magazyn na nowoczesne muzeum. Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków, dlatego przeprowadzona rozbudowa wymagała uzgodnienia i pozwolenia konserwatorskiego.

Pełną dostępność zabytku umożliwia winda i ułożenie wszystkich podłóg w przestrzeni ekspozycyjnej na jednym poziomie (bez progów)

8.2. Platformy schodowe

Drugim urządzeniem stosowanym do zapewniania dostępności w komunikacji pomiędzy piętrami są platformy schodowe, urządzenia przemieszczające się pomiędzy poziomami, służące do transportu jednej osoby na wózku lub na siedzisku. Platformy schodowe są napędzane silnikami elektrycznymi, a do obsługi służy panel zamontowany w obudowie platformy, który pozwala sterować kierunkiem ruchu (górze lub dół).

Platformy schodowe są urządzeniami poruszającymi się na prowadnicach, które muszą być przymocowane do stabilnych elementów, dlatego są zwykle montowane do ścian, czasami do biegów schodowych. Rzadko montuje się je w rozbudowanych, wolnostojących schodach.

Z technicznego punktu widzenia nie ma ograniczeń długości biegów, na których mogą być montowane platformy schodowe. Zwykle jednak są montowane przy biegach pojedynczych. Na klatkach schodowych, na których biegi są powtarzane na kolejnych kondygnacjach, zdecydowanie bardziej racjonalnym rozwiązaniem są windy. Platformy schodowe są więc montowane na kilkustopniowych schodach – gdy jest już zbyt wysoko na podnośnik pionowy, a jeszcze zbyt nisko na windę.

Mankament platform schodowych to konieczność pomocy w obsłudze, więc kontaktu z pracownikami obiektu. Wymagają też okresowych przeglądów i napraw, których koszt – kilkadziesiąt tysięcy złotych – również ogranicza ich szersze stosowanie.

Z konserwatorskiego punktu widzenia platformy schodowe można uznać za akceptowalne rozwiązanie, ponieważ nie wymagają rozległych ingerencji w zabytkową strukturę obiektu.

Przykłady

Obiekt zwany Arsenalem mieści kolekcję sztuki starożytnej należąca do Muzeum Książąt Czartoryskich. Kilkupiętrowy budynek przeszedł kompleksowy remont, podczas którego wprowadzono szereg rozwiązań zapewniających dostępność. Komunikację pomiędzy kondygnacjami zapewnia winda, jednak nie obsługuje wszystkich poziomów, dlatego na jednym z biegów na ostatniej kondygnacji zamontowano platformę schodową. W tym przypadku konstrukcję nośną można było zamocować do ściany. Błyszczące metalowe elementy platformy nie wyróżniają się, ponieważ cała klatka schodowa ma współczesny charakter.

Platforma schodowa we współczesnej klatce schodowej w budynku Arsenau w Krakowie

Zamek w Malborku jest prawdopodobnie największą ceglana budowla obronna zbudowana w sredniowieczu. Rozlegly kompleks sklada sie z wielu obiektow i pomieszczen na roznych poziomach. Zapewnienie dostepnosci w tym zabytku jest bardzo trudnym zadaniem i z koniecznosci moze obejmowac tylko wybrane pomieszczenia.

Najwieksza bariera sa schody, ktorych jest wiele i maja bardzo rozna forme. W niektorych przypadkach nie ma mozliwosci zastosowania zadnych rozwiazan zapewniajacych dostepnosc. Tam, gdzie jest wiecej miejsca, zamontowano platformy schodowe, ktore w niewielkim stopniu ingeruja w gotycka strukture i zajmuja stosunkowo niewiele miejsca – jest to bardzo istotne, gdyz zabytek odwiedzaja setki tysiecy turystow.

Platforma schodowa zamontowana na zamku w Malborku

Charakterystyka barier

Zasadniczym problemem ograniczającym dostępność zabytku są oczywiście bariery architektoniczne wynikające z budowlanej struktury zabytku. Usuwanie i ograniczanie barier to działania złożone, w których pomocne są również elementy wystroju i wyposażenia zabytków, mogące ułatwić osobom z ograniczeniami ruchu korzystanie z zabytków i podnieść komfort użytkowania. Wyposażenie ułatwiające użytkowanie obiektu osobom z ograniczoną mobilnością może być instalowane w całym zabytku, a więc można je traktować jako szóstą strefę funkcjonalno-przestrzenną w zapewnianiu dostępności.

Usprawnienia związane z użytkowaniem zabytków przez osoby z ograniczeniami mogą obejmować elementy wykończenia budynku lub dodatkowe wyposażenie – pierwsza grupa usprawnień jest generalnie wykonywana na etapie prac remontowych lub adaptacyjnych, powinna więc być zaplanowana przed tymi pracami, natomiast drugą grupę usprawnień można realizować w dowolnym czasie, ponieważ wymaga tylko odpowiedniego zakupu.

Do pierwszej grupy można zaliczyć na przykład montaż różnych urządzeń na odpowiedniej wysokości, odpowiednie wyposażenie toalet i szatni, poręcze. Do drugiej grupy usprawnień należy na przykład wyposażenie zabytkowych obiektów w wózki czy dodatkowe krzesła.

W przypadku wszystkich usprawnień ważne jest również odpowiednie oznakowanie. Wyposażenie jest bezużyteczne, gdy nie ma odpowiedniej informacji lub obsługi, która może je udostępnić.

Z konserwatorskiego punktu widzenia doposażenie zabytku w sprzęt podnoszący komfort dostępności jest praktycznie neutralne, podobnie jak dostosowanie wyposażenia standardowego do potrzeb osób z ograniczeniami ruchu.

Rozwiązania

Rozwiązania służące dostosowaniu wystroju i wyposażenia zabytkowych obiektów do potrzeb osób z ograniczeniami ruchu można podzielić na kilka grup.

9.1. Urządzenia umożliwiające komunikację z obsługą zabytku

Zapewnienie dostępności do obiektu zabytkowego często wymaga dodatkowego technicznego wyposażenia – oprócz urządzeń i rozwiązań już opisanych w innych punktach, potrzebne są urządzenia służące komunikacji. Dzwonki lub mikrofony powinny być zamontowane na odpowiedniej dla osoby na wózku wysokości, a sygnał z nich powinien docierać do miejsca, gdzie stale przebywa obsługa zabytkowego obiektu. Ze względów konserwatorskich montaż dzwonek czy mikrofonów nie powinien być dokonywany na historycznych elementach. Dlatego dobrym rozwiązaniem jest zamontowanie panelu służącego komunikacji na oddzielnie stojącym elemencie.

Przy wejściu do zabytkowego obiektu powinny się znaleźć urządzenia do komunikacji zamontowane na wysokości osoby stojącej oraz na wysokości umożliwiającej komunikację osobie na wózku. To ważne szczególnie przy wejściach zapewniających dostępność alternatywną, przy których nie ma stałej obsługi.

Przykłady

Przy wejściu do Międzynarodowego Centrum Kultury przy Rynku Głównym w Krakowie umieszczono panel z urządzeniami do komunikacji, które zostały zamontowane na dwóch wysokościach. Zlikwidowano też próg wejściowy – do budynku wchodzi się z poziomu płyty rynku.

Przy wejściu do Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie urządzenia służące komunikacji zamontowano na dwóch poziomach

Stara Oranżeria w warszawskich Łazienkach to obiekt, którego kondygnacje są bardzo wysokie. Osoby z ograniczeniami ruchu mogą skorzystać z odrębnych wejść na każdą z nich, ale tylko przy dolnym wejściu na stałe znajduje się obsługa obiektu. Dlatego wejście alternatywne na górną kondygnację wyposażono w urządzenie umożliwiające kontakt z obsługą, umieszczone na wysokości pozwalającej komunikować się osobie na wózku.

Panel umożliwiający zawiadomienie obsługi obiektu o konieczności otwarcia wejścia do galerii

Przy wejściu do Białego Domu w Łazienkach zamontowano podnoszoną platformę, a osoba na wózku komunikuje się z obsługą budynku poprzez mikrofon wbudowany w oddzielnie stojący słupek, dzięki czemu uniknięto montażu współczesnych urządzeń na zabytkowej fasadzie.

Mikrofon do komunikacji z obsługą Białego Domu został zamontowany w słupku

9.2. Dostosowanie wyposażenia dla potrzeb osób z ograniczeniami ruchu

Druga grupa rozwiązań polega na dostosowaniu standardowego wyposażenia obiektu do potrzeb osób z ograniczeniami ruchu. W muzeach, teatrach, szkołach, filharmoniach, biurach, trzeba zapewnić dostępność kas, szatni, recepcji, toalet. Dla osób na wózkach dostęp do tych miejsc jest utrudniony ze względu na wysokość lad, punktów informacyjnych, szafek do przechowywania rzeczy. To szczególnie utrudnienie w miejscach samoobsługowych, których jest coraz więcej. Właściwym rozwiązaniem jest więc uzupełnienie standardowego wyposażenia o to umieszczone na wysokości dostępnej dla osoby na wózku.

Publiczne obiekty muszą mieć toalety dostosowane do osób z ograniczonymi możliwościami poruszania się. W obiektach zabytkowych czasami niemożliwe jest wygospodarowanie przestrzeni na osobne toalety, w takich przypadkach istniejąca łazienka powinna być wyposażona w sprzęt dostosowany do potrzeb osób z ograniczeniami ruchu. Oczywiście takie toalety nie mogą być ograniczone żadnymi barierami, a ich wielkość powinna umożliwiać poruszanie się osobie na wózku.

Przykłady

Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie jest odwiedzane przez setki tysięcy turystów, dlatego z najwyższą starannością zapewniono w nim dostępność, między innymi zamontowano panel obsługujący szafki, w których można schować bagaż na czas zwiedzania ekspozycji. Panel informacyjny – w języku polskim i angielskim – jest zamontowany na wysokości dostępnej dla osoby poruszającej się na wózku.

Panel sterujący szafkami na bagaże w Muzeum Książąt Czartoryskich został umieszczony na wysokości dogodnej dla osoby na wózku

Również szafki na bagaż turystów zostały umieszczone na wysokości dogodnej dla osób na wózku.

Z dolnych szafek na bagaże w Muzeum Książąt Czartoryskich mogą wygodnie korzystać osoby na wózku

Toalety w Muzeum Książąt Czartoryskich są odpowiednio oznaczone, dostęp do nich dla osób z ograniczeniami ruchu nie jest utrudniony żadnymi barierami. Pomieszczenia mają wymiary pozwalające na korzystanie z nich osobom na wózku, miski ustępowe i umywalki są na odpowiednich wysokościach, wyposażone po obydwu stronach w ruchome poręcze.

Pomieszczenia toalet w Muzeum Książąt Czartoryskich mają odpowiednią wielkość, urządzenia sanitarne są wyposażone w poręcze

9.3. Sprzęt ułatwiający korzystanie z zabytku

Pojęcie dostępności to nie tylko likwidowanie barier architektonicznych, ale również poprawianie komfortu korzystania z zabytku przez osoby z ograniczeniami ruchu. Tak rozumiana dostępność polega na przykład na wyposażeniu obiektów publicznych w wózki dla osób mających problemy z poruszaniem się. Można je zaoferować osobom, które nie korzystają z nich na stałe, ale mogą ich potrzebować podczas zwiedzania historycznego obiektu lub dłuższego w nim przebywania. Podobnie można traktować krzesła rozstawione w różnych pomieszczeniach historycznego obiektu, na których osoby odwiedzające mogą odpocząć.

Tego typu wyposażenie powinno być usytuowane w odpowiednim miejscu, aby optymalnie spełniało swoje funkcje. Na przykład wózki powinny stać przy wejściach do zabytkowych obiektów – szczególnie ważne jest to w dużych zespołach składających się z większej liczby budynków. Informacja o możliwości skorzystania z wózków powinna być widoczna, wskazane jest też zapewnienie asysty osoby z obsługi czy z grona wolontariuszy.

Ważnym elementem wyposażenia są też krzesła, na których można odpocząć. Nie muszą być rozstawione na stałe, by nie zakłócać organizacji przestrzeni, natomiast w różnych częściach budynku, na przykład w pomieszczeniach gospodarczych, powinny być przygotowane składane krzesła, z których mogą skorzystać osoby potrzebujące wypoczynku. Obsługa obiektu powinna oferować taką możliwość.

Innym elementem wyposażenia, który może podnieść komfort zwiedzania obiektów historycznych przez osoby z ograniczeniami ruchu, są miejsca do siedzenia o zróżnicowanej wysokości.

Przykłady

Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie jest wyposażone w wózki, z których można skorzystać, zwiedzając ekspozycję i zabytkowy obiekt. Wózki umieszczono w pomieszczeniu z szafkami na bagaż turystów, znajdującym się przy wejściu do obiektu, na samym początku trasy zwiedzania, dzięki temu turyści od razu widzą, że mogą skorzystać z tego udogodnienia. Trasa muzealna jest pozbawiona barier dla wózka, a budynek wyposażony w windę, która ma drzwi o szerokości umożliwiającej swobodne nim manewrowanie.

Wózek w pomieszczeniu z szafkami na bagaż

W Muzeum Książąt Czartoryskich w kilku miejscach zmagazynowano składane krzesła – są umieszczone blisko trasy zwiedzania ekspozycji, więc można z nich łatwo skorzystać. Są zawieszane na ruchomych stojakach, nie zajmują więc wiele miejsca i łatwo je transportować.

Stojaki z krzesłami są ruchome
i nie zajmują dużo miejsca

Pojedyncze krzesła rozstawiono w różnych miejscach ekspozycji i każda potrzebująca osoba może z nich korzystać. W muzeum znajdują się też siedzenia o różnej wysokości.

Krzesła rozstawiono na trasie zwiedzania

Ławy z siedziskami o różnej wysokości

Część III

Projektowanie i wdrażanie
dostępności w obiekcie
zabytkowym

Koncepcja i audyt dostępności obiektu zabytkowego

Międzynarodowe i krajowe dokumenty jednoznacznie nakazują zapewnienie szeroko rozumianej dostępności, w tym oczywiście architektonicznej. W Polsce obowiązek ten muszą realizować wszystkie podmioty publiczne użytkujące obiekty zabytkowe, co jednoznacznie określa ustawa o zapewnieniu dostępności z roku 2019¹.

Zapewnienie dostępności wymaga opracowania koncepcji, co w przypadku obiektów zabytkowych jest szczególnie ważne i trudne, może bowiem kolidować z ochroną zabytkowych wartości i wymaga kompromisu, polegającego na zapewnieniu szeroko rozumianej dostępności alternatywnej, która pozwala ograniczyć zakres ingerencji w zabytek. Opracowanie takiej koncepcji jest więc bardziej złożone niż w przypadku innych budowli i wymaga połączenia analizy barier architektonicznych z analizą ich wartości zabytkowej oraz konieczną do wyznaczenia funkcjonalnych potrzeb dostępności analizą funkcjonalną obiektu. Trzeba więc zebrać trzy grupy informacji – na temat barier architektonicznych, wartości zabytkowych, funkcji użytkowych. Informacje te są powiązane, ponieważ dotyczą tych samych elementów budowli, jednak wymagają interpretacji z różnych punktów widzenia.

Modelu analiz o takim zakresie nie wdrożono do praktyki, konieczne jest zatem jego opracowanie, i to w formie, która uwzględni potrzeby konserwatorskie, w czym – jako grupa odpowiadająca za ochronę zabytkowych wartości – powinni uczestniczyć konserwatorzy zabytków.

Potrzeba uwzględnienia konserwatorskiej perspektywy na dostępność uzasadnia propozycję procedury i dokumentu pod tytułem *Audyt dostępności architektonicznej zabytku*.

---

¹ Polska ustawa o zapewnieniu dostępności z roku 2019 dodatkowo stanowi, że: „Każdy, bez konieczności wykazania interesu prawnego lub faktycznego, ma prawo poinformować podmiot publiczny o braku dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, o których mowa odpowiednio w art. 6” (art. 29) i jednocześnie: „Osoba ze szczególnymi potrzebami lub jej przedstawiciel ustawowy, po wykazaniu interesu faktycznego, ma prawo wystąpić z wnioskiem o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, zwanym dalej wnioskiem o zapewnienie dostępności” (art. 30, ust. 1).

Ze względu na szeroki zakres informacji potrzebnych do opracowania audytu, praca ta wymaga współpracy kilku specjalistów, którzy powinni zidentyfikować bariery architektoniczne i określić możliwości ich likwidacji lub stworzenia tras alternatywnych. Zarządca obiektu musi określić schemat funkcjonalny jego użytkowania. Taki schemat powinien wskazywać miejsca i trasy, do których muszą docierać użytkownicy obiektu i gdzie powinna być zapewniona dostępność. Z kolei konserwatorzy powinni ocenić te propozycje z punktu widzenia ochrony zabytkowych wartości. Suma tych informacji pozwala sformułować optymalną koncepcję dostępności architektonicznej zabytku. Na jej podstawie należy zaprojektować rozwiązania techniczne, oczywiście zgodne z zasadami konserwatorskimi (rozdział 5).

Podstawą opracowania audytu dostępności zabytku jest więc zebranie kompletnych informacji. W niektórych obiektach – szczególnie tych zajmowanych przez podmioty o znacznym statusie – część informacji może być już zebrana, przepisy nakazują bowiem sporządzanie dokumentów oceniających dostępność instytucji publicznych.

10.1. Raport i audyt dostępności

Ustawa o dostępności nakazuje podmiotom publicznym przygotowanie raportów dostępności oraz określa wymagania dotyczące certyfikacji dostępności. Podmioty publiczne powinny więc posiadać raporty dostępności i mogą posiadać wykonane na potrzeby certyfikacji audyty dostępności, a informacje zawarte w tych dokumentach stanowią punkt wyjścia do opracowania koncepcji dostępności zabytku.

Obligatoryjnym dokumentem oceniającym dostępność obiektów – również zabytkowych, pełniących funkcje publiczne – jest raport dostępności. W artykule 11, w którym zapisano konieczność sporządzania tego dokumentu, określono również zakres informacji objętych raportem i czas nim objęty, termin i miejsce składania raportu i formę jego publikacji. Raport ma ustandaryzowaną formę – powinien być przygotowany na formularzu udostępnionym na stronie Biuletynu Informacji Publicznej ministra do spraw rozwoju regionalnego².

W ustępie 9 artykułu 11 wymieniono trzy elementy, które powinien zawierać raport: analizę stanu zapewnienia dostępności, ocenę skuteczności działań zapewniających dostępność oraz rekomendacje dla poprawy dostępności (także w zakresie zmian przepisów prawa oraz dokumentów na jej temat). Szczegółowe informacje ra-

² Zgodnie z zapisami artykułu 11 podmioty publiczne są zobowiązane do przekazania co 4 lata raportu o dostępności do dnia 31 marca danego roku i opublikowania go na stronie internetowej. Jednocześnie artykuł 12 stanowi, że „niezależnie od obowiązku, o którym mowa w art. 11 ust. 1, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego może, w każdym czasie, występować do podmiotów publicznych o przedstawienie sprawozdań dotyczących zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w zakresie ich działalności”.

portu powinny przedstawiać realizację minimalnych wymagań dostępu (zawartych w artykule 6 wspomnianej ustawy), a jeśli nie można ich spełnić i zapewniono dostęp alternatywny, należy uzasadnić takie rozwiązanie.

Przegląd raportów opublikowanych na stronach różnych instytucji użytkujących zabytki wskazuje jednak, że dokumenty te nie pokazują złożoności zagadnienia dostępności. Formularz „Raportu o stanie zapewniania dostępności podmiotu publicznego” jest bowiem bardzo prosty³. Dział 1, „Dostępność architektoniczna”, zawiera tylko kilka pytań, na które można odpowiedzieć, wybierając jedną z odpowiedzi („Tak” lub „Nie” albo odpowiedź o częściowym rozwiązaniu problemu). Podobnie skromny jest dział 4, „Informacja o dostępie alternatywnym”, w którym należy przedstawić i uzasadnić wprowadzenie dostępu alternatywnego. W rezultacie raporty nie pokazują wielu szczegółów zapewnienia dostępności architektonicznej ani planu rozwiązania problemów. Trudno zresztą tego oczekiwać, skoro raporty są wynikiem samooceny sporządzających je instytucji, więc w praktyce stanowią tylko formalne wypełnienie nałożonego przez ustawę obowiązku.

Znacznie więcej informacji zawierają audyty dostępności, które mają zwykle określony cel praktyczny, narzucający standard ich wykonania. W Polsce najczęściej służą uzyskaniu certyfikatu dostępności lub zdobyciu finansowania usprawnień zapewnających dostępność.

Ustawa możliwość certyfikacji dostępności określa w rozdziale 3 – jej celem jest formalne potwierdzenie, że audytowany podmiot zapewnia dostępność⁴, a zakres rzeczowy certyfikacji wynika z minimalnych wymagań określonych w artykule 6, co do zasady jest więc taki, jak w raporcie dostępności. Podobna jest też struktura audytu służącego certyfikacji – obejmuje analizę obiektu i zalecenia poprawiające dostępność⁵, które powinny być szczegółowe i zawierać wszystkie elementy budynku istotne dla dostępności. Certyfikat ma określony czas ważności (4 lata – art. 19), nie jest jednak obowiązkowy – proces certyfikacji podejmuje się na wniosek zainteresowanego podmiotu (art. 21). Aby zapewnić odpowiedni poziom certyfikacji, ustawa określa warunki dla podmiotów, które mogą ją prowadzić⁶. Nie określono natomiast wymagań w stosunku do audytorów.

Proces certyfikacji podejmują podmioty publiczne, które starają się spełniać współczesne standardy – certyfikat dostępności potwierdza ich wysoką pozycję, sza-

³ Wzór raportu został opublikowany na stronie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej: <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/formularz-raportu-o-stanie-zapewniania-dostepnosci> (dostęp: 10.10.2022).

⁴ W ustępie 1 artykułu 15 zapisano, że certyfikacja dostępności „ma na celu potwierdzenie czy podmiot, o którym mowa w art. 5 ust. 1, zapewnia dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami”.

⁵ Proces certyfikacji obejmuje trzy zasadnicze działania (art. 15, ust. 2): „1) weryfikację spełnienia minimalnych wymagań, o których mowa w art. 6, przez przeprowadzenie audytu dostępności; 2) sformułowanie szczegółowych zaleceń w zakresie poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez dany podmiot; 3) wydanie certyfikatu dostępności”.

⁶ Na przykład Fundacja Integracja wydaje w oparciu o przeprowadzone audyty certyfikat „Obiekt bez barier”. Certyfikat otrzymało już kilkaset obiektów, które pozytywnie przeszły proces audytu Fundacji, <https://www.integracja.org/bariery-architektoniczne/certyfikat-obiekt-bez-barier/> (dostęp: 1.08.2022).

cunek dla klientów, jest wyrazem nowoczesności. Audyt może być również potrzebny ze względów praktycznych, istnieje bowiem Fundusz Dostępności, z którego można sfinansować działania służące dostępności, i audyt to warunek uzyskania dofinansowania. Fundusz Dostępności jest prowadzony przez Bank Gospodarstwa Krajowego, który określił treść wymaganego audytu⁷.

Można podsumować, że audyt dostępności to proces analityczny – procedura powstawania dokumentu, którego zakres powinien obejmować wszystkie ograniczenia dostępności. Natomiast z perspektywy dostępności architektonicznej proces audytowania polega na analizie barier architektonicznych i sporządzeniu dokumentacji opisowej, fotograficznej i graficznej⁸. Audyt-dokument to efekt procesu, który w uporządkowany sposób charakteryzuje poszczególne elementy budynku istotne dla dostępności architektonicznej, opisuje wszystkie bariery architektoniczne, wskazuje sposób ich usunięcia w celu zapewnienia dostępności, a oceny problemów i ich rozwiązania są dokonywane w aspekcie funkcjonalnym (dostępności) i technicznym.

10.2. Audyt dostępności architektonicznej zabytku

Przedstawiony model audytowania powinien być podstawą *Audytu dostępności architektonicznej zabytku*, trzeba jednak przyjąć kilka dodatkowych założeń, wynikających ze specyfiki zabytków, czyli potrzeby ochrony zabytkowych wartości. Założenia te można sformułować następująco:

- analiza barier architektonicznych powinna uwzględniać również ich wartość zabytkową (konieczny jest udział konserwatorów),
- dopuszcza się zapewnianie dostępności alternatywnej (gdy likwidacja niektórych barier architektonicznych nie jest możliwa ze względu na ich wartość zabytkową),
- dopuszcza się zapewnienie ograniczonej dostępności funkcjonalnej (do miejsc zasadniczych z punktu widzenia funkcji użytkowych budynku),
- dopuszcza się możliwość reorganizacji funkcjonalnej obiektu (gdy nie jest możliwa likwidacja niektórych barier architektonicznych),
- rozwiązania techniczne zapewniające dostępność powinny być realizowane zgodnie z zasadami konserwatorskimi.

---

⁷ Na stronach BGK zamieszczono informacje na temat wymaganych dokumentów, w tym formularze audytu: <https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/fundusze/fundusz-dostepnosci/#c14831> (dostęp: 5.10.2022)

⁸ Dokumentacja fotograficzna jest przewidziana w audytach sporządzanych dla uzyskania wsparcia z Funduszu Dostępności Banku Gospodarstwa Krajowego (w punkcie 2.4. Wytycznych sporządzania audytu dostępności).

Trzeba wyraźnie stwierdzić, że przedstawione założenia w pewnym zakresie wykraczają poza zapisy ustawy o dostępności, która dostępność alternatywną traktuje jako rozwiązanie wyjątkowe i przejściowe. Należy jednak założyć, że nowelizacja przepisów będzie konieczna, aby umożliwić konstytucyjną deklarację ochrony zabytków, więc już obecnie konserwatorzy, nadzorując zapewnianie dostępności zabytków, powinni realizować obowiązek ochrony ich wartości.

Na podstawie przedstawionych założeń można określić zasadnicze etapy realizacji *Audytu dostępności architektonicznej zabytku*.

Etap 1

Identyfikacja barier architektonicznych

Proces audytu rozpoczyna identyfikacja barier architektonicznych. Powinna obejmować cały zabytkowy obiekt wraz z otoczeniem – taka skala jest właściwa, bo poszerza możliwości zaplanowania dostępności alternatywnej oraz reorganizacji funkcjonalnej obiektu.

Analiza barier powinna być wykonana w formie opisowej, w podziale na strefy funkcjonalne (omówione w rozdziale 6 niniejszej publikacji), odrębnie dla każdej kondygnacji, a w ramach poszczególnych stref należy zidentyfikować wszystkie bariery i wstępnie ocenić możliwości ich ominięcia dzięki alternatywnym trasom. Bariery należy charakteryzować poprzez wynikające z nich ograniczenia dostępności, wyrażane przez parametry techniczne, takie jak różnice poziomów, wysokości progów, wielkości pomieszczeń, szerokości drzwi czy korytarzy. Odnotować należy również informacje znaczące dla oceny zabytkowej wartości barier – na przykład materiał, wykonanie, formę, zdobienia, autentyzm.

Opisy można uporządkować w postaci tabelarycznej, lecz bariery powinny być zinwentaryzowane również w postaci graficznej na rzutach poszczególnych kondygnacji, które należy wykorzystać w dalszych etapach audytu, gdy będzie planowana likwidacja barier oraz wyznaczana dostępność alternatywna. Inwentaryzacja barier powinna być wsparta dokumentacją fotograficzną.

Etap 2

Określenie zabytkowej wartości barier architektonicznych

Drugim etapem audytu jest określenie – na podstawie inwentaryzacji dokonanej w pierwszym etapie – wartości zabytkowej barier architektonicznych, a szczególnie przedstawienie ich charakterystyki jako elementów historycznych.

Analiza ma wskazać bariery, które nie mają znaczącej wartości zabytkowej i mogą być zlikwidowane (przerobione) oraz bariery, których substancja lub forma

mają istotną wartość zabytkową – te nie powinny być przekształcane. Proporcje poszczególnych barier w zabytkach zależą od wielu czynników, na przykład wyjątkowa wartość wnętrza średniowiecznego zamku może bardzo ograniczać przekształcanie wszystkich barier, a w kamienicy staromiejskiej o przekształconych wnętrzach jedynym wymogiem będzie organizacja alternatywnego wejścia z zewnątrz.

Oceny wartości powinny mieć formę opisową, proporcjonalną do wartości danego miejsca – jeżeli bariera nie ma wartości zabytkowej, wystarczy krótkie stwierdzenie, natomiast w przypadku bariery o znaczącej wartości zabytkowej należy dokonać charakterystyki, z której powinien wynikać bezwzględny zakaz ingerencji lub określenie dopuszczalnego zakresu przekształceń.

Otoczenie barier również powinna obejmować analiza zabytkowych wartości, z której będą wynikać wskazania dotyczące charakterystyki technicznej rozwiązań zapewniających dostępność – na przykład forma pochylni, wskazania materiału czy kolorystyki. Takie wskazania powinien również sformułować konserwator.

Etap 3

Identyfikacja miejsc lub tras o kluczowym znaczeniu funkcjonalnym

Odrębnym działaniem jest identyfikacja miejsc, pomieszczeń lub tras, w których należy zapewnić dostępność. Jeżeli w zabytku możliwe jest zlikwidowanie wszystkich barier architektonicznych, to cały obiekt będzie dostępny i funkcjonalna analiza obiektu nie jest konieczna. Jeżeli jednak likwidacja wszystkich barier nie jest możliwa, konieczne jest określenie kluczowych funkcji, które są w obiekcie realizowane. Obiekty publiczne realizują zdefiniowane funkcje – urzędu, muzeum, teatru, szkoły, biblioteki itd. – w określonych miejscach lub pomieszczeniach, do których trzeba dotrzeć, pokonując wyznaczone trasy. Lokalizację tych miejsc i tras można zaplanować, biorąc pod uwagę dostępność, lecz w pewnych przypadkach, jeżeli nie można zlikwidować części barier architektonicznych, zasadne może się okazać funkcjonalne przeorganizowanie obiektu.

Analiza funkcjonowania obiektu musi obejmować wszystkie aspekty istotne dla jego funkcji, na przykład muzeum to nie tylko docieranie do pomieszczeń ekspozycyjnych, ale również do szatni, kawiarni, sklepu z pamiątkami, kas, toalet czy wind. Te wszystkie funkcje uzupełniające również należy zidentyfikować i ująć w planie dostępności.

W wielu przypadkach analiza funkcjonalna i reorganizacja funkcjonalna mogą sprawić, że nie będzie konieczne zapewnienie pełnej dostępności wszystkich pomieszczeń na wszystkich kondygnacjach. W rozdziale 8 przedstawiono przykład Muzeum Warszawy, w którym zapewniono dostępność wszystkich funkcji muzealnych, organizując fizyczną dostępność tylko do części przestrzeni w zespole zabytkowych kamienic.

Wnioski i propozycje wynikające z tego etapu analizy powinny być również przedstawione w formie opisów z graficznymi załącznikami.

Etap 4

Opracowanie koncepcji zapewnienia dostępności architektonicznej

Ostatnim działaniem w ramach audytu jest podsumowanie i zespolenie informacji zebranych na poprzednich etapach. Na tym etapie opracowywana jest koncepcja dostępności architektonicznej zabytku.

Najlepszym rozwiązaniem jest oczywiście zapewnienie pełnej dostępności – zlikwidowanie wszystkich barier architektonicznych. Niezależnie jednak od liczby zlikwidowanych barier należy sformułować wytyczne dotyczące sposobu ich likwidacji. Z perspektywy konserwatorskiej znaczenie mają wszystkie aspekty rozwiązań zapewniających dostępność: lokalizacja urządzenia zapewniającego dostępność, forma rozwiązania technicznego (na przykład platforma czy pochylnia, schodołaz czy winda), formy, materiały i kolorystyka rozwiązań. Wytyczne dotyczące tych kwestii mogą być jednoznaczne (na przykład mogą wskazywać rodzaj drewna na wykonanie pochylni) albo bazować na generalnych zasadach działania w zabytkowym otoczeniu. Zalecenia nie są jednak szczegółowymi rozwiązaniami technicznymi – to już domena projektów wykonawczych.

Szczegółowe zalecenia powinny zostać sformułowane w stosunku do każdej zlikwidowanej bariery, w praktyce jednak wytyczne mogą dotyczyć wielu barier i rozwiązań w ramach zabytkowego obiektu.

Generalnym zaleceniem jest spójność proponowanych rozwiązań – prostota i powtarzanie form powinno być zasadą w technicznych rozwiązaniach (na przykład niepotrzebnym zakłóceniem w przestrzeni zabytku są zróżnicowane formy balustrad pochylni czy platform).

Koncepcja dostępności powinna również obejmować możliwość ewakuacji osób ze szczególnymi potrzebami – tak stanowi ustawa o dostępności (art. 6, ust. 1, pkt e). Plan ewakuacyjny powinien być objęty audytem, jednak prawdopodobnie nie będzie miał znaczących konsekwencji z punktu widzenia ingerencji w zabytkową przestrzeń. Podobnie jest z wymogiem zapewnienia możliwości wstępu do obiektu osobie korzystającej z psa asystującego (to jedno z minimalnych wymagań – art. 6, ust. 1, pkt d), co jest rozwiązywane jedynie w sferze organizacyjnej.

Koncepcja dostępności w warstwie opisowej może być przedstawiona w formie dodatkowej kolumny w tabeli audytu, ale powinna być również sumarycznie pokazana na załącznikach graficznych – piktogramami na rzutach kondygnacji należy zaznaczyć trasy dostępności, zastosowane na nich urządzenia oraz pozostawione bariery architektoniczne.

Podsumowując strukturę *Audytu dostępności architektonicznej zabytku* należy dodać, że w praktyce tak jednoznaczne wyodrębnienie kolejności etapów nie jest konieczne – w rzeczywistości podczas opracowywania audytu poszczególne etapy nakładają się. Audytor lub audytorka, identyfikując bariery, roboczo ocenia również szanse ich likwidacji, rozpoznaje możliwości zaplanowania tras dostępności czy technicznych rozwiązań w miejscu barier – oczywiście te wstępne propozycje muszą być następnie skonsultowane z odpowiednimi specjalistami (między innymi z konserwatorami zabytków).

Analityczne wydzielenie etapów ułatwia jednak opracowanie koniecznych czynności i konsultacji. Struktura etapów jest też pomocna przy sprawdzaniu prawidłowości już wykonanego audytu, przypomina też, że wprowadzanie dostępności do zabytku powinno być działaniem kompleksowym i systemowym.

Założenia i schemat (etapy) proponowanego audytu pozwalają wskazać elementy, które powinny znaleźć się w audycie-dokumentie dostępności architektonicznej zabytku. Są to jednocześnie informacje współtworzące koncepcję zapewnienia dostępności architektonicznej zabytku:

- identyfikacja barier architektonicznych,
- przedstawienie charakterystyki technicznej i zabytkowej barier architektonicznych (w podziale na strefy),
- wskazanie barier do likwidacji lub pozostawienia (ze względu na wartość zabytkową) – na podstawie analizy wartości zabytkowych,
- wskazanie miejsc i tras, na których zostanie zapewniona dostępność i trasy dostępności – jeżeli nie jest zasadne zlikwidowanie wszystkich barier,
- wskazanie propozycji rozwiązań technicznych zapewniających dostępność – w miejscu likwidacji barier,
- wskazanie możliwości ewakuacji osób ze szczególnymi potrzebami.

Zakres wyszczególnionych informacji wskazuje, że audyt powinien mieć formę opisową, uzupełnioną załącznikami graficznymi i fotografiami. Materiały będą pomocne w opracowaniu informatorów o dostępności architektonicznej zabytku już po zrealizowaniu usprawnień.

Program dostępności Muzeum Warszawy

Historycznym obiektem dobrze ilustrującym zagadnienie zapewniania dostępności architektonicznej jest główna siedziba Muzeum Warszawy. Dostępność tej ważnej instytucji publicznej nie była oczywiście wdrażana w oparciu o procedurę zaproponowaną w rozdziale 10, jednak analiza jej wprowadzenia w Muzeum Warszawy potwierdza konieczność skorelowania grup informacji na temat barier architektonicznych, wartości zabytkowych i potrzeb funkcjonalnych (wskazanych w *Audycie dostępności architektonicznej zabytku*). Dlatego to odpowiedni przykład zarówno złożoności problemu wprowadzania dostępności do zabytku, jak i możliwości jego rozwiązania.

11.1. Realizacja programu dostępności w Muzeum Warszawy

Muzeum Warszawy to jedna z najważniejszych placówek muzealnych stolicy, mieści się w 10 lokalizacjach w różnych rejonach miasta. Oddziały Muzeum w większości zajmują historyczne budynki, a więc dostępność zabytkowych obiektów jest ważna dla całej instytucji i od kilku lat systemowo wdrażana.

Główna siedziba Muzeum Warszawy mieści się w zabytkowych kamienicach przy rynku staromiejskim, jej przestrzeń tworzy 11 skomunikowanych kamienic, zajmujących całą pierzeję strony Dekerta i część pierzei przy ulicy Nowomiejskiej⁹. Kamienice i zadaszone dziedzińce pełnią przede wszystkim funkcje ekspozycyjne, które są uzupełniane przez rozbudowane przestrzenie wspomagające – między innymi kasy, niewielką kawiarnię, księgarnię, bibliotekę z czytelnią i magazynem księgozbioru,

---

⁹ Zasadniczą przestrzeń muzeum tworzy osiem sąsiadujących kamienic od strony rynku, natomiast trzy kamienice od ul. Nowomiejskiej mieszczą między innymi kino, bibliotekę i czytelnia muzealną. Pierwotny podział kamienic został częściowo zatarty podczas powojennej odbudowy: tworząc wspólną przestrzeń muzealną, nie odbudowano wszystkich klatek schodowych, natomiast konsekwentnie utrzymano odrębność historycznych elewacji.

kino muzealne i zaplecze sanitarne. Na wyższych kondygnacjach znajdują się biura, pracownie muzealne i szereg pomieszczeń technicznych.

Kamienice mieszczące muzeum – tak jak cała Starówka – były poważnie zniszczone podczas II wojny światowej¹⁰, po której zostały odbudowane w formach historycznych i są traktowane jak zabytki. Podlegają ochronie konserwatorskiej na podstawie indywidualnych wpisów do rejestru zabytków, są objęte obszarowym wpisem do rejestru jako zespół Starego Miasta i mają status pomnika historii. Warszawskie Stare Miasto jest też wpisane na *Listę światowego dziedzictwa UNESCO*¹¹, a więc i z tego względu cały zespół i wszystkie obiekty podlegają restrykcyjnej ochronie. Wszystkie ingerencje zewnętrzne i w historycznych wnętrzach muszą być uzgadniane ze służbami konserwatorskimi¹².

Główna siedziba Muzeum Warszawy znajduje się w 11 połączonych kamienicach w pierzei przy Rynku Starego Miasta i ul. Nowomiejskiej

Kamienice na Starym Mieście zostały przeznaczone na siedzibę Muzeum Warszawy bezpośrednio po odbudowie, a muzeum z obszerną wystawą zostało udostępnione

¹⁰ Zniszczenia były zróżnicowane – kamienice rynkowe o numerach 34 i 36, siedziba muzeum już przed wojną, zostały zniszczone w mniejszym zakresie, ponieważ wcześniej przeszły gruntowny remont, między innymi drewniane stropy zastąpiono żelbetowymi, co nadało im większą odporność na wojenne zniszczenia (nawet podczas celowego wyburzania prowadzonego przez Niemców po upadku Powstania Warszawskiego). Generalnie zabudowa tzw. pierzei Dekerta została stosunkowo najmniej – w porównaniu z inną zabudową rynku – zniszczona podczas II wojny światowej. Wpłynęła na to sztywność żelbetowych konstrukcji środkowych kamienic.

¹¹ Zespół Starego Miasta został wpisany na listę w 1980 roku jako przykład powojennej odbudowy, co oznacza, że jest ona traktowana jako jedno z historycznych nawarstwień podlegających ochronie. Takie więc założenie przyjęto, formułując program konserwatorski do kapitalnego remontu.

¹² W Warszawie działa Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków, który sprawował nadzór nad remontem muzeum, jednak od 2018 roku obszar Starego Miasta podlega jurysdykcji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, dlatego późniejsze decyzje – między innymi zadanie lapidarium i lokalizację windy zewnętrznej uzgadniał już MWKZ, w porozumieniu z Narodowym Instytutem Dziedzictwa i Komitetem ds. Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce (ze względu na wpis na Listę światowego dziedzictwa UNESCO).

zwiedzającym w roku 1955¹³. W tamtym czasie dostępność nie była uwzględniana podczas remontów, a w kolejnych latach nie podejmowano większych modernizacji. Stan techniczny kamienic, odbudowanych w trudnych powojennych warunkach, pogarszał się – elementy historyczne wymagały prac konserwatorskich, a budynki remontu technicznego, modernizacji i adaptacji do współczesnych standardów muzealnych.

Kompleksowy remont całego zespołu kamienic przeprowadzono w obecnym stuleciu¹⁴, gdy rozumiano już potrzebę dostępności architektonicznej i zapewniono ją kompleksowo. Dlatego główna siedziba Muzeum Warszawy może służyć jako przykład zapewnienia dostępności architektonicznej w złożonych zabytkowych obiektach.

Całościowy program zapewnienia dostępności Muzeum Warszawy został zrealizowany podczas generalnego remontu przeprowadzonego w dwóch etapach: pierwszy zrealizowano w latach 2008–2012, drugi w 2014–2018 (stanowił kontynuację prac modernizacyjnych zrealizowanych w piwnicach muzeum w latach 2009–2012¹⁵). Remont drugiego etapu sfinansowano w ramach projektu *Modernizacja, konserwacja oraz digitalizacja obiektów zabytkowych siedziby głównej Muzeum Warszawy przy Rynku Starego Miasta w Warszawie*, rozpoczętego w 2014 roku¹⁶. Zakres projektu był szeroki, obejmował między innymi prace remontowe i konserwatorskie, zakup wyposażenia, przygotowanie kolekcji muzealnych, przygotowanie części wystawy stałej i czasowej, digitalizację muzealiów, konserwację i zakupy eksponatów, działania promocyjne, a także prace zapewniające dostępność architektoniczną¹⁷.

Remont kamienic miał charakter konserwatorski i budowlany. Rozległe prace konserwatorskie obejmowały odtworzenie wystroju architektonicznego i kolorystyki wszystkich elewacji oraz konserwatorskie remonty historycznych wnętrz. Prace budowlane polegały na gruntownej modernizacji i adaptacji wnętrza kamienic

---

¹³ Szczegółowo historię siedziby Muzeum Warszawy od roku 1911 przedstawia publikacja Małgorzaty Popiołek *Od kamienicy do muzeum. Historia siedziby Muzeum Warszawy na Rynku Starego Miasta* (Muzeum Warszawy, Warszawa 2016).

¹⁴ Charakterystykę prac remontowych i konserwatorskich przeprowadzonych w muzealnych kamienicach przedstawia publikacja Muzeum OdNowa. *Modernizacja kamienic Muzeum Warszawy 2015–2018* (Muzeum Warszawy, Warszawa 2018).

¹⁵ W tych latach Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków (działając w imieniu m.st. Warszawy) zrealizowało szeroki program *Renowacja i adaptacja na cele kulturalne piwnic staromiejskich Warszawy na obszarze wpisu na „Listę światowego dziedzictwa UNESCO”*, sfinansowany z budżetu miasta oraz tzw. funduszy norweskich, który obejmował kompleksowy remont podziemi muzeum (wcześniej niebędących przestrzenią ekspozycyjną), a w jego ramach zapewniono ich dostępność – między innymi dwie windy oraz dwa podnośniki.

¹⁶ Projekt został sfinansowany również z norweskiego mechanizmu finansowego oraz środków m.st. Warszawy. Całkowity koszt projektu wyniósł ponad 64 mln złotych, w tym prace budowlane i konserwatorskie kosztowały ponad 45 mln złotych.

¹⁷ Zapewnienie dostępności w innych zakresach (poza dostępnością ruchową) zostało zrealizowane w ramach projektu *Zakup sprzętu i wyposażenia w celu realizacji II etapu wystawy głównej Muzeum Warszawy oraz prowadzenia działalności kulturalnej w siedzibie przy Rynku Starego Miasta w Warszawie*, zrealizowanego w latach 2017–2018.

wraz z zadaniem części dziedzińców, miały też na celu dostosowanie obiektów muzeum do współczesnych standardów w zakresie bezpieczeństwa zwiedzających oraz zbiorów, obsługi odwiedzających i zapewnienia dostępności osobom ze specjalnymi potrzebami. Całość prac oczywiście musiała wpisać się w zabytkowy charakter obiektów.

Realizację prac remontowych i konserwatorskich poprzedziła aktualizacja projektów wykonanych jeszcze przed 2005 rokiem¹⁸, dokonano analizy obiektu pod kątem barier architektonicznych i na tej podstawie zaprojektowano ingerencje budowlane służące zapewnieniu dostępności (likwidujące część barier). Analizę struktury budynków i przestrzeni wystawienniczych wykonali pracownicy muzeum we współpracy z zespołem projektowym, na tej podstawie opracowano projekt funkcjonalno-przestrzenny, a następnie poddano go pod dyskusję, podczas której doskonalono poszczególne rozwiązania. Wykonano scanning laserowy i model 3D kamienic, do konsultacji zaproszono między innymi przedstawicieli środowisk zajmujących się dostępnością oraz producentów specjalistycznego sprzętu. Wyniki ustaleń zostały przekazane jako materiały do opracowania koncepcji projektowej.

Proces projektowy obejmował uzgodnienia z urzędem konserwatorskim, a konsultacje były procesem, a nie jednorazowym zaopiniowaniem projektu. Oczywistym było, że ze względów konserwatorskich nie można naruszać przestrzeni wejściowych i należy wykonać wejście alternatywne od ulicy Nowomiejskiej, a we wnętrzu zachowane musiały zostać elementy autentycznego wystroju. Założono zachowanie pierwotnych materiałów podłogowych, chociaż większość podłóg – ze względu na stan techniczny – musiała ulec wymianie. Generalnie proponowane rozwiązania nie budziły wątpliwości służb konserwatorskich

Głównym problemem były bariery architektoniczne, ponieważ ich niwelowanie wymagało materialnych ingerencji w zabytek, a znaczna skala trudności wynikała z kilku nakładających się czynników. Przede wszystkim wspólną przestrzeń muzealną tworzyło połączenie 11 odrębnych kamienic, rozdzielonych pierwotnie grubymi konstrukcyjnymi murami – wspólna przestrzeń wymagała połączenia kamienic przejściami, co było dodatkowo skomplikowane, gdyż poziomy kondygnacji sąsiadujących kamienic (pokrywających je posadzek) były różne. Kolejna trudność wynikała z urządzenia przestrzeni wystawienniczych aż na pięciu poziomach¹⁹, więc usprawnienia musiały umożliwić przemieszczanie się osobom z ograniczeniami ruchu na wszystkich poziomach wystawienniczych. Dużym utrudnieniem było też rozczłonkowanie

¹⁸ Realizację projektu w pierwszym etapie nadzorował arch. Artur Zbiegieni, drugi etap nadzorowała arch. Joanna Dudelewicz, która była kierowniczką Działu Inwestycji Muzeum Warszawy i koordynatorką projektu.

¹⁹ W Muzeum Warszawy przyjęto następujące oznaczenia poziomów: -2, -1, 0, +1, +2, +3, +4, +5, +6 (latarnia). Spośród nich 5 najniższych zostało objętych programem dostępności (pochylnie, podnośniki, windy itp.). Zapewnienie dostępności na wyższych poziomach jest uwarunkowane zbudowaniem windy zewnętrznej od strony dziedzińca – działania planowane w trzecim etapie prac adaptacyjnych.

i niewielka przestrzeń pomieszczeń – w sumie powierzchnia wystawiennicza całego muzeum przekracza 4 tysiące metrów kwadratowych, jednak tworzą ją dziesiątki stosunkowo niewielkich pomieszczeń, w których pochylnie czy podnośniki zajmowałyby wiele miejsca. Problem ograniczonej przestrzeni na zamontowanie urządzeń do komunikacji pionowej dotyczył również historycznych klatek schodowych. Wspólnym ograniczeniem przy planowaniu ingerencji likwidujących bariery architektoniczne była wspomniana już konieczność poszanowania w jak największym zakresie zabytkowej substancji i formy.

Suma wymienionych czynników sprawiła, że w zespole muzealnych kamienic można było wskazać kilkadziesiąt barier architektonicznych. Likwidacja wszystkich nie była możliwa ze względów technicznych, przestrzennych, ekonomicznych i konserwatorskich. Konieczne okazało się opracowanie rozwiązań alternatywnych, które polegały na wyznaczeniu tras dostępności – tras poruszania się i docierania do poszczególnych poziomów ekspozycyjnych i pomieszczeń. Trasy wyznaczono, analizując układ przestrzenny, możliwości skomunikowania pomieszczeń, możliwości wprowadzenia wyposażenia zapewniającego dostępność i względy konserwatorskie.

Na wyznaczonych trasach trzeba było zlikwidować wszystkie bariery architektoniczne – na poziomach ekspozycyjnych dostępność najczęściej zapewniono poprzez pochylnie, a w niektórych miejscach przez podnoszone platformy. Pochylnie i podnośniki zaprojektowano, dostosowując je do miejsc, w których likwidowano bariery. W sumie w przestrzeni wystawienniczej wybudowano czternaście pochylni i cztery podnośniki (dwa w piwnicach). Komunikację pomiędzy poziomami zapewniły odpowiednio rozmieszczone windy, których wyposażenie również dostosowano do użytkowników ze specjalnymi potrzebami.

11.2. Realizacja dostępności w ramach stref przestrzenno-funkcjonalnych

Całość rozwiązań zapewniających dostępność architektoniczną w Muzeum Warszawy można czytelnie pokazać w podziale na strefy przestrzenno-funkcjonalne, zgodnie z systemem przedstawionym w rozdziałach części II.

1. Dojście do muzeum

Pierwszym problemem dla osób z ograniczeniami ruchu jest dotarcie do muzeum, znajdującego się na Rynku Starego Miasta, a więc z punktu widzenia dostępności w trudnym, miejskim otoczeniu – teren staromiejski pokryty jest uciążliwymi do poruszania się na wózkach lub dla osób z ograniczonymi możliwościami ruchu brukami. Stare Miasto jest też zamknięte dla ruchu samochodów, nie można więc podjechać

pod wejście budynków muzealnych. Te dwie uciążliwości są jednak w pewnym zakresie zredukowane – na Starym Mieście został przeprowadzony kompleksowy program remontu nawierzchni, w tym wymiana pokryć chodników oraz ich wyprofilowanie²⁰. Chodniki są pokryte antypoślizgowymi płytami kamiennymi i tworzą dosyć równą i gładką nawierzchnię, poza tym w wielu miejscach obniżono poziomy chodników do poziomu jezdni, co znacząco ułatwia poruszanie się na wózkach. Natomiast pozostawienie krawężników ułatwia poruszanie się osobom niedowidzącym.

Większość chodników na Starym Mieście została wyłożona płytami kamiennymi, które tworzą równą nawierzchnię

Uzupełniającym rozwiązaniem są pasy gładszych nawierzchni na wybranych brukowanych ulicach Starego Miasta – położono je na ulicy Piekarskiej i dobiegającej do Rynku Starego Miasta ulicy Piwnej, łączącej plac Zamkowy i uliczkę Zapiecek. To udogodnienie zastosowano na ulicach, których szerokość chodnika nie pozwala na swobodny przejazd wózkiem. Nie zostało wykonane przy Muzeum Warszawy²¹, jednak podczas remontu nawierzchnia rynku została pokryta drobnym, płaskim kamieniem, co ułatwia poruszanie się na wózku.

---

²⁰ Remont nawierzchni na Starym Mieście był elementem wieloletniego projektu zrealizowanego przez Zarząd Terenów Publicznych i obejmował także uporządkowanie podziemnej infrastruktury technicznej. Projekt poprzedziła inwentaryzacja nawierzchni, a przed realizacją był szeroko konsultowany z mieszkańcami, w tym ze środowiskami osób ze specjalnymi potrzebami, i uwzględnił standardy dostępności. Projekt remontu opracowano w 2009 roku, prace rozpoczęto w 2012, a zakończono w 2015 roku.

²¹ Program remontów nawierzchni był konsultowany z ekspertem UNESCO (ze względu na wpis na Listę światowego dziedzictwa), który postulował jak najmniejsze ingerencje (nawet pozostawienie istniejących nawierzchni).

Pas równiejszej nawierzchni położony na pokrytej brukiem ulicy Piwnej

Dla osób z ograniczeniami ruchu znacznym ułatwieniem jest też możliwość wjazdu samochodem na teren Starego Miasta. Oznakowane auta osób z niepełnosprawnościami mogą wjeżdżać bez dodatkowych przepustek na wyznaczone miejsca parkingowe, których na terenie Starego Miasta jest kilka – przy ulicach Kanonia, Podwale, Zapiecek (informacje między innymi na stronie Muzeum Warszawy).

Na kilku ulicach Starego Miasta wyznaczono miejsca postojowe dla osób ze specjalnymi potrzebami

Muzeum Warszawy nie ma oczywiście możliwości działań poprawiających dostępność poza terenem muzealnym, stara się to jednak rekompensować innymi działaniami – muzealny specjalista ds. niepełnosprawności udziela informacji, jaką trasą najłatwiej dotrzeć do muzeum przez Stare Miasto.

Podsumowanie

Muzeum Warszawy znajduje się na terenie staromiejskim, pokrytym nawierzchniami utrudniającymi dotarcie do obiektu. Ze względów konserwatorskich na terenie Starego Miasta nie jest możliwe ułożenie ciągłej, gładkiej nawierzchni umożliwiającej dotarcie do wszystkich ważnych obiektów. Działania usprawniające ten stan wykraczają poza kompetencje muzeum. Ułatwieniem w zapewnieniu dostępności są miejsca parkingowe na terenie Starego Miasta przeznaczone dla osób z niepełnosprawnościami oraz informacje o najłatwiejszych trasach dotarcia do muzeum.

2. Wejście do muzeum

Muzeum Warszawy od strony Rynku Starego Miasta zajmuje osiem kamienic, do każdej z nich prowadziły odrębne wejścia, więc ze względów funkcjonalnych i organizacyjnych zredukowano liczbę wejść, z których mogą korzystać odwiedzający – do sześciu. Prowadzą do kas muzealnych i na wystawę główną, kawiarni, sklepu muzealnego, na wystawy czasowe oraz do części biurowej. Główne wejście na ekspozycje oraz do kina znajduje się w kamienicy narożnej z ulicą Nowomiejską.

Wszystkie wejścia od rynku są wyniesione ponad poziom chodnika – niewiele, bo zaledwie jeden stopień, jednak stanowi to przeszkodę dla osób z ograniczeniami poruszania się.

Wejścia do Muzeum Warszawy wychodzą na wąski chodnik wyniesiony ponad płytę Rynku Starego Miasta

Na wąskim chodniku brakuje miejsca na wykonanie rampy umożliwiającej podjazd na poziom wejścia, zresztą takie rozwiązanie naruszałoby spójność zagospodarowania historycznej przestrzeni.

Dla osób poruszających się na wózku zorganizowano alternatywne wejście do muzeum. Informują o tym oznaczenia umieszczone przy wejściach.

Wejście alternatywne od ulicy Nowomiejskiej jest oznaczone i zaopatrzone w dzwonek do kontaktu z pracownikami muzeum

Wejście alternatywne znajduje się w kamienicy, w której jest także wejście główne – umieszczono je w niewielkiej odległości od ulicy Nowomiejskiej. Jest usytuowane na poziomie ulicy i prowadzi bezpośrednio na muzealny dziedziniec. Brama jest szeroka, a więc po otworzeniu skrzydeł umożliwia wygodny wjazd. Wejście jest oznaczone i skomunikowane z portiernią (komunikator umieszczono na odpowiedniej wysokości).

Wejście alternatywne jest szerokie i nie ma w nim progów – umożliwia swobodny wjazd wózkami

Nawierzchnia dziedzińca umożliwia poruszanie się na wózku, są siedziska, na których można odpocząć, przestrzeń jest obszerna, może pomieścić grupę odwiedzających. To przydatne, bo pomieszczenia recepcyjne są niewielkie, więc gdy muzeum odwiedza grupa osób na wózkach – można w tym miejscu udzielić pierwszych informacji na temat organizacji zwiedzania i ekspozycji.

Wejście alternatywne prowadzi przez dziedziniec do przestrzeni recepcyjnej, gdzie rozpoczyna się zwiedzanie

Z dziedzińca niewielki korytarz prowadzi do pomieszczeń recepcyjnych: windy, kasy i wejścia na ekspozycje. Na tym odcinku również nie ma barier architektonicznych.

Posumowanie

Wejście alternatywne do Muzeum Warszawy zostało zorganizowane w optymalny sposób – jest widocznie oznaczone, znajduje się w tym samym budynku co wejście główne, jest w niewielkiej odległości od wejścia głównego, wykorzystuje istniejące wejście (bramę na dziedziniec), prowadzi do tych samych pomieszczeń recepcyjnych, z których korzystają pozostałe osoby odwiedzające muzeum. Dodatkowe udogodnienia tworzy możliwość skorzystania z dziedzińca muzealnego.

Z konserwatorskiego punktu widzenia jest istotne, że organizacja wejścia alternatywnego pozwoliła uniknąć ingerencji w zabytkową substancję budynku oraz montażu urządzeń zakłócających odbiór jego historycznej formy.

3. Nawierzchnie i poziomy na kondygnacjach ekspozycyjnych

Kolejnym problemem z punktu widzenia dostępności mogą być nawierzchnie (materiały), jakie pokrywają przestrzenie ekspozycyjne oraz sposób, w jaki się łączą (progi i niewielkie różnice poziomów). Zapewnienie dostępności wymagało więc, by stworzyć możliwie gładką i ciągłą powierzchnię na poszczególnych poziomach ekspozycyjnych.

To, jak wyglądają i z czego są zrobione podłogi w muzealnych kamienicach, zależało od funkcji pomieszczeń i ich położenia. Na wyższych kondygnacjach znajdowały się podłogi drewniane, na najniższych kondygnacjach – ze względu na funkcje przechowywania towarów i brak zabezpieczenia przed zawilgoceniem – podłóża ceramiczne, na parterze zaś zachowano kamienne posadzki (z piaskowca), które poddano konserwacji. Plany remontowe zakładały, że elementy powojennego wystroju powinny być zachowane (już jako historyczne), jednak ze względu na zły stan techniczny musiano wymienić ponad 80% drewnianych podłóg (najwięcej podłóg udało się zachować na klatkach schodowych). Przyjęto, że nowe podłogi będą wykonane z tych samych materiałów i w tych samych wzorach. Sale ekspozycyjne na wyższych kondygnacjach są wyłożone drewnianymi deskami podłogowymi i parkietami. Nowe podłogi są równe, łatwo po nich poruszać się na wózkach.

Deski podłogowe i parkiety dominujące na poziomach ekspozycyjnych tworzą równe, gładkie powierzchnie

Na kondygnacji podziemnej wykonano podłogi przede wszystkim z płytek ceramicznych, w niektórych miejscach znajdują się posadzki kamienne, co umożliwiło wykonanie równych nawierzchni²². Poruszanie się po nich na wózku jest bezproblemowe (łatwiejsze niż na historycznych powierzchniach z cegieł).

²² W piwnicach wszystkie przewody instalacyjne były zawieszane na ścianach i pod sklepieniami – podczas remontu zdecydowano o przełożeniu instalacji pod posadzki. Pozwoliło to w pełni uczynić historyczne sklepienia i ściany piwnic, a jednocześnie stworzyło możliwość ułożenia równych, gładkich posadzek z płytek ceramicznych.

Płytki ceramiczne na najniższej kondygnacji są odporne na zmiany zawilgocenia i tworzą równe nawierzchnie

Podłogi na parterze wykonane są z różnych materiałów – w zabytkowych bramach wejściowych przetrwały płyty kamienne (zachowane ze względów konserwatorskich), inne pomieszczenia, w zależności od funkcji, wyłożone są również płytami kamiennymi, terakotą lub pokryte drewnianą podłogą. Pomimo różnorodności materiałów w wielu sąsiadujących pomieszczeniach powstały powierzchnie umożliwiające poruszanie się na wózku.

W historycznych obiektach barierą zawsze są progi, które utrudniają poruszanie się pomiędzy pomieszczeniami. Wymiana podłóg w muzeum umożliwiła zlikwidowanie progów w drzwiach pomiędzy pomieszczeniami na poszczególnych poziomach ekspozycyjnych. Ze względów konserwatorskich zachowano kilka niewielkich kamiennych progów.

Kamienne progi stanowiące niewielkie utrudnienie w poruszaniu się zostały zachowane

Większym problemem okazały się pomieszczenia, pomiędzy którymi istniała różnica poziomów – gdy różnica była niewielka, pomieszczenia można było połączyć podłogą o niewielkim nachyleniu. Taki zabieg wymaga jednak odpowiedniej prze-

strzeni – zgubienie różnicy rzędu kilkunastu centymetrów wymaga przestrzeni kilku metrów (aby nachylenie było niewielkie). Trudno więc uzyskać wspólną płaszczyznę podłogi, by zmieścić się w szerokości ściany rozdzielającej pomieszczenia.

Pomimo tych ograniczeń wspólną płaszczyznę podłogi łączącą pomieszczenia o różnych poziomach udało się stworzyć w stosunkowo wielu miejscach – w korytarzach i gabinetach wystawienniczych (na przykład połączone pomieszczenia w kamienicy numer 34 na parterze czy w kamienicach 36 i 42 na drugim piętrze). Z komunikacyjnego punktu widzenia podłogi w tak połączonych pomieszczeniach można traktować jako jedną płaszczyznę.

Niewielka różnica poziomów pomiędzy sąsiednimi pomieszczeniami umożliwiła ich połączenie posadzką o niewielkim nachyleniu

Podsumowanie

Nowe podłogi w przestrzeniach ekspozycyjnych tworzą równe powierzchnie, a te w pomieszczeniach, pomiędzy którymi istniały niewielkie różnice poziomów – pomimo zastosowania różnych materiałów – tworzą wspólne płaszczyzny umożliwiające poruszanie się na wózkach. Niewielkie różnice poziomów zniwelowano w przestrzeniach na połączeniu pomieszczeń (przejścia, korytarze i gabinety, w których ułożono podłogi z niewielkim spadkiem). Generalnie zlikwidowano progi pomiędzy pomieszczeniami o tych samych poziomach.

Ze względów konserwatorskich zachowano historyczne pokrycia podłóg w pomieszczeniach bramnych (jako elementy zabytkowego wystroju) i dostosowano do nich poziomy podłóg w sąsiadujących pomieszczeniach.

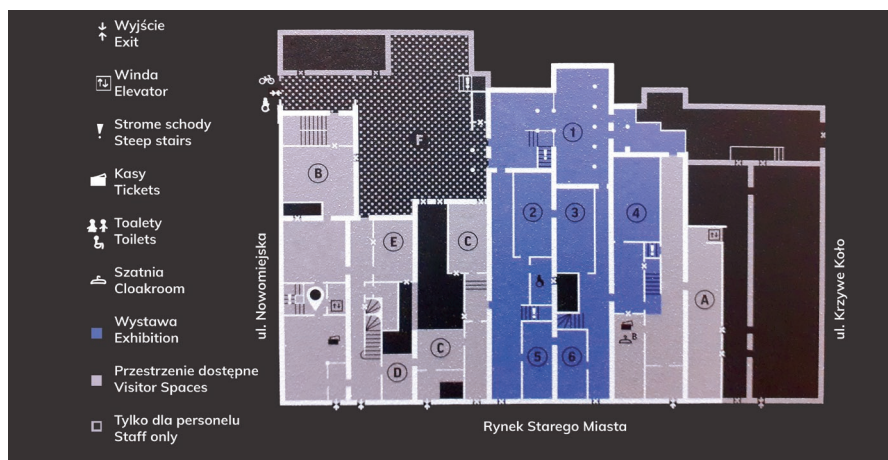

4. Różnice poziomów na kondygnacjach ekspozycyjnych

Różnice poziomów w ramach jednej kondygnacji pomiędzy wszystkimi kamienicami połączonymi w funkcjonalną całość były znaczne, przekraczały nawet metr, i były największym problemem w zapewnieniu dostępności kondygnacji ekspozycyjnych.

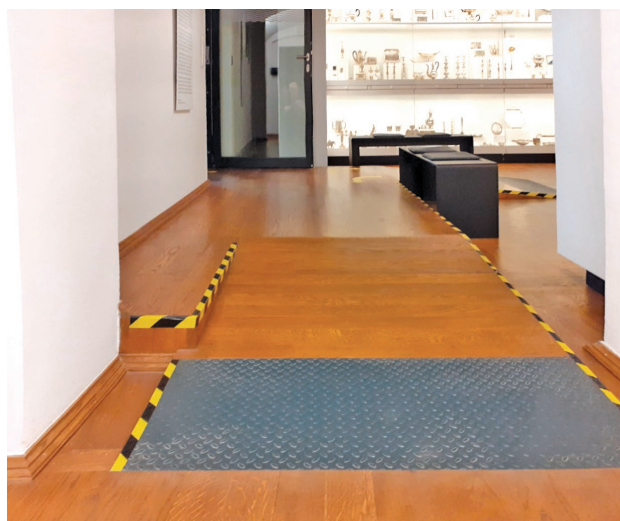
Przed remontem różnice poziomów pokonywano liczącymi po kilka stopni schodkami, a w całym zespole było ich tak wiele, że likwidacja wszystkich – zastąpienie pochylniami lub podnoszonymi platformami – nie byłaby możliwa, dlatego projektanci postanowili wyznaczyć dostępne trasy komunikacyjne. Założono, że w ramach kondygnacji trzeba przede wszystkim zapewnić możliwość dotarcia do pomieszczeń ekspozycyjnych i zlikwidować bariery, lecz część schodków musi pozostać na swoim miejscu – i tych przejść nie można pokonać na wózkach.

Na planszach z rzutami kondygnacji przedstawiono funkcje pomieszczeń muzealnych i informacje na temat barier architektonicznych ekspozycji

Układ pomieszczeń na każdym z czterech poziomów ekspozycyjnych jest odmienny, dlatego przeanalizowano każdy poziom i odrębnie zaprojektowano trasy dostępności, a tam, gdzie zlikwidowano bariery, czyli różnice poziomów, zaprojektowano odpowiednie rozwiązania – pochylnie lub podnośniki.

Każda likwidowana bariera jest inna, dlatego każde modernizowane miejsce wymagało specyficznego rozwiązania. Pod uwagę brano szereg czynników, między innymi różnicę poziomów, przestrzeń do wykonania usprawnień, charakter funkcjonalny miejsca, wystrój otoczenia (szczególnie podłóg), intensywność ruchu. W efekcie układ rozwiązań (tras) na każdej kondygnacji jest odmienny i każde rozwiązanie (pochylnia lub podnośnik) jest inne.

Pochylnie zostały dostosowane do kształtu i wielkości pomieszczeń oraz do różnic poziomów

W większości likwidowanych barier różnica poziomów była tak duża, że rampy musiały znacząco sięgać w głąb skomunikowanych pomieszczeń, co wymagało materiałów zapewniających spójność pochylni z podłogą. I to właśnie dzięki planowaniu pochylni na etapie projektu remontu muzeum spełnienie tego warunku było możliwe – pochylnie są pokryte tymi samymi materiałami co podłogi.

Zastosowanie materiałów podłogowych na pochylniach wymagało mocniejszych połączeń na styku podłóg i ramp, dlatego w tym miejscach przy każdej rampie są wmontowane blaszane wzmocnienia.

Pochylnia na obydwu krawędziach została zabezpieczona metalowymi osłonami. Wzmocnienie wykonano również na połączeniu pochylni i podłogi

Pochylnie dłuższe i o większym nachyleniu zabezpieczono poręczami, a ich kształt dostosowano do możliwości zamocowania. Pewne poręcze są przymocowane do ścian, pewne osadzone w podłogach, a formy metalowych balustrad są zróżnicowane, lecz generalnie proste. Niektóre pochylnie dodatkowo zabezpieczono kilkuncentymetrowymi paskami blachy, zamocowanymi wzdłuż ich krawędzi.

Bezpieczeństwo użytkowników zwiększają też oznaczenia wskazujące kierunek poruszania się. Dobrze widoczne żółte strzałki, wymalowane na podłodze, ułatwiają poruszanie się, co jest bardzo ważne w przestrzeni składającej się z wielu niewielkich pomieszczeń, których układ nie jest czytelny dla odwiedzających.

Pochylnia zabezpieczona poręczami i oznaczona strzałkami wskazującymi kierunek poruszania się

Ze względu na brak miejsca i konieczność usprawnienia ruchu na trasach dostępności, w niektórych miejscach pochylnie są bardziej złożonymi konstrukcjami, dzięki czemu możliwe jest na przykład połączenie zjazdów do dwóch sąsiadujących ze sobą sal ekspozycyjnych. Pochylnie o niewielkim spadku są oznaczone na krawędziach taśmą ostrzegawczą.

Pochylnie łączą trzy pomieszczenia ekspozycyjne

Formą pochylni są też rozkładane szyny, umożliwiające przejazd wózkiem nad niewielkimi schodkami, które w razie potrzeby rozkładają pracownicy muzeum – jest to proste i trwa krótko.

Rozkładane szyny pozwalają przejechać pomiędzy pomieszczeniami o różnicy poziomów dwóch stopni

Przeгляд pochylni w Muzeum Warszawy pokazuje elastyczność tego rozwiązania – zarówno możliwość dostosowania formy pochylni do przestrzeni i różnicy wysokości, jak i możliwość zastosowania zabezpieczeń chroniących użytkowników (w zależności od intensywności ruchu).

W niektórych miejscach – w małych pomieszczeniach – pochylnie zajęły tyle przestrzeni, że trzeba to było uwzględnić w organizacji ekspozycji. Zwiedzający muzeum tego nie dostrzegają, ale jest to ograniczenie, które muszą uwzględniać muzealnicy. To akceptowalna cena zapewnienia dostępności.

Analiza pochylni w Muzeum Warszawy i związanych z nimi ograniczeń pokazuje wyraźnie, że likwidacja wszystkich barier architektonicznych (schodków) nieracjonalnie przekształciłaby przestrzeń ekspozycyjną.

Kolejnym rozwiązaniem zapewniającym dostępność w miejscach o większej różnicy poziomów są podnoszone platformy – urządzenia mechaniczne zasilane prądem. Ich konstrukcja jest bardziej złożona, a koszt większy niż pochylni, wymagają też pomocy w obsłudze. Rozwiązań tych nie można jednak postrzegać zamiennie – podnoszone platformy służą pokonaniu większej różnicy poziomów, gdy jest niewiele miejsca na pochylnie o odpowiednim nachyleniu.

Ważną zaletą podnośników jest możliwość ograniczenia ingerencji w zabytek – na przykład podnośnik można dostawić do historycznych schodków bez ich naruszenia. W pewnych przypadkach podnośniki można też wbudować w podłogi w taki sposób, że nie są widoczne – ten aspekt również ma znaczenie w zabytkowych obiektach.

Wymienione zalety podnośników zostały wykorzystane w Muzeum Warszawy. Zamontowano je w miejscach, w których optymalnie można było wykorzystać ich cechy.

Dwa podnośniki zamontowano w kondygnacji podziemnej, jeden został zainstalowany w przejściu, w którym poziomy różni się o trzy wysokie stopnie – podnośnik całkowicie mieści się pod poziomem posadzki. Instalacja takiego urządzenia była możliwa, bo jest to najniższa kondygnacja i poniżej poziomu posadzki udało się wygospodarować potrzebną przestrzeń.

Złożony podnośnik mieści się całkowicie pod posadzką

Podnośnik znajduje się na trasie zwiedzania ekspozycji, a więc generalnie powinien być opuszczony, schowany w posadzce. Osoby przechodzące trasą zwiedzania mogą nawet nie zauważyć ukrytego urządzenia, ponieważ platformę podnośnika wyłożono płytkami ceramicznymi, takimi samymi jak te na posadzce.

Przy schodkach umieszczono przycisk umożliwiający komunikację z obsługą ekspozycji. Osoba na wózku kontaktuje się z obsługą, pracownik muzeum przychodzi z pilotem, uruchamia podnośnik i asystuje przy jego ruchu.

Oznaczenia informujące o konieczności przywołania pomocy do obsługi podnośnika

Gdy platforma podnośnika dojedzie do górnej krawędzi najwyższego stopnia, możliwy jest wjazd wózka. Przy korzystaniu z podnośnika pomocne są poręcze zamocowane przy schodkach, zabezpieczeniem wózka jest też pas blachy wokół platformy.

Platforma podnośnika dosuwa się do krawędzi posadzki na wyższym poziomie

W tym miejscu przestrzeni muzealnej montaż chowanego podnośnika jest optymalnym rozwiązaniem – w niewielkich pomieszczeniach wszyscy odwiedzający muszą poruszać się po tej samej trasie, co umożliwia całkowicie chowany podnośnik. Chowanie platformy i wyłożenie jej podłogowymi płytkami ma znaczenie również dla odbioru historycznego pomieszczenia.

Inny podnośnik został zamontowany na klatce schodowej na drugim piętrze w kamienicy numer 36. W tym przypadku różnica poziomów była większa, wynosiła aż pięć stopni. Zamontowane urządzenie ma ciekawą konstrukcję – schody można transformować w podnośnik (tzw. schodo-podnośnik).

Podnośnik w formie schodów

Odwiedzający korzystają ze schodów, a gdy pojawia się osoba na wózku, trzeba przywołać pracownika muzeum – kontakt z obsługą ekspozycji umożliwi oznaczony komunikator. Pracownik uruchamia pilotem transformację schodów w podnośnik, co trwa kilkadziesiąt sekund. Stopnie schodów tworzą powierzchnię platformy podnośnika. Z boków platformę podnośnika zabezpiecza ta sama balustrada, która zabezpiecza schodki – podczas ruchu krawędź platformy chroni wózek przed zsunięciem się.

Schody przekształcają się
w podnoszoną platformę

Schodo-podnośnik również można uznać za optymalnie dostosowany do bariery architektonicznej – jego możliwość transformacji sprawia, że tą samą trasą mogą poruszać się wszyscy zwiedzający, nie tylko poruszający się na wózkach. Montaż tego urządzenia również nie wymagał istotnych ingerencji w zabytek.

Podnośniki jako urządzenia mechaniczne wymagają obsługi i nadzoru technicznego, dlatego zwiedzający nie obsługują ich sami, robią to pracownicy muzeum przeszkoleni w bezpiecznej obsłudze tych urządzeń. Podnośniki są serwisowane, a dla sprawdzenia ich działania – co najmniej raz w tygodniu uruchamiane przez pracowników muzeum.

Podsumowanie

Na kondygnacjach ekspozycyjnych nie zlikwidowano wszystkich barier architektonicznych ze względu na ich dużą liczbę i specyfikę obiektu. Dlatego dostępność zapewniono poprzez zorganizowanie alternatywnych tras zwiedzania. Optymalne było wykonanie pochylni podczas generalnego remontu (wraz z wymianą podłóg).

Większość barier architektonicznych na alternatywnych trasach zwiedzania została zlikwidowana poprzez budowę pochylni. Dostosowano je do różnic poziomów, wielkości pomieszczeń, potrzeb materiałowych – potwierdza to elastyczność tego rozwiązania. W trudnych miejscach – duża różnica poziomów i ograniczona przestrzeń – zastosowano podnośniki.

Ze względów konserwatorskich pochylnie i podnośniki są akceptowalnym rozwiązaniem, gdyż ingerencja związana z ich montażem jest ograniczona do warstw podłogowych. W Muzeum Warszawy takie rozwiązania były szczególnie uzasadnione, ponieważ ze względów technicznych konieczna była wymiana podłóg.

5. Komunikacja pomiędzy kondygnacjami

Cztery poziomy ekspozycyjne Muzeum Warszawy wymagały połączenia komunikacyjnego – w muzealnych kamienicach znajduje się kilka klatek schodowych, więc można było zastosować różne rozwiązania. Nie wprowadzono podnośników schodowych, które są często montowane na biegach klatek schodowych²³, lecz zdecydowano, że osoby z ograniczeniami ruchu będą korzystać z wind, które są rozwiązaniem odpowiednim z punktu widzenia dostępności, jednocześnie uniwersalnym – mogą z nich korzystać wszyscy odwiedzający i pracownicy muzeum, są także pomocą w transporcie towarowym.

Główna winda została zamontowana w przestrzeni recepcyjnej muzeum. Osoby na wózkach mogą się do niej dostać, wjeżdżając od strony dziedzińca. Winda umożliwia dojazd na pięć zasadniczych poziomów ekspozycyjnych oraz do części położonych powyżej pomieszczeń biurowych.

²³ Podnośniki schodowe (schodołazy) nie są dobrym rozwiązaniem dla ciężkich wózków o napędzie elektrycznym, dlatego na przykład w również należącym do Muzeum Warszawy Centrum Interpretacji Zabytku przy ulicy Brzozowej takie urządzenie zostało zastąpione przez podnoszoną platformę.

Winda jest odpowiednia dla osób ze specjalnymi potrzebami – jej wymiary pozwalają na swobodny wjazd wózka z osobą towarzyszącą. W windzie mieści się wózek o wymiarach do 67 centymetrów – osoby na większych wózkach mogą skorzystać z muzealnego wózka o odpowiednich gabarytach. Przydatnym udogodnieniem jest szerokie lustro zamocowane na odpowiedniej wysokości, które pozwala osobie na wózku kontrolować to, co się dzieje za jej plecami, na przykład obserwować otwieranie drzwi do windy.

Duże lustro we wnętrzu windy umożliwia osobie na wózku obserwację ruchu drzwi

Program dostępności Muzeum Warszawy zakłada, że osoby z ograniczoną możliwością poruszania się korzystają z windy przy wejściu głównym, jednak w muzeum funkcjonuje jeszcze jedna, przeznaczona dla celów służbowych (dociera do kondygnacji biurowych na wyższych piętrach), która także jest udostępniana osobom z ograniczeniami ruchu. Zainstalowano ją w kamienicy numer 34, z dala od głównej windy, skorzystać z niej więc mogą osoby chcące dotrzeć do wystaw czasowych na

---

Winda służbowa także jest udostępniana osobom z ograniczeniami ruchu

pierwszym piętrze, a które nie mogą już kontynuować zwiedzania lub chcą dotrzeć do położonych wyżej pomieszczeń biurowych²⁴.

Windy zapewniają sprawną komunikację i dostępność zasadniczych kondygnacji ekspozycyjnych, jednak na poziomie +3 i +4 również znajdują się niewielkie sale muzealne udostępniane zwiedzającym – nie są one dostępne dla osób z ograniczeniami ruchu, dlatego planowane jest zamontowanie od strony dziedzińca windy zewnętrznej, co pozwoli poszerzyć program dostępności o wyższe kondygnacje²⁵.

Podsumowanie

Dostępność i komunikację pomiędzy poziomami wystawienniczymi zapewniają dostosowane dla osób na wózkach windy – są rozwiązaniem uniwersalnym, bo zapewniają dostępność, ale korzystają z nich wszyscy odwiedzający oraz pracownicy muzeum; windy umożliwiają także transport muzealiów.

Ze względów konserwatorskich windy są dobrym rozwiązaniem – szyby windowe wstawiane są w istniejące piony komunikacyjne.

6. Wyposażenie muzeum wspomagające odwiedzających z ograniczeniami ruchu

Elementem wspomagającym dostępność jest możliwość komunikacji z obsługą muzeum w newralgicznych miejscach, w których osoba na wózku musi skorzystać z pomocy. Takimi miejscami są: wejście do muzeum, podnośniki wymagające obsługi oraz toalety. Zamocowano przy nich komunikatory na odpowiedniej wysokości.

---

²⁴ Korzystanie z tej windy wymaga asysty opiekuna ekspozycji, ponieważ jest przeznaczona do użytku służbowego i obsługiwana przy pomocy karty dostępu. Takie warunki korzystania z windy przedstawia Raport o stanie zapewniania dostępności podmiotu publicznego Muzeum Warszawy (stan na 1.01.2021), s. 5, <https://muzeumwarszawy.pl/wp-content/uploads/2021/04/raport-o-stanie-dostepnosci-Muzeum-Warszawy.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

²⁵ Został opracowany projekt budowlany dla windy zewnętrznej, która ma być zamontowana od strony dziedzińca zwanego lapidarium – ta lokalizacja nie narusza historycznej struktury obiektów ani panoramy Starego Miasta. Projekt został uzgodniony z organami ochrony zabytków oraz z organami odpowiedzialnymi za światowe dziedzictwo w Polsce (ze względu na wpis Starego Miasta na Listę światowego dziedzictwa UNESCO).

Oznaczenia miejsc i urządzeń ułatwiających użytkowanie pomieszczeń osobom z ograniczeniami ruchu

Muzeum ma dwa wózki, które mogą być udostępnione osobom zwiedzającym ekspozycję. Jeden wózek ustawiono bezpośrednio przy wejściu na ekspozycję – zwiedzający od razu widzą, że można z niego skorzystać.

Muzeum oferuje wózki, z których można skorzystać, zwiedzając ekspozycję

Często wykorzystywanym wyposażeniem są przenośne, składane krzeselka. Korzysta z nich wiele osób, odpoczywając podczas zwiedzania ekspozycji. Są lekkie i poręczne.

Do dyspozycji odwiedzających są składane, lekkie krzeselka

Standardowym wyposażeniem muzeów są szafki, w których zwiedzający pozostawiają torby, plecaki itp. W Muzeum Warszawy najniższy rząd szafek jest łatwo dostępny dla osób na wózkach.

Dolny rząd szafek umożliwia wygodne korzystanie z nich osobom na wózkach

Dostosowane do potrzeb osób z ograniczoną sprawnością ruchową są też siedziska (twarde – łatwiej z nich wstać) rozstawione w salach ekspozycyjnych.

Twarde siedziska ułatwiają wstawanie osobom o ograniczonej sprawności

Standardowym elementem programu dostępności są odpowiednio wyposażone toalety. Ze względu na rozległą przestrzeń ekspozycyjną w Muzeum Warszawy znajdują się trzy toalety, umieszczone na trzech poziomach ekspozycyjnych.

Wyposażenie toalet odpowiada potrzebom użytkowników na wózkach, zostało dopracowane w szczegółach – na przykład poręcze przy umywalkach i sedesach są podnoszone, co pomaga z nich skorzystać.

Poręcze przy umywalkach i sedesach są podnoszone, co znacząco ułatwia korzystanie

Podsumowanie

W Muzeum Warszawy wprowadzono standardowe wyposażenie wspomagające dostępność ekspozycji – jego stosowanie nie wiąże się z konserwatorskimi aspektami.

11.3. Wnioski wynikające z programu dostępności w Muzeum Warszawy

Suma usprawnień wprowadzonych w Muzeum Warszawy pozwala uznać, że zapewniono dostępność przestrzeni ekspozycyjnej zgodnie z wymaganiami dostępności architektonicznej określonymi w ustawie o dostępności (art. 6, pkt 1), a wprowadzone usprawnienia tworzą spójną, dopełniającą się całość i nie naruszają zabytkowych wartości zespołu historycznych kamienic²⁶.

Działania te miały charakter materialny, a ich realizacja w tak szerokim zakresie wymagała połączenia z pracami budowlanymi. Program usprawnień w Muzeum Warszawy został zrealizowany podczas generalnego remontu, więc był działaniem zrealizowanym jednorazowo i całościowo.

Dostosowanie przestrzeni materialnej powinno być wsparte działaniami niematerialnymi, prowadzonymi cały czas przez muzeum. Muzeum Warszawy taki program realizuje, a jest on tak ważny dla dostępności, że również wymaga prezentacji.

Kluczowe znaczenie miało powołanie w strukturze muzeum stanowiska głównego specjalisty ds. dostępności muzeum. W strukturze tak dużej placówki, jak Muzeum Warszawy, jest to stanowisko odrębne, ukierunkowane na realizację szerokiego programu zapewnienia dostępności w różnych aspektach²⁷. Koordynator do spraw dostępności ma wiele zadań: przede wszystkim monitoruje (audytuje) dostępność całego muzeum i prowadzi szkolenia pracowników, przygotowując ich do pomocy osobom z ograniczeniami. Informuje poprzez stronę internetową o szczegółach dostępności muzeum. Odpowiada na pytania dotyczące dostępności muzeum, kierowane przez osoby planujące wizytę. Organizuje muzealne wydarzenia dla osób z różnymi ograniczeniami. Ciągła praca koordynatora jest potrzebna, bo możliwości i formy zapewnienia dostępności wciąż się poszerzają.

Ważną rolę pełni strona internetowa. Jest to podstawowe źródło informacji na temat zakresu dostępności muzeum. W zakładce „Dostępność” znajduje się wiele informacji na temat wprowadzonych udogodnień²⁸ – szczególnie przydatne są mapki poszczególnych kondygnacji muzeum, na których piktogramami zaznaczono

²⁶ Dla sprawnego włączenia wymagań konserwatorskich do programu remontu muzeum – w tym realizacji programu dostępności, znaczenie miało doświadczenie arch. Ewy Nekandy-Trepki, która w latach realizacji remontu była dyrektorem Muzeum Warszawy (2012–2020), a w latach 2001–2012 stołecznym konserwatorem zabytków. W tym okresie kierowane przez nią biuro zrealizowało adaptację piwnic muzealnych, czyli pierwszą fazę kompleksowego remontu. W ramach tego remontu zapewniono dostępność muzealnych podziemi – pierwszej kondygnacji ekspozycyjnej. Koordynatorem prac była arch. Joanna Dudelewicz.

²⁷ W Muzeum Warszawy utworzono odrębne stanowisko poświęcone problematyce dostępności architektonicznej, informacji, ekspozycji oraz edukacji osób ze specjalnymi potrzebami. Funkcję głównej specjalistki ds. dostępności muzeum pełni Katarzyna Szafrąńska.

²⁸ Informacje na temat dostępności znajdują się pod adresem <https://muzeumwarszawy.pl/wizyta/>. Większość informacji przedstawionych na stronie muzeum spełnia warunki dostępności cyfrowej, która jest przedmiotem obowiązkowego audytu wykonywanego przez jednostkę.

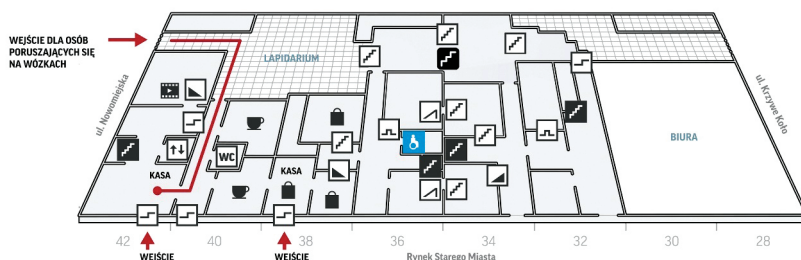

wszystkie miejsca istotne z punktu widzenia dostępności, między innymi bariery architektoniczne, rampy i podnośniki, windy, toalety. Na mapkach jest też informacja o tematyce ekspozycji w poszczególnych pomieszczeniach. Można je pobrać i korzystać z nich podczas zwiedzania muzeum. Na stronie widnieją też dane do bezpośredniego kontaktu (adres e-mail i numer telefonu) z koordynatorem do spraw dostępności, który udziela informacji, także w jaki sposób najsprawniej dotrzeć do muzeum.

Koordinator organizuje również wydarzenia dla osób z ograniczeniami. Istnieje możliwość zorganizowania wizyt grupowych, a część lekcji muzealnych oferowanych w muzeum może być przystosowana dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Oferta takich zajęć widnieje na stronie muzeum.

Na stronie internetowej Muzeum Warszawy umieszczono rzuty poziomów ekspozycyjnych z oznaczonymi barierami architektonicznymi oraz rozwiązaniami zapewniającymi dostępność

POZIOM 0

Program zapewniania dostępności w Muzeum Warszawy wykracza oczywiście poza dostępność architektoniczną. Ułatwienia dostępności obejmują między innymi audiodeskcrypcję wybranych obiektów z możliwością odsłuchania na miejscu, podpisy eksponatów w alfabecie Braille'a, opisy wykonane w powiększonym druku, tłumaczenia online w PJM (polskim języku migowym). Wystawy są dostosowywane do potrzeb osób ze spektrum autyzmu i niepełnosprawnością intelektualną (nie wprowadza się na przykład instalacji multimedialnych).

Suma działań materialnych i niematerialnych sprawia, że Muzeum Warszawy stało się dostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami²⁹. Zasadność tych działań znajduje potwierdzenie w poszerzeniu grup odwiedzających o osoby wcześniej wykluczone. Nie prowadzi się takich statystyk, ale według pracowników muzeum osoby ze szczególnymi potrzebami – różnego rodzaju i o różnym zakresie – stanowią już około 10% odwiedzających. Prawidłowość działań potwierdza okresowo wykonywany raport oceny dostępności – *Raport o stanie zapewniania dostępności podmiotu pu-*

²⁹ Muzeum Warszawy otrzymało nagrodę w konkursie Lider Dostępności w 2019 roku w kategorii „Obiekt zabytkowy”, natomiast w 2020 roku w konkursie MKiDN Zabytek Zadbane za dbałość o kamienie przyrynkowe w kategorii „Właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem”.

blicznego, który musi opracowywać muzeum³⁰. Cztery działy raportu – dostępność architektoniczna, dostępność cyfrowa, dostępność informacyjno-komunikacyjna i informacja o dostępie alternatywnym, zawierają syntezę stanu dostępności (kwestie zrealizowane i braki). Publikowany na stronach muzealnych raport pokazuje satysfakcjonujący poziom dostępności Muzeum Warszawy.

Przykład Muzeum Warszawy pokazuje też jednak, że wprowadzenie pełnej dostępności architektonicznej w złożonym obiekcie zabytkowym może okazać się niemożliwe. W tym przypadku możliwe było zlikwidowanie części barier architektonicznych na poziomach ekspozycyjnych i ich udostępnienie poprzez zorganizowanie alternatywnych tras dostępności. Jednak niemożliwe było zapewnienie dostępności wszystkich pomieszczeń, nie zapewniono także pełnej dostępności z perspektywy pracowników muzeum z ograniczeniami ruchowymi³¹. To bardzo trudne do usunięcia ograniczenie jest konsekwencją lokalizacji muzeum w zabytku.

Pomimo powyższego zastrzeżenia przykład Muzeum Warszawy potwierdza, że w obiektach zabytkowych można zrealizować program dostępności architektonicznej w zakresie umożliwiającym realizację zasadniczej funkcji (w tym przypadku ekspozycji), mimo że jest to zadanie trudne, wymagające jednoczesnego spełnienia wielu warunków. Na przykładzie Muzeum Warszawy warunki te można sformułować w następujący sposób (stanowią one uzupełnienie zasad zapewniania dostępności określonych w części II):

1. Wdrożenie programu dostępności architektonicznej należy poprzedzić opracowaniem koncepcji, która obejmie analizę barier architektonicznych, potrzeb dostępności ze względu na funkcje obiektu, ograniczeń konserwatorskich. Suma tych elementów tworzy *Audyt dostępności architektonicznej zabytku*.
2. Zapewnienie dostępności architektonicznej może mieć ograniczony zakres, gdy ze względów konserwatorskich i funkcjonalnych nie da się usunąć wszystkich barier. Należy dopuścić zapewnienie dostępności alternatywnej, która umożliwi realizację zasadniczych funkcji zabytkowego obiektu.
3. Program zapewnienia dostępności architektonicznej (forma likwidacji barier) jeszcze przed realizacją powinien być skonsultowany z projektantami, konserwatorami, specjalistami ds. dostępności, wykonawcami prac i producentami urządzeń zapewniających dostępność.

---

³⁰ Raport samooceny jest obligatoryjnie składany do Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, zgodnie z zapisami Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 11, ust. 4). Raport o stanie zapewnienia dostępności jest dostępny na stronie Muzeum Warszawy.

³¹ W Muzeum Warszawy pracują osoby z orzeczeniami o niepełnosprawności oraz osoby starsze, mające ograniczenia w poruszaniu się, dlatego program dostępności będzie rozszerzany poza poziomy ekspozycyjne w kolejnym etapie modernizacji.

4. Rozwiązania budowlane (pochylnie) i urządzenia zapewniające dostępność (podnośniki) powinny być zaprojektowane z uwzględnieniem konkretnych uwarunkowań technicznych, funkcjonalnych i konserwatorskich, co umożliwia ich najpełniejsze dostosowanie.
5. Realizacja usprawnień służących zapewnieniu dostępności (likwidacji barier) powinna mieć charakter kompleksowego, jednoczesnego działania (optymalne jest wykonanie usprawnień w ramach remontu budowlanego).
6. Program zapewnienia dostępności może wymagać wsparcia reorganizacją funkcjonalno-przestrzenną instytucji, wynikającą z możliwości zapewnienia dostępności architektonicznej.
7. Materialne usprawnienia zapewniające dostępność architektoniczną (likwidujące bariery) powinny być wsparte działaniami niematerialnymi służącymi dostępności, realizowanymi przez cały czas eksploatacji zabytkowego obiektu.

Aneks

W tabeli przedstawiono wybór przepisów dotyczących stref funkcjonalno-prze-strzennych dostępności, wydzielonych zgodnie z przyjętą w publikacji systematyką. Wybór dotyczy przepisów zawartych w rozporządzeniu ministra infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. z 2019 r., poz. 1065). Dodatkowo przedstawiono rekomendacje wybrane z – bezpłatnej, dostępnej w Internecie – publikacji *Projektowanie obiektów, pomieszczeń oraz przystosowanie stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych o specyficznych potrzebach – ramowe wytyczne*, pod redakcją naukową dr. hab. inż. Wiktora M. Zawieski (Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2014).

Teren i dojście do obiektów zabytkowych

Opisywany element	Paragraf	Warunki techniczne
Dojścia	§ 16, ust. 1	Do wejść do budynku [...] powinny być doprowadzone [...] utwardzone dojścia o szerokości minimalnej 1,5 m, przy czym co najmniej jedno dojście powinno zapewniać osobom niepełnosprawnym dostęp do całego budynku lub tych jego części, z których osoby te mogą korzystać.
Przestrzeń rekreacyjna	§ 40, ust. 1	W zespole budynków [...] należy, stosownie do potrzeb użytkowych, przewidzieć place zabaw dla dzieci i miejsca rekreacyjne dostępne dla osób niepełnosprawnych.
	§ 42, ust. 2	Furtki w ogrodzeniu przy budynkach mieszkalnych wielorodzinnych i budynkach użyteczności publicznej nie mogą utrudniać dostępu do nich osobom niepełnosprawnym poruszającym się na wózkach inwalidzkich.

Opisywany element	Rekomendacja
Furtki	Furtka lub brama powinny być tak oświetlone po zmroku, aby były wyraźnie widoczne na tle otoczenia.
Domofony	Tablica informacyjna oraz domofon powinny być tak oświetlone po zmroku, aby litery i znaki były wyraźnie widoczne oraz by nie występowały połyskliwe odbicia światła od ich powierzchni.
Dojścia	Droga dojścia od furtki lub bramy do drzwi wejściowych budynku powinna być równomiernie oświetlona (poziom natężenia oświetlenia co najmniej 10 luksów).
Drzwi wejściowe	Po zmroku nad drzwiami wejściowymi (od strony zewnętrznej) powinno być włączone na stałe oświetlenie, które stanowi „świetlny drogowy znak” dla osób słabowidzących.

Wejścia do obiektów zabytkowych

Opisywany element	Paragraf	Warunki techniczne												
Pochylnie	§ 70	Maksymalne nachylenie pochylni związanych z budynkiem, przeznaczonych do ruchu pieszego i dla osób niepełnosprawnych poruszających się przy użyciu wózka inwalidzkiego, przy danej wysokości pochylni, nie może przekraczać wielkości określonych w poniższej tabeli: <table border="1"> <thead> <tr> <th>Pochylnie</th> <th>Na zewnątrz budynku</th> <th>Wewnątrz budynku</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>do 0,15 m</td> <td>15%</td> <td>15%</td> </tr> <tr> <td>do 0,5 m</td> <td>8%</td> <td>10%</td> </tr> <tr> <td>ponad 0,5 m</td> <td>6%</td> <td>8%</td> </tr> </tbody> </table>	Pochylnie	Na zewnątrz budynku	Wewnątrz budynku	do 0,15 m	15%	15%	do 0,5 m	8%	10%	ponad 0,5 m	6%	8%
	Pochylnie	Na zewnątrz budynku	Wewnątrz budynku											
	do 0,15 m	15%	15%											
	do 0,5 m	8%	10%											
ponad 0,5 m	6%	8%												
§ 70	Pochylnie do ruchu pieszego i dla osób niepełnosprawnych o długości ponad 9 m powinny być podzielone na krótsze odcinki, przy zastosowaniu spoczników o długości co najmniej 1,4 m.													
§ 71, ust. 1	Pochylnie przeznaczone dla osób niepełnosprawnych powinny mieć szerokość płaszczyzny ruchu 1,2 m, krawężniki o wysokości co najmniej 0,07 m i obustronne poręcze, przy czym odstęp między nimi powinien mieścić się w granicach od 1 m do 1,1 m.													
§ 71, ust. 2	Długość poziomej płaszczyzny ruchu na początku i na końcu pochylni powinna wynosić co najmniej 1,5 m.													

Opisywany element	Rekomendacja
Domofony	Tablica informacyjna oraz domofon powinny być tak oświetlone po zmroku, aby litery i znaki były wyraźnie widoczne oraz by nie występowały połyskliwe odbicia światła od ich powierzchni.
Drzwi wejściowe	Po zmroku nad drzwiami wejściowymi (od strony zewnętrznej) powinno być włączone na stałe oświetlenie, które stanowi „światły drogowskaz” dla osób słabowidzących.

Komunikacja na kondygnacji – pochylnie i podnośniki

Opisywany element	Paragraf													
Pochylnie	§ 74	W budynku użyteczności publicznej pomieszczenia ogólnodostępne ze zróżnicowanym poziomem podłóg powinny być przystosowane do ruchu osób niepełnosprawnych.												
	§ 70	Maksymalne nachylenie pochylni związanych z budynkiem i przeznaczonych do ruchu pieszego oraz dla osób niepełnosprawnych poruszających się przy użyciu wózka inwalidzkiego, przy danej wysokości pochylni, nie może przekraczać wielkości określonych w poniższej tabeli: <table border="1"> <thead> <tr> <th>Pochylnie</th> <th>Na zewnątrz budynku</th> <th>Wewnątrz budynku</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>do 0,15 m</td> <td>15%</td> <td>15%</td> </tr> <tr> <td>do 0,5 m</td> <td>8%</td> <td>10%</td> </tr> <tr> <td>ponad 0,5 m</td> <td>6%</td> <td>8%</td> </tr> </tbody> </table>	Pochylnie	Na zewnątrz budynku	Wewnątrz budynku	do 0,15 m	15%	15%	do 0,5 m	8%	10%	ponad 0,5 m	6%	8%
	Pochylnie	Na zewnątrz budynku	Wewnątrz budynku											
	do 0,15 m	15%	15%											
	do 0,5 m	8%	10%											
ponad 0,5 m	6%	8%												
§ 70	Pochylnie do ruchu pieszego i dla osób niepełnosprawnych o długości ponad 9 m powinny być podzielone na krótsze odcinki, przy zastosowaniu spoczników o długości co najmniej 1,4 m.													
§ 71, ust. 1	Pochylnie przeznaczone dla osób niepełnosprawnych powinny mieć szerokość płaszczyzny ruchu 1,2 m, krawężniki o wysokości co najmniej 0,07 m i obustronne poręcze, przy czym odstęp między nimi powinien mieścić się w granicach od 1 m do 1,1 m.													
§ 71, ust. 2	Długość poziomej płaszczyzny ruchu na początku i na końcu pochylni powinna wynosić co najmniej 1,5 m.													
Poręcze	§ 298, ust. 4	Przy balustradach lub ścianach przyległych do pochylni, przeznaczonych dla ruchu osób niepełnosprawnych, należy zastosować obustronne poręcze, umieszczone na wysokości 0,75 i 0,9 m od płaszczyzny ruchu.												

Komunikacja pomiędzy kondygnacjami – platformy schodowe i windy

Opisywany element	Rekomendacja
Windy	Oprawy oświetleniowe nie mogą być zamontowane na wysokości oczu.
	Oprawy oświetleniowe nie mogą odbijać się w połyskliwych powierzchniach wnętrza kabiny dźwigu (zwłaszcza od lustra).
	Oświetlenie zainstalowane w kabinach dźwigów osobowych nie powinno powodować cieni na twarzach ludzi, co szczególnie utrudnia odczytywanie mowy z ust.
	Na zewnątrz kabiny: • Do sterowania dźwigiem powinny być stosowane przyciski, a nie włączniki dotykowe. • Przyciski powinny wystawać kilka milimetrów ponad lico tablicy przyzywowej, po naciśnięciu powinno się czuć ich ruch, a wezwanie dźwigu powinno być potwierdzone sygnałem optycznym i dźwiękowym. • Wokół przycisków na tablicy przyzywowej powinny znajdować się kontrastowe obramowania lub przyciski powinny mieć wypukły kształt.
	Na zewnątrz kabiny: • Tablica przyzywowa powinna mieć barwę kontrastową względem otoczenia. • Wskaźniki strzałkowe określające kierunek jazdy powinny być umieszczone nad drzwiami lub w ich pobliżu na wysokości od 1,8 do 2,5 m nad podłogą (wysokość strzałki co najmniej 40 mm). • Zaświeceniu się strzałek określających kierunek jazdy powinien towarzyszyć sygnał dźwiękowy. • Informacja wizualna i dźwiękowa powinna umożliwić łatwą identyfikację dźwigu.
	Wewnątrz kabiny: • Symbol (numer piętra, alarmu, otwierania lub zamykania drzwi itp.) powinien być wypukły i kontrastowy względem tła. • Przycisk z cyfrą „5” powinien mieć pojedynczą kropkę wyczuwalną dotykiem. • Przycisk piętra, na którym jest wyjście z budynku, powinien znacznie się wyróżniać od pozostałych przycisków (kolor zielony, oznaczenie wypukłą gwiazdką, wystawanie o 5 mm ±1 mm nad płaszczyznę pozostałych przycisków).
Wewnątrz kabiny: • Przycisk alarmu powinien być żółty z symbolem w kształcie dzwonka. • Piktogram potwierdzający awaryjne wezwanie lub alarm powinien być zielony i podświetlany. • Sygnalizacja piętra powinna być umieszczona w kabinie – na tablicy przyzywowej lub powyżej niej na wysokości 1,6–1,8 m.	
Wewnątrz kabiny: • Wysokość cyfr sygnalizacji piętra powinna wynosić 30–60 mm. • Barwa drzwi/ościeżnicy dźwigu powinna być kontrastowa względem otaczających ścian dla ułatwienia zlokalizowania drzwi. • Przed drzwiami do dźwigu powinien znajdować się wyróżniony – poprzez zmianę barwy lub inne wykończenie – fragment posadzki (około 1,5 x 1,5 m).	

Wystrój i wyposażenie obiektów zabytkowych

Opisywany element	Paragraf	Warunki techniczne
Pomieszczenia higieniczno-sanitarne	§ 86, ust. 1	W budynku, na kondygnacjach dostępnych dla osób niepełnosprawnych, co najmniej jedno z ogólnodostępnych pomieszczeń higieniczno-sanitarnych powinno być przystosowane poprzez: – zapewnienie przestrzeni manewrowej o wymiarach co najmniej 1,5 x 1,5 m, – stosowanie w tych pomieszczeniach i na trasie dojazdu do nich drzwi bez progów, – zainstalowanie odpowiednio przystosowanej co najmniej jednej miski ustępowej i umywalki, a także jednego natrysku, jeżeli ze względu na przeznaczenie przewiduje się w budynku takie urządzenia, – zainstalowanie uchwytów ułatwiających korzystanie z urządzeń higieniczno-sanitarnych.

Opisywany element	Rekomendacja
Windy	Umywalka powinna mieć szerokość minimum 0,6 m i być umieszczona na wysokości nie większej niż 0,85 m. Przestrzeń pod umywalką powinna wynosić nie mniej niż 0,65 m, aby nogi osoby siedzącej na wózku mogły się zmieścić pod umywalką.
	Podwieszona miska ustępowa powinna być zainstalowana na takiej wysokości, aby jej górna powierzchnia znajdowała się 0,45–0,5 m od poziomu posadzki. Powinien być zapewniony obustronny dostęp do miski ustępowej (jeśli jest taka możliwość).
	Zainstalowanie uchwytów ułatwiających korzystanie z urządzeń higieniczno-sanitarnych.
	Poręcze ścienne przy misce ustępowej powinny być zainstalowane na wysokości 0,75–0,8 m. Zalecane jest, aby pochwyty były unoszone lub składane, co umożliwi dojazd wózkiem do miski ustępowej.
	Przycisk do splukiwania wody w misce ustępowej powinien być zainstalowany na wysokości 0,8–1,2 m.
	Lustro nad umywalką powinno być obrotowe lub umożliwiać przejrzenie się osobie poruszającej się na wózku inwalidzkim.
	Powinien być zachowany dostęp do brodzika bez progów, a powierzchnia brodzika (otwartego) nie powinna być mniejsza niż 1,0 x 1,0 m. Wewnątrz brodzika powinno być zainstalowane składane siedzisko oraz pozioma poręcz.
	Gniazda wtyczkowe hermetyczne powinny być umieszczone w odległości nie mniejszej niż 0,6 m od źródła wody i nie niżej niż 0,4 m nad posadzką oraz wyróżnione barwą.
	Włączniki oświetlenia powinny znajdować się nie wyżej niż 1,2 m nad posadzką, aby znajdowały się w swobodnym zasięgu osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, a także powinny wyróżniać się kontrastową barwą wobec płaszczyzny ściany.
Samozamykacz w drzwiach wejściowych o sile zamykania umożliwiającej ich otwarcie osobie poruszającej się na wózku inwalidzkim.	

Bibliografia

Błaszak Maciej, Przybylski Łukasz, *Rzeczy są dla ludzi. Projektowanie uniwersalne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.

Budny Jolanta, *Dostosowanie budynków użyteczności publicznej – teoria i narzędzia*, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2006.

Buenos Aires Declaration marking the 70th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, ICOMOS Advisory Committee, 2018, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Working_Groups/AGA2018_BuenosAiresDeclaration_EN-FR-ESP_final.pdf (dostęp: 26.10.2022).

Come-In! [poradnik dla pracowników muzeów], Interreg Central Europe, 2017, <http://www.interregcentral.eu/Content.Node/COME-IN.html> (dostęp: 26.10.2022).

Dostępność infrastruktury publicznej dla osób z niepełnosprawnością. Analiza i zalecenia, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich. Źródła” 2011, nr 5.

Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych, informacja o wynikach kontroli NIK, Warszawa 2018, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/094/> (dostęp: 26.10.2022).

Easy Access to Historic Buildings, Historic England, 2015, <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/easy-access-to-historic-buildings/> (dostęp: 26.10.2022).

Easy Access to Historic Landscapes, Historic England, 2015, <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/easy-access-historic-landscapes/> (dostęp: 26.10.2022).

Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020. Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier, komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/13578/Europabezbarier.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

Fletcher Howard, *The principles of inclusive design. (They include you)*, Commission for Architecture and the Built Environment, London 2006, <https://www.designcouncil.org.uk/fileadmin/uploads/dc/Documents/the-principles-of-inclusive-design.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society – Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, sporządzona w Faro 27 października 2005 r., Dz.U. z 2022, poz. 1288.

Heylighen Ann, *Inclusive Built Heritage as a Matter of Concern: A Field Experiment*, w: *Designing Inclusive Systems*, ed. Patrick Langdon i in., Springer-Verlag, London 2012.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r., Dz.U. z 2012, poz. 1169.

Kowalski Kamil, *Włącznik. Projektowanie bez barier*, Fundacja Integracja, Warszawa, bez daty wydania, <https://www.integracja.org/wp-content/uploads/2018/05/Wlacznik-projektowanie-bez-barier-2018.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

Kowalski Piotr, Mikołajczyk Adam, Zimny Bartosz, *Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?*, Łódź 2019.

Muzeum OdNowa. Modernizacja kamienic Muzeum Warszawy 2015–2018, Muzeum Warszawy, Warszawa 2018.

Obwieszczenie Ministra Inwestycji i Rozwoju z dnia 8 kwietnia 2019 roku w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. z 2019 r., poz. 1065.

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Infrastruktury – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 1226 w sprawie barier architektonicznych dla niepełnosprawnych w świetle przepisów o ochronie zabytków w Polsce, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/753454BC> (dostęp: 26.10.2022).

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, UNESCO World Heritage Centre, Paris 2019, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (dostęp: 26.10.2022).

Popiołek Małgorzata, *Od kamienicy do muzeum. Historia siedziby Muzeum Warszawy na Rynku Starego Miasta*, Muzeum Warszawy, Warszawa 2016.

Dostępność Plus 2018–2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2018, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/97063/Program_Dostepnosc_Plus.pdf (dostęp: 26.10.2022).

Projektowanie obiektów, pomieszczeń oraz przystosowanie stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych o specyficznych potrzebach – ramowe wytyczne, red. naukowa Wiktor M. Zawieska, Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2014, <https://www.pip.gov.pl/pl/f/v/191527Ramowe%20wytyczne2014.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

Projektowanie uniwersalne. Objasnienie koncepcji, Ministerstwo Ochrony Środowiska Norwegii, listopad 2007, https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/mieszkancy/

on_lublin/niepelnosprowni_w_lublinie/um_dla_niepelnosprownych/medal_prezydenta_lublina/dostepnosc_budynkow_uzytecz./projektowanie_uniwersalne.pdf (dostęp 26.10.2022).

Przełamywanie barier. Wymiana wiedzy i doświadczeń ekspertów z dziedziny ochrony dziedzictwa kulturowego w zakresie adaptacji obiektów zabytkowych dla potrzeb osób niepełnosprawnych, Warszawa 2011, https://um.warszawa.pl/documents/63122/17061617/overcoming_the_barriers.pdf/68bcf539-6271-9f4e-d279-01f76e42e30c?t=1634498788656 (dostęp: 26.10.2022).

Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017.

Recommendation on the Historic Cultural Landscape, Zgromadzenie Ogólne UNESCO, 10 listopada 2011 w Paryżu, <http://historicurbanlandscape.com/themes/196/userfiles/download/2014/3/31/3ptdwsom3eihfb.pdf> (dostęp: 26.10.2022).

Siwek Andrzej, Szczepańska Aleksandra, *Ochrona zabytków a obowiązek zapewnienia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2021.

Standardy dostępności budynków dla osób z niepełnosprawnościami uwzględniające koncepcję uniwersalnego projektowania – poradnik, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2017, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/standardy-dostepnosc-budynkow-dla-osob-z-niepelnosprownosciami> (dostęp: 28.10.2022).

Trends in Universal Design. An anthology with global perspectives, theoretical aspects and real world examples, Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, Oslo 2013.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2022 r., poz. 840.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. z 2019 r., poz. 1696.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, Dz.U. z 2021 r., poz. 2351.

Marek Wysocki, *Dostępna przestrzeń publiczna. Samorząd równych szans*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, http://firr.org.pl/wp-content/uploads/2018/04/FIRR_Dostepna_przestrzen_publiczna.pdf (dostęp: 26.10.2022).

Zabezpieczenie i udostępnianie zabytków architektury drewnianej oraz ich wykorzystanie w promocji, informacja o wynikach kontroli NIK, Warszawa 2018, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/076/> (dostęp: 26.10.2022).

Zapewnienie dostępności budynków i przestrzeni dla osób ze szczególnymi potrzebami to dziś nie tylko wyraz zmiany cywilizacyjnej, obowiązek społeczny i coraz powszechniejszy standard w myśleniu o przestrzeni publicznej, ale i ustawy obowiązek.

Co jednak, gdy mamy do czynienia z zabytkami? Które bariery architektoniczne likwidować, a które pozostawić, bo są zbyt cenne? Co jest ważniejsze – dostępność czy wartość zabytkowa? W jaki sposób w pełni przystosować budynek do obowiązujących wymogów i czy jest to w ogóle możliwe?

Książka odpowiada na te i inne pytania dotyczące praktycznego wdrażania idei dostępności w obrębie zabytkowych budynków i przestrzeni. Łączy monografię zagadnienia – wyczerpującą temat z każdej perspektywy – z praktycznym, bogato zilustrowanym poradnikiem. Przywołuje przepisy prawne dotyczące dostępności, przedstawia po kolei i szczegółowo wszystkie wymogi urzędowe. Analizuje konflikt między wartościami zabytkowymi a dostępnością z punktu widzenia nadzoru konserwatorskiego, zarządzających obiektami i osób ze szczególnymi potrzebami.

Przede wszystkim jednak wylicza spis działań, służących zapewnieniu dostępności w zabytkach, i przynosi konkretne rozwiązania, każde ilustrowane licznymi przykładami. Wreszcie – przedstawia koncepcję stref funkcjonalno-przestrzennych jako metodologię zapewniania dostępności, ułatwiającą i porządkującą praktyczny wymiar jej wdrażania w obrębie zabytku, a także pozwalającą na opracowanie własnego programu dostępności w obiekcie, który ma się pod opieką.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

ISBN 978-83-67381-08-6